

ЛІТАРАТУРА І МАСТАЦТВА

НАШ «СЛАВУТЫ» ЗЯМЛЯК

Васіль ХОМЧАНКА: «Фелікс Дзяржынскі быў адным з самых лютых папличнікаў Леніна. Ён не ведаў, што такое міласэрнасць, спагада, гуманнасць. У яго не дрыжала рука, калі падпісваў спісы на расстрэл, не дрыжаў голас, калі даваў вусныя загады на расстрэл. І гэта столькі гадоў у нас ухвалялася, славілася...»

СТАРОНКІ 5, 12.

ЧАРГОВЫ. ЗВЫКЛЫ. НЕАБХОДНЫ?

Пра «Дзень паэзіі-1990».

СТАРОНКІ 6, 7.

«...ВА ІМЯ СВЯТОГА ЎСІМ НАМ АДРАДЖЭННЯ»

Збор твораў Максіма Гарэцкага — том пяты, незапланаваны.

СТАРОНКА 7.

СПАГАДА, ДАЛІКАТНАСЦЬ, ДАБРЫНЯ

Гутарка з кіраўніком Рэспубліканскага тэатра юнага глядача Мадэстам Абрамавым.

СТАРОНКА 10.

ХТО Ж ЁН, СЯДУРА-ГЛЫБІННЫ?

Сяргей ГРАХОУСКІ: згадкі пра 30-я гады.

СТАРОНКА 12.

ВЯРХІ І НІЗЫ

Нататкі Барыса САЧАНКІ пра сустрэчы з К. Т. Мазуравым, П. М. Машэравым, Ц. Я. Кісялёвым.

СТАРОНКІ 14, 15.

«НАША РАДА»

Так будзе называцца новая лімаўская рубрыка, адкрыць якую мы вырашылі таму, што пастаянна адчуваем неабходнасць у трывалым канале аператыўнай сувязі з вамі, шануюныя чытачы. Склікаць «Нашу раду» мы мяркуем па тэлефоне і штотыдзень выносіць «на парадак дня» адно з найбольш актуальных пытанняў грамадска-палітычнага жыцця рэспублікі.

Такім чынам, сёння 13 верасня, а таксама ў панядзелак і аўторак, 16-га і 17-га, з 13 да 17 гадзін па тэлефоне 33-19-85 супрацоўнікі аддзела пісьмаў і грамадскай думкі «ЛіМа» будуць чакаць ад вас адказаў на пытанне:

Якія першачарговыя крокі трэба, на вашу думку, зрабіць для ўсталявання сапраўднага дзяржаўнага суверэнітэту Беларусі!

Спадзяёмся на актыўнае супрацоўніцтва.

ДУМКА ЧЫТАЧА

ЯК НАМ ЗВАЦЬ СВАЮ РЭСПУБЛІКУ?

Я прапаную вярнуць нашай зямлі назву БЕЛАРУСКАЯ НАРОДНАЯ РЭСПУБЛІКА. А таксама — зацвердзіць новы герб, гімн, сцяг і перайменаваць найвышэйшы орган улады (што, дарэчы, стане прадметам абгаварэння на нечарговай сесіі Вярхоўнага Савета БССР). Усяго

гэтага патрабуе павага да гісторыі народа — той гісторыі, якую ворагі беларушчыны, пачынаючы з першых паслякастрычніцкіх месяцаў, чарнілі, ганьбілі, бэсцілі, аплёўвалі, апаганьвалі на ўсе лады.

І Яшчэ ў верасні 1918 года Вільгельм Кнорын пісаў: «Белорусское движение — это воскресающий в уродливых формах социал-шовинизм, с которым мы так долго ведем борьбу. Он опасен именно потому, что приходит под дружелюбной маской и распространяется органами Советской власти — национальными комиссариатами.

С социал-шовинизмом мы должны вести борьбу, даже если он выступает под советским флагом» (Кнорин В. Г. Избранные статьи и речи. — Минск, 1990, с. 30).

Нагадаць гэтае выказанне вельмі не пашкодзіць таму, што і сам аўтар і ягоныя кампаньёны на працягу ўсяго перыяду грамадзянскай вайны кіраваліся такімі ўяўленнямі, нягледзячы на тое, што з тактычных меркаванняў нават згадзіліся на ўтварэнне Сацыялістычнай Савецкай Рэспублікі Беларусі (ССРБ).

У час грамадзянскай вайны на беларускай зямлі былі абвешчаны дзве рэспублікі з кардынальна адрознымі і адметнымі сацыяльна-палітычнымі сістэмамі: 9 сакавіка 1918 года — Беларуская Народная Рэспубліка (закон аб яе дзяржаўнай незалежнасці быў абнародаваны 25 сакавіка 1918 года), а 1 студзеня 1919 года — ССРБ. Былі прадвызначаны два магчымыя шляхі развіцця колішняга Паўночна-Заходняга краю, які абудзіўся да сявядомага палітычнага жыцця.

Сёння мы маем магчымасць параўнаць дзве дзяржаўныя праграмы і даць ім адпавед-

ную ацэнку з улікам усяго гістарычнага вопыту.

БНР упершыню ў гісторыі народа заканадаўча зацвердзіла роўныя правы для ўсіх жыхароў Беларусі, незалежна ад іх сацыяльнага становішча, нацыянальнага паходжання, веравання. Галоўным прынцыпам дзяржаўнага ладу становілася народаўладдзе.

А што зрабілі бальшавіцкія кіраўнікі так званай Заходняй вобласці? Абвясціўшы 1 студзеня 1919 года ССРБ і ўтварыўшы першы беларускі савецкі ўрад на чале з Жылуновічам, яны праз месяц разагналі гэты ўрад, які спрабаваў займацца вырашэннем беларускіх нацыянальных праблем. Савецкая Беларусь была ліквідавана: частку яе аддалі РСФСР, а Мінскую і Гродзенскую губерні — Літве, утварыўшы так званую Літоўска-Беларускую ССР (Літбел) са сталіцай у Вільні. У кіраўніцтве Літбела не аказалася ніводнага беларуса. Пра ўсё гэта я пісаў у свой час і паўтараць не буду.

У 1919 годзе бальшавікі ўжо ставілі пытанне аб далучэнні ўсіх беларускіх тэрыторый да РСФСР.

Мабыць, сёння ніхто не стане аспрэчваць, што дзяржаўны лад, устаноўлены на беларускай зямлі Мясніковым, Кнорыным, Ландарам і ўсёй іх кампаніяй, быў антынацыянальным. Але гэты лад быў таксама антыдэмакратычным і антысавецкім. А той, хто не паверыць мне, хай пачытае даклад Кнорына на I з'ездзе КП(б)Б аб дзейнасці АК (абласнога камітэта РКП (б)). Нагадаю, што даклады бальшавіцкіх кіраўнікоў

на партыйных форумах заўсёды набывалі сілу афіцыйных законаў, якімі абавязаны былі кіравацца ўсе партыйныя арганізацыі, усе дзяржаўныя органы. Дык вось у дакладзе было сказана вельмі выразна: «Нам неуместно говорить про демократизм в партийных организациях, ибо демократизм может нас совратить с правого пути. Нам необходима концентрация всей революционной партийной власти в руках ее лучших стратегов.

От этого — безграничная власть, полная диктатура Центрального Комитета во всероссийском масштабе и такая же диктатура на местах областных комитетов, которые должны составляться из лучших стратегов, теоретиков партии, одним словом, из марксистов, партийных старых профессионалов.

При такой постановке Советы являются практическим органом государственной власти, имеющим чисто хозяйственно-административные функции и исполняющим предначертания партии, проводящим в жизнь тактическую линию партии.

Следовательно, Облкомзоп (Областной комитет Западной области. — У. К.) — орган технически исполняющий. ОК (Областной комитет. — У. К.) — орган руководящий, орган диктатуры партийной теории над советской практикой» (с. 35—36).

Тут ёсць над чым задумацца. Саветы, як органы ўлады, павінны былі б выяўляць інтарэсы і волю рабочых, бяднейшага сялянства і чырвонаармейцаў. Як тут не нагадаць, што ў (Працяг на стар. 4).

Кола Дзён

Парад суверэнітэтуў закінчваецца. Пачалося жыццё незалежных рэспублік дзяржаў пад кіраўніцтвам «сваіх» лідэраў. Прайшоў тыдзень. Але якім розным быў ён для прыбалтаў і закарэацаў, малдаван і ўзбекаў... Колькі рэспублік — столькі і «дамакратый». Дэмакратыя па-грузінску і дэмакратыя па-азербайджанску — адрозніваюцца ад агульнага па-беларуску — адрозніваюцца ад агульнага па-беларуску...

Беларусь прайшла першы тыдзень без Саюза — без заўважных зменаў. Парламент адпачывае, народ капае бульбу...

5 ВЕРАСНЯ

закончыў работу 3'езд народных дэпутатаў СССР. Пра аб'рэвіятуру СССР трэба забываць. Яна адыходзіць у гісторыю.

Мінгарсавет вярнуў Мінску гістарычную назву Менск і герб. Над будынкам гарсавета побач з пакуль дзяржаўным узняты гістарычны бел-чырвона-белы сцяг.

6 ВЕРАСНЯ

Савецкі Саюз у чацвёртым дзесятку краін прызнаў незалежнасць рэспублік Прыбалтыкі.

Ленінград зноў стаў Санкт-Пецярбургам.

Старшыня Савета Міністраў Беларусі В. Кебіч прыбыў з афіцыйнымі візітамі ў Рэспубліку Карэя.

Народныя дэпутаты СССР і БССР, якія ўдзельнічалі ў рабоце 3'езда народных дэпутатаў СССР, звярнуліся да Прэзідыума ВС БССР з заклікам неадкладна склікаць нечарговую сесію ВС БССР.

У Маскве ўпершыню прайшлі перагаворы з прадстаўнікамі кубінскай апазіцыі. Яшчэ не ўсюды адбыліся «пляшчотныя» рэвалюцыі...

Прэм'ер-міністр Расіі І. Сілаеў адкрыў закрыты горад Ніжні Ноўгарад.

7 ВЕРАСНЯ

Уладу ў Чачэна-Інгушэці захапіў народ. Урад рэспублікі пайшоў у адстаўку. Былыя чыноўнікі бачаць за ўсім гэтым «руну» Р. Хазбулатова.

У Тбілісі праходзіць шматтысячныя дэманстрацыі. Апазіцыя патрабуе адстаўкі З. Гамсахурдзі.

8 ВЕРАСНЯ

ў Азербайджане адбыліся выбары Прэзідэнта. Прэзідэнт — адзін і ні ў кога сумненняў ў ягонай перамоце не было.

М. Гарбачоў аднавіў у пасадзе міністра культуры СССР М. Губенку.

У Мінску пачаўся фестываль мастацтваў інвалідаў «Глядзі на мяне, як на роўна».

9 ВЕРАСНЯ

аб'яўлена, што заўсёднага ваеннага параду на Краснай плошчы 7 лістапада не будзе.

У Маскве, паведамліла ТАСС, нелегальна прайшло пасяджэнне арганізацыі па аднаўленні КПСС. У ім не ўдзельнічаў ніводзін член ЦК былой правячай партыі.

Польшча і Украіна прынялі рашэнне аб устаўленні дыпламатычных адносін.

А. Руцкой павіншаваў лўрэаў Расіі з Новым годам.

10 ВЕРАСНЯ

У Маскве пачала работу канферэнцыя па чалавечым вымярэнні.

Прэзідыум ВС БССР прыняў рашэнне склікаць нечарговую шостую сесію ВС БССР 17 верасня г. г.

ЗА ТЫДЗЕНЬ ДА ВЫБАРАЎ

3 прэс-канферэнцыі Станіслава ШУШКЕВІЧА

17 верасня адкрыецца нечарговая сесія Вярхоўнага Савета БССР. Скліканая па настойлівых патрабаваннях дэпутатаў, яна, будзем спадзявацца, адпаведным чынам адрэагуе на тыя кардынальныя змены, што адбыліся на саюзным узроўні, а таксама запоўніць палітычны і ўладны вакуум, які ўтварыўся ў рэспубліцы апошнім часам. На парадак дня прэзідыумам ВС афіцыйна вынесены комплекс пытанняў, ад вырашэння якіх залежыць умацаванне беларускага суверэнітэту. Мяркуюцца разгледзець меры, звязаныя з забеспячэннем бяспекі і абароназдольнасці рэспублікі — гэта значыць, гаворка пойдзе пра нацыянальнае войска, пра статус Узброеных Сіл СССР, пра дзяржаўныя межы і іх ахову; напэўна, будзе ўведзена пасада ваеннага міністра. Дэпутаты абмяркуюць закон аб грамадзянстве, вызначацца нарэшце на-

конт дзяржаўнай сімволікі і новай назвы рэспублікі, унясуць змены ў дэкларацыю аб суверэнітэце.

А першым пунктам парадку дня сесіі пазначаны выбары Старшыні Вярхоўнага Савета. Адзін з найбольш рэальных прэтэндэнтаў на гэтую пасаду, цяперашні першы намеснік і выконваючы абавязкі кіраўніка парламента Станіслаў Шушкевіч правёў у мінулы аўторак прэс-канферэнцыю.

Адказваючы на шматлікія пытанні журналістаў, С. Шушкевіч ахарактарызаваў сітуацыю ў краіне і ў рэспубліцы. У прыватнасці, сказаў, што, удзельнічаючы ў працы Дзяржаўнага савета, ён быў у стане, бліжэй да шоку, атрымаўшы «спўную інфармацыю». Праўда, і пасля гэтага Станіслаў Станіслававіч

не змог адказаць, ці размяшчаецца на тэрыторыі рэспублікі стратэгічная ядзерная зброя.

На пытанне, ці прымаюцца захады, скіраваныя на прызнанне нашага суверэнітэту іншымі дзяржавамі, С. Шушкевіч адказаў адмоўна, бо рэспубліка не абвясціла аб сваім выхадзе з Саюза.

Выказваючыся ў прынцыпе за прэзідэнцкую форму праўлення, кіраўнік рэспублікі адзначыў, што зараз з гэтым трэба схакаць, а найперш засяродзіцца на ўдасканаленні парламентарызму. Выбары прэзідэнта ў цяперашняй сітуацыі будуць не на карысць Беларусі, таму што прывядуць да абвастрэння канкурэнцыі паміж нешматлікімі лідэрамі.

С. Шушкевіч высказа ацэнку інтэлектуальнаму патэнцыялу апазіцыі («можа, і грэх называць іх сёння апазіцыяй») і пагадзіўся з карэспандэнтам «ЛіМа» ў тым, што падзеі апошняга часу істотна паўплываюць на расстаноўку сіл у парламенце. Разам з тым, С. Шушкевіч неаднаразова заклікаў быць «паслядоўнымі дэмакратамі», у прыватнасці, не дзейнічаць супраць КПБ метадамі, якімі раней дзейнічала сама кампартыя.

Станіслаў Станіслававіч выказаў упэўненасць, што нечарговую сесію ўдасца правесці за два дні, а выбары Старшыні, нягледзячы на тое, што будзе, як мінімум, чатыры прэтэндэнты, ужо на ранішнім пасяджэнні 17 верасня. Магчыма, такая ўпэўненасць грунтуецца на вопыце нядаўняга з'езда народных дэпутатаў СССР, дзе асабліва не цырымоніліся з рэгламентам і іншымі працэдурнымі тонкасцямі...

А. Г.

ЧАРГОВАЕ, СКАРЫНАЎСКАЕ...

У семнаццаты раз у старадаўнім Полацку, які памятае вялікага свайго сына, сапраўднага тытана Адраджэння Францішка Скарыну, прайшло традыцыйнае скарынаўскае свята кнігі. Гэтаксама, як і ў іншыя гады, яно пачалося на плошчы, якая носіць імя вялікага асветніка. Перад прысутнымі выступілі пісьменнікі У. Паўлаў, У. Дамашэвіч, Я. Міклашэўскі, І. Стадольнік, Г. Тумаш, А. Салтук, Н. Гальпяровіч. Пасля прысутныя быццам увачавідка перагарнулі асобныя, найбольш яркія старонкі нацыянальнай гісторыі, у тым ліку і тыя, што звязаны з імем Ф. Скарыны — артысты тэатра-студыі «Гармонія» і народнага тэатра «Пілігрым» (пастаноўшчыкі Валянціна і Валянцін Нагорныя) «прачыталі» драматычную паэму Васіля Віткі «Беларуская калыханка».

У гэты ж дзень у Цэнтральнай бібліятэцы імя Ф. Скарыны прайшло святачнае пасяджэнне гарадскога клуба кнігалюбаў, якое вёў Н. Гальпяровіч. Зноў — прадстаўнічая «рада» выступіла: У. Паўлаў, У. Дамашэвіч, Я. Міклашэўскі, І. Жарнасек, Г. Тумаш, І. Стадольнік, Г. Кірылаў, С. Сокалаў-Воюш, а

таксама баюшка мясцовай царквы, айцец Міхаіл. І гэты раз гаворка аб жыцці і дзейнасці Ф. Скарыны, аб яго адраджэнскім подзвігу, аб тым, што поспех цяперашняга працэсу Адраджэння залежыць ад свядомага ўдзелу кожнага беларуса.

А ў кінатэатры «Радзіма» аматары кіно сабраліся на прагляд дакументальна-мастацкага фільма «Да Вас, сучаснікі мае». Ён таксама — вяртанне ў даўніну. Першая сцэнка расказвае пра Ефрасінню Полацкую і князёўну Рагнеду, другая — пра князя Усяслава Полацкага і Кірылу Тураўскага.

Гэты ж дзень, 8 верасня, супаў з гадавінай музея гісторыі беларускага кнігадрукавання. Яго супрацоўнікі запрашалі жадаючых пазнаёміцца з экспазіцыямі «Мастацтва кнігі-90», «Гадзіннікі і кандэлябры з Палаца Паскевічаў», а таксама выстаўкай, прысвечанай 100-годдзю з дня нараджэння М. Багдановіча.

Сафійскі ж сабор сабраў аматараў арганнай музыкі — выступала Л. Машора з Іркуцка.

Свята ўдалося, хаця, будушырым, не абышлося і без

Сцэна з драматычнай паэмы В. Віткі «Беларуская калыханка».

маленькага «але». Чамусьці не працавалі кіёскі па продажы літаратуры. Зразумела, можна ў чымсьці спаслацца на надвор'е, аднак — каб Ф. Скарына ды без кнігі?! Дайце веры...

Тэкст і фота Уладзіміра КРУКА, спецыяльнага карэспандэнта «ЛіМа».

Выступае У. ДАМАШЭВІЧ.

І. ЖАРНАСЕК, У. ПАЎЛАЎ, Н. ГАЛЬПЯРОВІЧ, С. СОКАЛАЎ-ВОЮШ, Я. МІКЛАШЭЎСКІ ў Цэнтральнай бібліятэцы Полацка.

АДРАДЖАЕМ КРАЯЗНАЎСТВА

За апошнія гады краязнаўчай рабоце ў школах рэспублікі надавалася неапраўдана малое значэнне. Маючы вялікія традыцыі ў 20—30 гг., у 70—80 гг. школьнае краязнаўства звязалася ў асноўным да работы клубу «Пошук» і чырвоных следальцаў, хоць краязнаўства мае на мэце вывучэнне і гісторыі роднага краю з самых старажытных часоў, і культуры, і

геалогіі, і геаграфічнага становішча, і багацця флары і фауны, і кліматычных умоў, і экалогіі, і г. д. і да т. д. Краязнаўства вельмі шматлікае: гэта і нумізматыка, і педыка, і радавод, і многіе іншыя. Краязнаўства павінна стаць абавязковым элементом у патрыятычным выхаванні школьнікаў. Яно можа ўплываць на выбар прафесіі, фарміраванне

духоўных арыенціраў, выхаванне сапраўднай павагі, любві і гонару да той зямлі, на якой нарадзіўся.

У сучасны момант узнікае унікальная магчымасць адрадыць краязнаўства, у тым ліку і школьнае, даць школьнікам правільны кірунак і арыентаваць іх на засваенне каштоўнасцей спадчыны, вывучэнне багаццяў прыроды нашай зям-

лі, выхаваць іх сапраўднымі патрыятамі.

Пад эгідай МНА БССР выпрацоўваецца новая структура краязнаўства. З прапановамі аб арганізацыі школьнага краязнаўчага руху звяртайцеся на Рэспубліканскую станцыю юных турыстаў па адрасу: 220131, г. Мінск, вул. 3-я Пасялковая, 18. Тэл.: 62-54-22, 62-04-25.

П. ДУДЗІНСКІ, загадчык аддзела РСЮТ.

Ю. Л.

«3 ВАМІ МОЖНА МЕЦЬ СПРАВУ»

Такое ўражанне складалася ў германскага евангельскага місіянера Хайнца Мюлера, які разам са сваімі калегамі-місіянерамі наведаў нашу рэспубліку напрыканцы жніўня, якраз пад час напружаных палітычных падзей у краіне. Здавалася б, «мода» на дабрачынную дапамогу народам Савецкага Саюза на Захадзе праходзіць. Але пратэстанцкая Германія не

толькі не перапыняе сувязі з нашай краінай, але і пашырае свае кантакты з разнастайнымі дабрачыннымі арганізацыямі і ўстановамі на тэрыторыі рэспублік. Што кіруе заходнімі прадпрымальнікамі? На гэтыя і іншыя пытанні наш карэспандэнт папрасіў адказаць місіянер Х. МЮЛЕРА.

— Я вельмі ўдзячны вашай газеце за ўвагу да нашага візіту. Мы, прадстаўнікі АЛБАНС-МІСІІ — саюза свабодных евангельскіх хрысціян горада Эвербаха, упершыню ў Савецкім Саюзе. І невыпадкова наш першы візіт — на Беларусь. Нес запрасіла кіраўніцтва Мінскай царквы евангельскіх хрысціян-баптыстаў прыехаць на гэтую шматпакутную зямлю, пазнаёміцца з сітуацыяй, выкліканай чарнобыльскай праблемай, паназіраць, наколькі гэта атрымаецца, за рэлігійным жыццём, увогуле атрымаць уражанне ад горада і людзей.

— І вось ужо амаль тыдзень вы ў Мінску, прычым у дні гарачых палітычных падзей. Што вы адзначылі для сябе, назіраючы за нашым жыццём?

— Першае, што адразу кідаецца ў вочы — гэта чысціня вашых вуліц. Паверце, мне, немцу, гэта прыемна бачыць. Здзіўляе мноства блокавых дамоў. Цікава, ці пачуваюць іх жыхары сябе вольна і камфортна?

Але галоўнае, канешне, не ў гэтым. Наша місія існуе з пасляваеннага часу. 120 місіянераў пастаянна праводзяць адпаведную работу ў 10 краінах свету: Японіі, Філіпінах, Танзаніі, Заходняй Афрыцы, Бразіліі і іншых. Мэта наша адна — евангелізацыя народаў, якія па сённяшні дзень воляй лёсу адлучаны ад Бога. Натуральна, місіянерства спалучаецца з дабрачыннай матэрыяльнай дапамогай «тружашчымся і обре-

менным», як сказана ў Псалтыры. Напрыклад, мы ратавалі жыхароў Філіпін пад час патопу, прывозілі туды вопратку, харчаванне. Пасля гэтага цэлы горад на «язычніцкіх» Філіпінах стаў хрысціянскім...

Пра вашу краіну мы мелі шмат супярэчлівых звестак, пэўнасці не было. Але, прыехаўшы на Беларусь, мы з сябрамі падзівіліся, з якой любоўю і пяшчотай Бог будзе свае храмы па ўсёй зямлі. Не вашай Бацькаўшчыне — ці не найбольш... Мы раскажам у Нямеччыне пра вашу рэспубліку, як найбольш хрысціянскую з усіх краін, дзе нам даюць давацца пабываць. Канкрэтна ж мэта нашага прыезду — дапамагчы Мінскай ЦЕХБ стварыць у рэспубліцы незалежны філіял АЛБАНС-МІСІІ.

— Акрамя місіянерскіх, вы маеце і дабрачынныя намеры?

— Так. Безумоўна рухавік нашых намаганняў — хрысціянская любоў, але яна падраўняе не толькі любоў да Бога, але і да канкрэтных людзей. Мы прывезлі бальнічныя ложка і мэблю для 6-й гарадской бальніцы (перадача ўжо адбылася. — Ю. Л.), полівітаміны і шпрыцы ўнутрывенных ін'екцый для анкалагічнага цэнтру ў Бараўлянах. Там жа мяркуем абсталяваць нешта нахштальт «біблейскага класа».

Цяпер мы больш ведаем пра Чарнобыль і, думаю, зможам аказаць патрэбную дапамогу.

Мы пабачылі на ўласныя вочы, што такое анкалагічнае захворванне, што такое рак... Але не меней, а, можа, болей шкодным для любога народа з'яўляецца духоўны рак, паняверка, апатыя, адсутнасць гістарычнага аптымізму. Мяркую, вам, вашаму народу зараз вельмі цяжка ў сэнсе духоўнага ўзмацнення і супакою, і наша, хрысціянскае місіянерства можа паспрыяць духоўнаму Адраджэнню Беларусі.

— Як жа стаўца Германія ўвогуле да дапамогі савецкім рэспублікам?

— Да падзей 19—21 жніўня адносіны былі досыць стрыманыя, бо не было ўпэўненасці ў радыкальных дэмакратычных зрухах. Зрэшты, нямаю перашкаджаў і вобраз ворага, які сфармаваўся на Захадзе за часы «халоднай вайны». Калі раней пра вас казалі «імперыя зла», дык у апошнія часы — «імперыя перабудовы». Мы ж не ведалі простых людзей, якія па сваёй агульначалавечай ментальнасці, як высветлілася, мала чым адрозніваюцца ад нас, германцаў. Цяпер мы разумеем, што раздзяленне на «камуністаў» і «капіталістаў» у многім аказалася надуманым, штучным...

У вашым горадзе мы сустралі многа дзелаў і сумленных людзей, з якімі можна мець агульную справу. Думаю, кантакты з вашай рэспублікай прадоўжацца.

— Дзякуй за інтэрв'ю.

Гутарыў
Юрка ЛАГАДА.

РЭПЛІКА

ДЫК ХОЦЬ КАПЫТОМ...

Прызнацца, так званая незалежная левая газета «Мы і время» не ўваходзіла ў кола нашага чытання, хоць па асобных яе нумарах, якія прыносілі ў «ЛіМ» нашы абураныя чытачы, можна было меркаваць, якой лініі трымаюцца «Мы і время» — апалагетыка сталінізму, махровы антыдэмакратызм, дыскрэдытацыя перабудовачных працэсаў.

Але, як любіў гаварыць правадыр міжнароднага пралетарыяту У. І. Ленін, «верхом падзення» стаў нумар 9-ы (дату выхаду «Мы і время» мы не можам назваць, бо гэта ці не адзіная газета ў рэспубліцы, якая трымае яе ў тайне, як і тэлефоны рэдакцыі, як і сапраўднае прозвішча рэдактара...). Мяркуючы па змесце, выйшаў ён недзе 20—21 жніўня, бо ў цэнтры першай старонкі змешчаны малюнак з перагорнутай старонкай календара, на якой чырванай, «святочнай» фарбай пазначана дата — 19 жніўня. Пад ёй тэкстоўка з красамойным загаловак «3 тупіка».

Зразумела, што пасаж гэты для «Міва» зусім натуральны. Сваімі матэрыяламі газета набліжала той пачатку, «как могла». Нават у гэтым нумары газета шпурнула камяк бруду ў «цяжкіх хворага» М. Гарбачова, выносячы ў загаловак інтэрв'ю з сумна вядомым палкоўнікам — народным дэпутатам, «саюзцам» Петрушэнкам яго словы: «У ядзернай стратэгіі наш прэзідэнт кіраваўся інфармацыяй,

атрыманай у дзядзькі сваёй жонкі».

У гэтым сваім «святочным» нумары «Мы і время» друкуе і шэраг матэрыялаў у абарону свайго дзецішча (і трэба меркаваць, яшчэ сяго-таго) — так званай «грамадскай камісіі», якая вось ужо працягла час пнецца абвергнуць вынікі расследавання масавых расстрэлаў арганіамі НКВС савецкіх грамадзян ва ўрочышчы Курпаты ў 1937 — пачатку 1941 г.

«ЛіМ» у свой час выказаў свае адносіны да гэтай «камісіі», якая па сутнасці імкнецца абяліць яўска-берыеўскія катаў, і паўтараюцца няма патрэбы. Тым больш, што нядаўна ў «Народнай газеце» была змешчана вялікая публікацыя Я. Гарэліка, якая каменя на камені не пакінула ад высноў, зробленых фальсіфікатарамі з той камісіі.

Але на адным артыкуле ў гэтай падборцы «Міва» варта крыху спыніцца, бо яна яскрава сведчыць аб метадах, якімі карыстаюцца «журналісты» гэтага выдання. Метады гэтыя — падтасоўка фактаў, падмена паняццяў, проста бессаромная хлусня. Называецца артыкулец, на які мы звярнулі ўвагу, «М. Замский как Павлик Морозов новой генерации» і быццам бы з'яўляецца адказам на лімаўскі рэпартаж з прэс-канферэнцыі, наладжанай «грамадскай камісіяй» у памяшканні музея гісторыі Айчынай вайны. Але, спытаеце вы, прычым тут Паўлік Марозаў — де-

рэчы, герой, сканструаваны сталінскімі ідэолагамі, якім моліцца «Мы і время»? Прызнацца, і мы ў рэдакцыі ніяк не маглі даўмецца, што тут прычым. Як кажуць, «у агародзе бузіна, а ў Кіеве дзядзька». Але прыканцы артыкула робіцца больш-менш ясна, на якія педаль націскае «Міва». Аўтар нагаданага лімаўскага рэпартажу, каментуючы сівярджэнне членаў камісіі, што ў Курпатах знойдзены астаткі не ахвяр ГУЛАГа, а гамбургскіх яўрэяў, знішчаных фашыстамі ў гады вайны, напісаў, што, мяркуючы па шматлікіх документах тых часоў, яўрэяў, дэпартаваных у Мінск з розных краін Еўропы, расстрэльвалі ў Трасянецкім і Койданевым часткова ў самім Мінскім гета, а не ў Курпатах. І яшчэ: імкненне камісіі пакарэставацца фактам масавага забойства яўрэяў у сваіх далёка ідучых мэтах з'яўляецца здэкам з пам'яці і ахвяр генацыду і ахвяр сталінскіх апырчкікаў.

Дык зноў жа, пры чым тут Паўлік Марозаў? Як жа прычым? Паўлік Марозаў здрадзіў свайму бацьку, а М. Замскі свайму яўрэйскаму народу. Ні больш, ні менш. Як кажуць, калі няма рагоў, дык хоць капытом...

І ўсё гэта пішацца ў газетцы, на старонках якой неаднойчы публікаваліся антысеміцкія а-ля «Памяць» артыкульчыкі.

Чытач, відаць, заўважыў, што ў гэтай рэпліцы «Мы і время» нагадваецца толькі ў мінулым часе. Сёння, як ніколі раней, становіцца зразумелым, што «время» гэтай газеткі вычарпана.

Міхась ЗАМСКІ.

ПРА «ЗДАРОВЫ СЭНС» І «БЕЛАРУСКУЮ ПАМЯРКОЎНАСЦЬ»

«Дэпутаты ад Беларусі... збіраюцца... на ўзроўні другога паверха».

Са стэнаграмы нечарговага З'езда народных дэпутатаў СССР.

Вам не хочацца ўчыніць які-небудзь, даруйце, пуч? Жыццё ж праходзіць, а расказаць няма пра што. Уражанне такое, нібыта ўлада ў рэспубліцы — у атмасферы ўсеагульнай млявасці і абьякавасці да жыцця — валяецца проста пад нагамі, на вуліцы. І яе, як тую лужыну, старанна абмінаюць, ідуць раніцай на працу, а ўвечары дадому, і «вярхі», і «нізы». Зразумела, што і першыя, і другія нечага хочуць, але, баюся, усіх нас сёння яднае нейкая здранцвелая няздатнасць узяць уласны лёс ва ўласныя рукі.

Зараз можна абмяркоўваць самыя розныя версіі наконт таго, чаму ў жніўні броняцнік толькі таргануўся на сваім «запасным пучы». Ці то машына канчаткова сапсавалася, ці то ў машыністаў рукі трэсліся, ці то ўсё так і задумвалася (рэшткі нашага камуністычнага друку сёння пішуць пра «змову Ельцына — Гарбачова», а перадрук з «Камерсанта» артыкула пра нестыкоўкі ў тлумачэннях прэзідэнта надзіва дружна зрабілі і лібералізаваная «Звязда», і вінегрэтыя «Семь дней», і невылучная «Мы і время»). Можна — і небеспадна — казаць пра тое, што Ельцын своечасова не ўлез з танка і крыху перастараўся па часці экспарту расійскай рэвалюцыі. Можна... Ды ўсё цяпер можна, і вось мы, апраўшы славетныя пікейныя жылеты, прагульваемся па плошчы — плошчы не нашай перамогі.

Але ж самае, на маю думку, галоўнае, што мы сёння павінны зразумець і ўсвядоміць, — гэта тое, што ў жніўні ў Маскве за семдзесят дзве гадзіны быў не толькі пераможаны ваенна-бюракратычны пуч, але найперш была адноўлена ў правах, усталявана н о р м а грамадскага жыцця. Сітуацыя можа быць больш ці менш экстрэмальнай, але сутнасць у тым, што народ паводзіць сябе так, як і належыць народу, а лідэры — так, як і належыць лідэрам. У гэтым сэнсе я заўсёды зайдрышчу амерыканцам: іх дзяржаўныя і нават асабістыя інтарэсы абараняе законна выбранае кіраўніцтва, якое ў няштатных сітуацыях дзейнічае — адекватна, хутка, рашуча. Зноў жа, для іх: гэта норма.

А для нас? Увогуле, наколькі нармальнае тое, што адбываецца цяпер у рэспубліцы?

Паўмесяца, якія прамільгнулі ўжо (!) з дня абвешчання незалежнасці Беларусі 24 жніўня, былі ахутаны густой дымавой заслонай шматлікіх прэс-канферэнцый, у часе якіх кіраўнікі розных ведамстваў асуджалі колішні пераварот, запэўнівалі ў непахіснай адданасці ідэям суверэнітэту, на шляхах ажыццяўлення якога яны бачаць светлую будучыню Беларусі і, вядома ж, сваё месца ў ёй.

Рашучасць урада імкнуўся сцвердзіць прэм'ер-міністр. У сваёй заяве ад 4 верасня Вячаслаў Кебіч абвешчаў дзеянне выключна рэспубліканскіх законаў; нагадваў, што незалежнасць — гэта не толькі свабода, але і адказнасць; каторы раз казаў пра неабходнасць «у самы кароткі час» ажыццявіць структурную перабудову эканомікі; дзяліўся ўласнымі пакутлівымі перажываннямі, у выніку якіх ён «парваў з кіраўніцтвам КПБ»; мімаходзь асуджаў «нацыяналізм» і выказваў перакананасць, што ў рэшце рэшт мы справімся з «цяжкасцямі».

Вярхоўны Савет быў распушчаны на канікулы. Чарговую сесію — з дваццацю васьмю, шмат у чым дземіаграфічнымі пунктамі парадку дня — меркавалася склікаць ажно 15 кастрычніка.

Н-а-армальна...

Няўжо пасля ўсяго гэтага, пры наяўнасці поўнай адсутнасці таго, што можна было б назваць беларускай палітыкай, мы ўсур'ез разлічваем на павагу і роўны дыялог з суседзямі — Польшчай, Літвой, Латвіяй, Расіяй, Украінай? Удзел беларускай дэпутаты ў рабоце мінулага З'езда народных дэпутатаў СССР яшчэ раз засведчыў, што наш «пасад між народамі» досыць спілы, да катэгорыі VIP мы не належым. Між тым апошнім часам у нас пачалі казаць пра інфармацыйную блокаду Беларусі, нібыта не мы самі вінаваты ў адсутнасці навін (дарэчы, ці можна лічыць, што абаранак «блакіруе» сваю дзірку?).

Што ж адбываецца? Як казаў незабыўны Мікіта Зносак: «Пры цяперашнім палітычным і эканамічным становішчы Расійскай, междзю протчым, імперыя няможна іначай». Будыніна пад назвай СССР са страшэнным грукатам развалілася, не дачакаўшыся, пакуль будзе завершаны рамонт даху. На яе месцы мяркуецца ўзвесці новы, дакладней, «абноўлены» гмах. Навучаныя горкім вопытам, будаўнікі на гэты раз збіраюцца пачаць з паддашкы.

Тым часам Беларусь спаўна спажывае вынікі банкруцтва камуністычнай сістэмы. «Чырвоныя» альбо прыцішліся, альбо тэрмінова «паружавелі». Усе крывятокі нашага грамадства па-ранейшаму забітыя тромбамі наменклатуры. На капітанскіх мосціках стаяць людзі, вызначальнымі рысамі якіх з'яўляюцца некампетэнтнасць, надзвычай гуткія хрыбетнікі і цыннізм. Валсціну, колькі варон не ганяй, яны ўсё роўна сядуць. І, як правіла, на той самы куст.

Вось чаму мне хочацца заткнуць вушы, калі чую акынскі напеў, маю ляў, у цяперашняй складанай сітуацыі трэба кіравацца здаровым сэнсам і арыентавацца на лепшыя якасці беларускага народа, а менавіта на яго памяркоўнасць, цярдлівасць, працавітасць... Гэта значыць — ніякіх змен, трымаецца да апошняга патрона ў суверэнна-наменклатурнай абойме.

Дазволім?

Андрэй ГАНЧАРОВ.

ЯК НАМ ЗВАЦЬ СВАЮ РЭСПУБЛІКУ?

(Пачатак на стар. 1).
іх не маглі быць прадстаўлены ні тыя сяляне, якія кармілі хлебам народ, ні рамеснікі (так званая «дробная буржуазія»), ні інтэлігенцыя (настаўнікі, урачы, інжынеры і г. д.). Права на ўдзел у грамадскім жыцці пазбаўлялася значная частка народа — прытым найбольш прадпрыемальная, дзеяздольная, творчая.

Але аказваецца, што і тым самым рабочым, батракам і чырвоармейцам нельга было даяраць думаць самастойна, нешта вырашаць. Для гэтага былі партыйныя стратэгі, якія адны толькі ведалі, што найбольш патрэбна для шчасця працоўным масам. Так званыя Саветы, якія адпаведным чынам падбіраліся, не мелі ніякай рэальнай улады. Іх задача была на кожную партыйную каманду адклікацца дружным крыкам «ўра!»

Члены першага беларускага савецкага ўрада ніяк не маглі зразумець, што яны павінны былі дбаць не пра Беларусь, а пра сусветны бальшавізм. За гэта іх тут жа разганалі, а аднаго з іх — Фабіяна Шантыра — праз нейкі час расстралілі. Арыштавалі і Жылуновіча. Праўда, яму пакуль што ўдалося выратавацца.

У той жа час кіраўнікі БНР у найцяжэйшых умовах акупацыйных рэжымаў рабілі ўсё для абароны інтарэсаў беларускага народа, для развіцця нацыянальнай культуры і літаратуры. Сёння мы абавязаны нарэшце сказаць выразна, што беларуская літаратура і культура развіліся толькі на тэрыторыі, якая знаходзілася пад акупацыяй то кейзераўскай Германіі, то леегіёнаў Пільсудскага. Беларускія патрыёты цаной незвычайных намаганьняў знаходзілі магчымасць ва ўмовах вайны ліхацця і разбурэнняў выдаваць беларускую перыёдыку («Вольная Беларусь», «Гоман», «Беларускі шлях», «Звон», «Беларусь», «Рунь» і інш.), друкаваць не толькі бягучую інфармацыю, але і мастацкія творы, і публіцыстычныя артыкулы.

У гэтыя выданні прысылалі свае творы нават пісьменнікі, якія жылі на тэрыторыі, дзе панавала савецкая ўлада. Нагадаю, што ў «Вольнай Беларусі» друкавалася паэма Якуба Коласа «Сымон-музыка» ў той час, калі аўтар жыў на Куршчыне. На акупаванай тэрыторыі пабачылі свет камедыі В. Дуніна-Марцінкевіча «Пінская шляхта» і «Залёты» (нашы літаратуразнаўцы і сёння любяць паўтараць, што яны ўпершыню былі апублікаваны толькі пасля Кастрычніцкай рэвалюцыі, але пры гэтым забываюць удакладніць, дзе гэта адбылося), шматлікія творы Купалы, Гэрацкага, Гаруна, Бядулі і многіх іншых. З'яўляліся ў друку навуковыя працы і артыкулы Я. Карскага, А. Луцкевіча, В. Ластоўскага, Р. Зямкевіча і іншых. БНР па-сапраўднаму, па-гаспадарску дала аб развіцці нацыянальнай культуры.

У той жа час у перыяд грамадзянскай вайны на тэрыторыі Савецкай Беларусі не дапускалася і думкі пра магчымасць карыстання роднай мовай. Праўда, для бальшавіцкіх кіраўнікоў — Мяснікова, Кнорына, Ландзара, Рэйнгольда, Рэзаўскага, Берсана, Крывашына, Алібегавы (усіх іх не пералічыць) беларуская мова ніколі не была роднай. Забараняючы выдаваць газету на беларускай мове (чаго дамагаўся З. Жылуновіч і яго сябры), бальшавікі ліквідавалі нават тое, што было заваявана ў выніку рэвалюцыі 1905 года яшчэ ў «турме народаў», пры самадзяржаўным ладзе.

Калі сёння параўнаць дзве

палітычныя платформы, асабліва з улікам усяго гістарычнага вопыту, зусім няцяжка пабачыць, якая з іх адпавядала рэальным патрэбам жыцця беларускага народа. Перамагла — зусім не дэмакратычнымі метадамі — антынацыянальная, антынародная лінія Мяснікова-Кнорына. Яна ў перспектыве прывяла да вынішчэння нацыянальных кадраў ва ўсіх галінах эканомікі, культуры, палітычнага жыцця, да масавых рэпрэсій.

Сёння мы сталі сведкамі банкруцтва бальшавізму як ідэалогіі, як тэорыі і практыкі сацыялістычнага пераўтварэння грамадства. І настала пара адмовіцца ад такіх перажыткаў той сістэмы, які назва рэспублікі, герб, гімн, сцяг.

Я не забываю, што эпітэт «народная» ў спалучэнні са словам «рэспубліка» ў апошнія часы выходзіць з моды і паступова знікае з геаграфічных карт. Але гэта адбываецца ў тых выпадках, калі ён быў навізаны сілай без ведама і згоды народаў. У Беларусі ж зусім іншая сітуацыя. Тут народная рэспубліка з'явілася на кульмінацыйнай хвалі нацыянальна-вызваленчага руху, на сваёй роднай глебе. У тых умовах сама назва падкрэслівала суверэннае права беларускага народа самому вырашаць свой лёс. Маладая дэмакратыя на нашай зямлі была, аднак, ліквідавана ворагамі беларушчыны.

Некалькі слоў пра ўсесаюзны герб. У ім усё яшчэ жыве мора пра сусветную рэвалюцыю. Сярд і молат красуюцца на фоне ўсяго зямнога шара. Беларускі герб ствараўся па ўзору ўсесаюзнага. І ўсё яшчэ застаецца афіцыйным рэспубліканскім сімвалам. У якасці герба павінна да нас вярнуцца гістарычная «Пагоня», аформленая на сучасным мастацкім узроўні.

Дзяржаўныя сімвалы павінны выклікаць у грамадзян пачуццё гонару. Аднак якія эмоцыі можа абудзіць сённяшні герб? Я сабе не ўяўляю. А вось «Пагоня» натхніла класіка нашай літаратуры Максіма Багдановіча на стварэнне сапраўднага шэдэўра яшчэ ў дакастрычніцкі час:

**У белай пене праносыцца коні, —
Рвуцца, мкнуцца і цяжка хрыпяць...
Старадаўняя Літоўскай Пагоні
Не разбіць, не спыніць,
не стрымаць.**

У наш час гэтую «Пагоню» хацелі б стрымаць духоўныя нашчадкі Мяснікова-Кнорына і ўсіх тых, каму беларускае нацыянальнае адраджэнне стаяла ўпоперак дарогі, якая прывяла нашу краіну ў тупік.

Наш гімн паранейшаму славіць партыю, якая, не збочваючы нікуды з дарогі, «к шчасцю вядзе нас ў паход». Магчыма, ролю гімна магла б выконваць песня «Мы выйдзем шчыльнымі радамі». Аднак гэта не значыць, што нельга было б стварыць нешта больш сучаснае. І настала пара прыняць адпаведнае рашэнне.

І апошняе — пра сцяг. Асноўным колерам павінен быць у ім белы, таму што Русь у нас Бела. Але і чырвоны павінен застацца, як даніна павагі да ўсёй нацыянальнай гісторыі (нагадаю, што чырвоным быў сцяг Беларускай сацыялістычнай грамады), як напамін аб тым, што на працягу стагоддзяў і асабліва ў час дзвюх сусветных і грамадзянскай войнаў, а таксама ў перыяд сталінскіх рэпрэсій пралілася цэлае мора народнай крыві. І найбольш апраўданым можа быць бела-чырвона-белы сцяг. Толькі ён можа ўвасабляць надзею народа (белы колер) і не

дазваляць яму забываць пра пакуты.

Кіраўніцтва КП (Б)Б, пачынаючы з часоў Мяснікова-Кнорына, вяло бескампрамісную барацьбу супраць беларушчыны ва ўсіх яе праявах (з перапынкам у 20-я гады). Хваля антынацыянальнай кампаніі дакацілася і да нашых дзён. Ідэалагічныя камандармы ніколі не саромеліся таго, што ў сваёй бясплаўнай дзейнасці па дыскрэдытацыі нашай гісторыі яны цярпелі правал за правам.

Да апошняга часу ідэолагам не давалі спакойна спаць ні Беларуская Народная Рэспубліка, ні бела-чырвона-белы сцяг, ні «Пагоня». Але такая антынацыянальная кампанія не прынесла славы і лаўраў яе натхняльнікам і арганізатарам. Будзем спадзявацца, што яна ўжо закончылася.

II

Сёння могуць сказаць: як бы там ні было, але ў 20-я гады іменна бальшавіцкая партыя ажыццяўляла палітыку інтэнсіўнай беларусізацыі. Пачатак яе паклала адраджэнне Савецкай Беларусі 31 ліпеня 1920 года.

Мы і спраўды не маем права абыходзіць тую незвычайную з'яву, якой была дзяржаўная палітыка развіцця беларускай нацыянальнай культуры, літаратуры, мовы, навуковых устаноў усіх ступеняў і профіляў, бібліятэк, тэатраў, перыядычных і навуковых выданняў. Гэта быў феномен, які даў магчымасць беларусам захаваць сябе як нацыю. Не так ужо цяжка ўявіць сабе, што здарылася б, калі б на тэрыторыі Беларусі, пачынаючы з ліпеня 1920 года, былі забаронены любыя выданні на нацыянальнай мове, калі б у 20—80-я гады працягвалася ажыццяўленне той палітыкі, якую ў першыя паслякастрычніцкія месяцы, у тым ліку і пасля абвешчання ССРБ, праводзілі бальшавіцкія лідэры Заходняй вобласці, Аблвыканзаха і затым ССРБ.

Прыдатную глебу для беларусізацыі падрыхтавала ўсё беларускае нацыянальнае адраджэнне пачатку ХХ стагоддзя, развіццё літаратуры, небылы рост нацыянальнай свядомасці народа. Дзякуючы гэтым працэсам, стала не толькі магчымым, але і неабходным скліканне Першага Усебеларускага кангрэса ў снежні 1917 года, затым абвешчэнне Беларускай Народнай Рэспублікі, што прымусіла бальшавікоў, у сваю чаргу, абнародаваць маніфест аб утварэнні ССРБ. («Противопоставляя самостоятельную Социалистическую Республику Белоруссии буржуазной народной республике во главе с Радою, мы уничтожили всякую возможность использования против нас лозунга самоопределения народов», — пісаў Кнорын).

Спраба задушыць беларускае нацыянальнае адраджэнне закончылася поўным провалам. Ідэі адраджэння ўжо нельга было выкараніць са свядомасці народа. Гэта — з аднаго боку. А з другога — падзел Беларусі на дзве часткі прымусіў бальшавікоў, з чыста тактычных меркаванняў, прызнаць права беларусаў на тое, што сёння можна было б назваць культурна-нацыянальнай аўтаноміяй. Ніяк не больш.

І тым не менш гэтая аўтаномія дазволіла зберагчы нашу мову ды і само паняцце «беларуская нацыя», што ў нашы дні і стварыла аснову для новага — на гэты раз ужо не толькі культурнага, але і нацыянальна-дзяржаўнага — адраджэння.

Варта яшчэ раз нагадаць: у 1919 годзе Кнорын, пішучы пра Савецкую Беларусь, карыстаў-

ся такімі выразамі: «мнимая незалежнасць» (с. 47), «формально самостоятельная» (с. 54). Ён дае таксама ясны і недвухсэнсоўны адказ на пытанне, чаму ва ўрадзе ССРБ не магло быць месца для Жылуновіча, Шантыра, Фальскага, Дылы і іх аднадумцаў: «Для нее (групы беларускіх членаў першага савецкага ўрада рэспублікі. — У. К.) самастойнасць Беларусі не была толькі пустым звуком» (с. 52). У 1919 годзе ён нават і думкі не дапускаў, што ў Савецкай Беларусі магла б выходзіць газета на нацыянальнай мове.

І вось той самы Кнорын аказаўся па сутнасці адной з галоўных дзеючых асоб працэсу адраджэння Савецкай Беларусі і правадніком палітыкі беларусізацыі. Чаму ён так раптам паразумнеў? З заядлага, непрымірымага ворага беларушчыны ў адзін нейкі момант прасвятлення стаў яе адданым абаронцам?

Цудаў на свеце (маецца на ўвазе свет з бальшавіцкім матэрыялістычным светапоглядам) не бывае. Кнорын застаўся Кнорыным, верным ідэалам партыі, ідэі сусветнай рэвалюцыі, а ў арганізацыйным плане — непахісным прынцыпам дыктатуры з вяршыні партыйнай піраміды да самых нізоў.

Маніпуляцыі з абвешчэннем Беларускай фіктыўнай дзяржаўнасці і з яе ліквідацыяй былі заўсёды абумоўлены знешнепалітычнымі абставінамі. Каб пераканацца ў гэтым, яшчэ раз вернемся да неабвержнай крыніцы — да сведчаньняў таго ж Кнорына: «Коммунистическая партия в этом своем постановлении... (аб утварэнні ССРБ. — У. К.) совершенно оставляла в стороне вопросы внутренней жизни страны, она мотивировала свой шаг исключительно причинами международного характера» (с. 50).

«Белорусско-литовская государственность изживает себя как практическая необходимость для творческой советской работы, она становится лишь фактором в международных отношениях» (с. 55). Што ж датычыць самой Беларусі, то пра яе ў тым самым 1919 годзе мы дэведваемся ад таго ж аўтара: «Белоруссия как самостоятельная социалистическая республика теряет и свой международный политический суверенитет».

Тут ужо генеральны напрамак вызначыўся дастаткова выразна: ставілася стратэгічная задача канчаткова ліквідаваць Савецкую Беларусь як нацыянальную рэспубліку.

І тут нечакана 31 ліпеня 1920 года была абнародавана дэкларацыя пра абвешчэнне незалежнасці ССРБ, прытым на зусім невялічкім скраўку беларускай зямлі. Гарантам і надзейным вартаўніком гэнай так званай незалежнасці застаўся той самы Кнорын.

Штосьці ж адбывалася на шырокім свеце. Калі было прынята такое рашэнне? Бо толькі змены ў міжнароднай сітуацыі маглі прымусіць бальшавікоў здзейсніць нешта падобнае.

Сапраўды адбывалася. Разгортвалася наступленне Чырвонай Арміі на Варшаву. Вось-вось яна распавіцца з польскімі памешчыкамі і буржуазіяй і ашчаслівіць пралетарскія масы, паможа ім стварыць сваю бальшавіцкую рэспубліку. 30 ліпеня 1920 года ў Беластоку ўтвараецца нешта накшталт улады для бальшавіцкай Польшчы — Часовы рэвалюцыйны камітэт.

Аднак здарылася нечаканае: адбыўся так званы «цуд над Віслай» — поўны разгром бальшавіцкіх войск пад Варшавой. Не ўдалося паўтарыць таго, што зрабілі калісьці Сувоўраў у 1794 і Паскевіч у 1831 гадах. І на захадзе склалася кардынальна новая сітуацыя, што прывяла да перамір'я (12 кастрычніка 1920 г.) і Рыжскага міру (18 сакавіка 1921 г.) у выніку якога Беларусь аказалася падзеленай.

Аб тым, як бальшавікі на самай справе адносіліся да так

званай незалежнасці Беларусі, сведчыць хоць бы такая дэталёвая, аусім-такі дробязь: дагавор у Рызе падпісалі, з аднаго боку, РСФСР і УССР, а з другога — Польшча. Толькі беларусам засталом перагаворы месца не аказалася. У Рызе яны прысутнічалі, але з імі ніхто не лічыўся. Дзялілі там тэрыторыю той Беларусі, якую, па іроніі лёсу, бальшавікі некалькі месяцаў таму назад — ужо другі раз! — абвясцілі незалежнай.

На працягу сваёй гісторыі Беларусь шмат разоў служыла аб'ектам самых разнастайных махінацый. Паўтараў яшчэ раз, што ў студзені 1919 года ад Беларусі забралі ўсходнія губерні, а астатняе далучылі да Літвы, стварыўшы так званы Літбел. Гісторыя, аднак, хутка паставіла крыж на гэтым адміністрацыйна-тэрытарыяльным творы бальшавіцкіх ахрыстатэгаў. І тады Ленін аддаў карэнныя беларускія тэрыторыі Літве.

А што далей? Сваю гульнію працягвала Польшча. Яна прыхапіла тыя беларускія тэрыторыі, на якіх збіралася гаспадарыць Літва. За нашы землі спрачаліся бальшавікі, палякі і літоўцы. Толькі пра волю беларусаў ніхто не падбаў.

III

Пасля заканчэння вайны і заключэння Рыжскага міру ніякая гадалка, якая хоць трохі арыентавалася б у палітыцы, не дала б рады прадказаць далейшы лёс Беларусі. Бальшавіцкія стратэгі зноў маглі выкарыстаць адраджэнне Савецкай Беларусі для яе ліквідацыі. Каб раз і назаўсёды засталася тое становішча, якое было ўзаконена на I Усебеларускім з'ездзе Саветаў праз месяц пасля абвешчання ССРБ, пра што з такім трыумфам пісаў Кнорын: «...Был устранен национально-белорусский элемент».

Гісторыя, аднак, зрабіла іншы выбар. Шырокім фронтам разгарнулася беларусізацыя. Не ведаю, ці хто-небудзь паспрабаваў разгадаць прычыну такога феномена. А прычына мне бачыцца ў адным: трэба было паказаць беларусам, якія засталіся на захадзе, што іх сапраўдная радзіма знаходзіцца пад уладай Саветаў, што толькі тут, у Савецкай Беларусі, па-гаспадарску, на дзяржаўным узроўні дбаюць пра мову, культуру і эканоміку беларускага народа. Менск ператвараўся ў палітычны і культурны цэнтр усіх тых беларусаў, якія звязвалі з нацыянальным адраджэннем свае надзеі, у духоўную сталіцу ўсіх беларусаў, дзе б яны воляю лёсу ні апынуліся, у якой бы дзяржаве ні жылі. Ствараліся ўмовы для таго, каб беларусы ў Рычы Паспалітай мелі падставу патрабаваць уз'яднання з аднакроўнымі братамі на ўсходзе.

У гэтай справе Ленін як палітык аказаўся больш дальнабачным за кіраўнікоў Рычы Паспалітай, якія спадзяваліся, што на «крэсах усходніх» за нейкіх 20 (а можа, і за 50) гадоў застануцца адны толькі палякі.

Аглядваючыся на пройдзены шлях, пазбавіўшыся ад няправонай апекі ідэалагічных невукаў з найвышэйшых партыйных інстанцый, мы абавязаны прызнаць, што толькі абвешчанае ў сакавіку 1918 года БНР выяўляла сапраўдныя інтарэсы беларускага народа — палітычныя, культурныя, эканамічныя (хоць практычна нічога рэальнага ажыццявіць не ўдалося па віне розных прыблудаў).

Усё гэта дае падставу сцвярджаць, што мы абавязаны адрадыць сёння назву БЕЛАРУСКАЯ НАРОДНАЯ РЭСПУБЛІКА з яе нацыянальнай сімволікай, перайменаваць Вярхоўны Савет у Раду БНР, а таксама ўзяць з праграмных дакументаў 1917—1920 гадоў усё найбольш каштоўнае для вызначэння далейшых напрамкаў развіцця Беларусі.

Уладзімір КАЗБЯРУК.

ПАБЫУ у Івянцы — на радзіме Дзяржынскага. Зайшоў у музей яго імя, чуў, як тлумачыла экскурсавод: «Мы ганарымся, што наша беларуская зямля падарыла краіне рыцара рэвалюцыі Дзяржынскага... Ён па заслугах ацэнены, яму пастаўлена мноства помнікаў, яго імем названы ў краіне 33 гарады, пасёлкі, станцыі, мноства калгасаў, вуліц, плошчаў...»

Усё правільна — не знойдзеш, відаць, ніводнага горада, пасёлка, дзе б не было ці помніка яму, ці вуліцы, плошчы, названых яго імем. А колькі калгасаў, саўгасаў, вёсак, прадрпрыемстваў, устаноў носяць імя жалезнага Фелікса!

Апошнім часам ускрылася шмат фактаў злавеснай дзейнасці Дзяржынскага, яго амаральнасць, злачынствы супраць чалавецтва. І стала вядома сапраўдная роля гэтага ката.

Практык марксізму Ленін вучыў Дзяржынскага, што калі мэты рэвалюцыі паграбуюць расстраляць тысячы — трэба расстраляць. На скаргу М. Горкага, што Дзяржынскі арыштоўвае шмат інтэлігентаў, буйных вучоных, пісьменнікаў, Ленін, абараняючы свайго вернага паплечніка, сказаў: няважна, што яны сёння не вінаваты, яны могуць быць вінаваты заўтра.

Жалезны Фелікс асабіста складаў спісы на расстрэл. Чырвоны тэрор для яго кіпучай лютой натуре быў роднай стыхіяй. Ніхто і ніколі не падлічыць, колькі ж людзей загінула ў чэкісцкіх засценках, бо справы заводзіліся рэдка на каго, знішчалі і спісы расстраляных.

Аб'яўлены ўладай чырвоны тэрор, вядома ж, асуджаўся сусветнай грамадскасцю, не прымаўся народнымі масамі і ў Расіі. Дзяржынскі, каб падмануць гра-

расстраляны».

ВЧК выдавала штотыднёвікі, у якіх друкаваліся розныя загады, інструкцыі, спісы расстраляных. Душа халадзела, калі чытаў іх. У спісах указваліся прозвішчы, многія без імёнаў, не тлумачылася, чаму яны расстраляны. У адным з тых штотыднёвікаў пісалася: «Час, пакуль не пона, не на словах, а на справе правесці самы бязлітасны стройна арганізаваны тэрор. Прынёсшы смерць «праздным беларучкам» (стыль чэкістаў), мы ўратаем сацыялістычную рэвалюцыю».

А вось «Загад аб заложніках», выдадзены Дзяржынскім: «...надзвычай малая колькасць сур'ёзных рэпрэсій і масавых расстрэлаў белагвардзейцаў і буржуазіі з боку саветаў паказвае, што, нягледзячы на пастаянныя словы аб масавым тэроры супраць эсэраў, белагвардзейцаў і буржуазіі, гэтага тэрору на

Практыка заложніцтва працягвалася і пасля грамадзянскай вайны. Ва ўрадавым паведамленні ад 30 лістапада 1920 г. гаварылася, што заложнікамі грамадзяне бяруцца і будуць брацца далей. Узятая заложнікамі нясуць адказнасць за дзейнасць эмігрантаў — контррэвалюцыянераў. У выніку замаху на правадыроў Саветскай Расіі яны, заложнікі, будуць знішчаны».

Чэкісты ўжо не хацелі выпускаць з рук сваю ўладу. Усякае насілле прыцягвае да сябе маральна непаўнацэнных людзей, садыстаў і крымінальнікаў. Чэкі і ператварылася ў зборнішча такіх асоб. Каб даказаць сваю неабходнасць, камісія фабрыкавала ўсё новыя і новыя справы. Ва ўрадзе і ЦК партыі ставіліся пытанні аб адмене надзвычайных паўнамоцтваў ЧК. Дзяржынскі гэтае пытанне заблакіраваў. Вось як ён абгрунтоўваў сваю пазіцыю: «Мы свядома маглі закрыць вочы на шэраг сваіх памылак. Закон дае ЧК магчымасць адміністратыўным метадам ізаляваць тых парушальнікаў працоўнага парадку, паразітаў ці асоб падазронных па контррэвалюцыі, у адносінах якіх дадзеныя для судовага пакарання мала і дзе ўсякі суд, нават самы суровы іх заўсёды ці ў большай меры апраўдае».

Дзяржынскі патрабаваў пашырыць сетку лагераў, якіх ужо было нямала. «Я прашу пакінуць гэтыя канцлагеры, — настойваў ён, — для скарыстання працы арыштаваных...» Лагеры пакінулі, іх з цягам часу стала яшчэ больш.

У 1921 годзе нарэшце зразумелі, што нельга трымаць некантралюемы законам рэпрэсіўны апарат. На IX Усерасійскім з'ездзе Саветаў ужо Ленін усё прапановам аб пераўтварэнні ВЧК і пазбаўленні яе многіх правоў. Дзяржынскі не згадзіўся і патрабаваў пакінуць усё, як было. Стварылі камісію, аднак яна не змагла пераканаць Дзяржынскага. У 1922 г. ВЧК стала ГПУ, але фактычна ў яго дзейнасці нічога не змянілася. А калі ГПУ зрабілі АГПУ, то паўнамоцтвы яго яшчэ і пашырыліся.

Ёсць апарат, патрэбны і сродкі на яго ўтрыманне. Дзяржынскі патрабаваў больш і больш сродкаў на ўтрыманне сваёй установы. Нарком фінансаў Г. Сакольніку тады яму адказаў: «Попыт нараджае прапанову. Чым больш сродкаў атрымаюць вашы работнікі, тым больш будзе дутых спраў. Такая спецыфіка вашай небяспечнай установы».

Нашчадкі Дзяржынскага потым прыгэмілі Сакольнікава гэтыя яго словы — ён быў расстраляны.

Хто падлічыць, колькі сфальсіфікаваных спраў на рахунку ведамства Дзяр-

Васіль ХОМЧАНКА

НАШ СЛАВУТЫ ЗЯМЛЯК

Некаторыя штрыхі да партрэта «жалезнага Фелікса»

Жорсткасць у большавіку лічылася ці не самай станоўчай якасцю. Фелікс Дзяржынскі быў адным з самых лютых паплечнікаў Леніна. Ён не ведаў, што такое міласэрнасць, спагада, гуманнасць. У яго не дрыжала рука, калі падпісваў спісы на расстрэл, не дрыжаў голас, калі даваў вусныя загады на расстрэл. І гэта столькі гадоў у нас ухвалялася, славілася! «Делать жизнь с Дзержинского», — заклікаў Маякоўскі. Колькі панегірыкаў было напісана ў яго хвалу — паэм, вершаў, п'ес, раманаў. Напрыклад, верш Э. Багрыцкага пра Дзяржынскага доўгі час уключалася ў школьныя чытанкі, часта гучаў са сцэны, па радыё. Паэт захапляўся дзеяннем Фелікса: «Но если он скажет: «Солги» — солги. Но если он скажет: «Убий» — убей».

Дзяржынскаму даручылі самы крывавае ўчастак дзяржаўнай дзейнасці — яго прызначылі старшынёй Надзвычайнай камісіі па барацьбе з контррэвалюцыяй — ВЧК, і ён да канца свайго жыцця ўзначальваў гэты орган, што пакінуў у гісторыі страшны след. Эстафету ЧК — ГПУ прыняў потым НКУС, МДБ. Ахвярамі большавіцкага тэрору за перыяд з кастрычніка 1917 па 1959 год сталі 66.700 тысяч чалавек. Гэта лічба занесена ў кнігу рэкордаў Гінеса.

Здзіўляюцца большавіцкаму тэрору не трэба. Гэта не нейкае псіхічнае адхіленне ад нормы асобных камуністычных кіраўнікоў, не іх біялагічная выроўніласць. Гэта вынайзвены імі сродкі палітычнай барацьбы, тэрор — састаўная частка марксізму, яго ідэалогіі, якую большавікі і ўзялі на ўзбраенне. Іх крэда: усё, што на карысць рэвалюцыі, — маральна і дэзволена.

Прызначыўшы Дзяржынскага старшынёй ЧК, яму былі дадзены неабмежаваныя паўнамоцтвы. Чэкісты мелі права расстраляваць на месцы без суда і следства. Яны самі арыштоўвалі, самі судзілі і самі забівалі. Ніякай скаргі на дзеянні ЧК не прымалася. Дзяржынскі рашуча паўстаў супраць кантролю над яго камісіяй, а тым больш крытыкі ў яе адрас. Па яго патрабаванні бюро ЦК РКП(б) прыняло рашэнне аб забароне ў друку крытыкі ВЧК.

У Дзяржынскага, пазбаўленага ўсякага кантролю, карная ініцыятыва не мела меж. Забівалі і людзей зусім лаяльных, віна якіх была толькі ў тым, што яны паходзілі з заможных слаёў — так званыя буржуазныя элементы. Гэта — дваране, заводчыкі, купцы, чыноўнікі, вайскоўцы, служкі царквы. Іх знішчалі проста для запалохвання іншых.

Актыўны памочнік Дзяржынскага Лаціс са згоды свайго начальніка растлумачыў у газеце «Красный террор» ад 1.ХІ. 1918 г. метады работы ЧК: «Мы не зяздём вайны супраць асобных людзей, мы знішчаем буржуазію як клас. Не шукайце на следстве матэрыялаў і доказаў таго, што абвінавачваемы дзейнічаў словамі ці справай супраць саветскай улады. Першае пытанне, якое вы павіны яму прапанаваць, да якога класа ён належыць, якога паходжання, выхавання, адукацыі ці прафесіі? Гэтыя пытанні і павіны вызначыць лёс абвінавачваемага. У гэтым сэнсе і сутнасць чырвонага тэрору».

Распаўсюджаным метадам тэрору ў чэкістаў было заложніцтва. Арыштоўвалі невінаватых людзей, трымалі ў турмах і расстралявалі за віну іншых, а то і проста як людзей, якія, на іх думку, здольны зрабіць шкоду саветскай уладзе. Галоўны

мадскасць, на пленуме ЦК РКП(б) 26 верасня 1919 года прапанавалі афіцыйна зняць тэрор з лозунгаў, праводзіць яго ціха. Прапанову Дзяржынскага прынялі: паставілі афіцыйна тэрор не аб'яўляць, а «працягваць фактычна».

Гаворачы пра неабходнасць тэрору, камуністычная прапаганда сцвярджала, што гэта робіцца ў адказ на тэрарыстычныя акты буржуазіі і «прадстаўнікоў іншых скінутых класаў». Такія тэрарыстычныя акты былі. Забілі Валадарскага, Урыцкага, стралялі ў Леніна, быў выбух у доме Маскоўскага камітэта РКП. Але, дарэчы, прадстаўнікі буржуазіі былі тут ні пры чым. Валадарскага застрэліў эсэр, у Леніна страляла эсэрка, былая катаржанка, Урыцкага забіў таксама чалавек, які падзяляў эсэраўскія погляды. А бомбу ў дом Маскоўскага камітэта кінупі анархісты, таксама былыя катаржнікі.

Некалькі прыкладаў крывавага злачынстваў, якія можна аднесці асабіста да Дзяржынскага. Калі быў забіты старшыня Петраградскага ЧК Урыцкага, разбірацца з гэтай справай з Масквы прыехаў сам Дзяржынскі. І разабраўся — загадаў расстраляць усіх арыштаваных заложнікаў, што знаходзіліся ў турмах Петраграда. У друку паведамілі, што іх было 512 чалавек, сярод якіх 90 жанчын. Дзяржынскі тады ж прызначыў старшынёй ЧК горада Бокія, яшчэ большага ката-садыста.

25 верасня 1919 года ў доме Маскоўскага камітэта РКП, дзе праходзіла партыйная нарада, выбухнула бомба. Былі ахвяры. Камэндант Маскоўскага ЧК Захараў расказваў: «Прыехаў Дзяржынскі і аддаў загад расстраляць па спісах усіх заложнікаў кадэтаў, прадстаўнікоў старога рэжыму, якія знаходзіліся ва ўсіх месцах зняволення. У адной Бутырскай турме іх знаходзілася звыш трох тысяч. Там былі былыя міністры (Макараў, Самарын), былі члены сацыялістычных партый, былі князі Даўгарукія, Нарышкіны, Бобрынскія, шмат было і сялян, рабочых, крамнікаў, інтэлігентаў. Ужо раніцай 26 верасня вывезлі з Бутыркі ў Пятроўскі парк першую партыю і там расстралялі. Масавыя расстрэлы заложнікаў адбыліся ў іншых турмах, у скляпеннях ЧК на Лубянцы, у гістарычным доме графа Ростопчына — там было Маскоўскае ЧК. Акцыя была праведзена за тры сутак».

Дзяржынскі быў не толькі практыкам тэрору, але і аўтарам многіх карных законаў і інструкцый. Па яго ініцыятыве быў уключаны ў пастанову СНК РСФСР ад 5 верасня 1918 года «Аб чырвоным тэроры» такі пункт: «Падлягаюць расстрэлу ўсе асобы датычныя (прыкосновеныя) да белагвардзейскага руху». Гэтымі «прыкосновенымі» з'яўляюцца родзічы, сябры, нават блізкія суседзі.

А вось выпіска з загаду Дзяржынскага, разасланая ўсім падначаленым губернскаму ЧК: «У сваёй дзейнасці ВЧК поўнацю самастойная, праводзячы вопыскі, арышты, расстрэлы... На месца губернскага і павятовага ЧК даюць справы, задачу аб сваёй дзейнасці «в целом, но никакой отдельной его части» (стыль Дзяржынскага. — В. Х.).

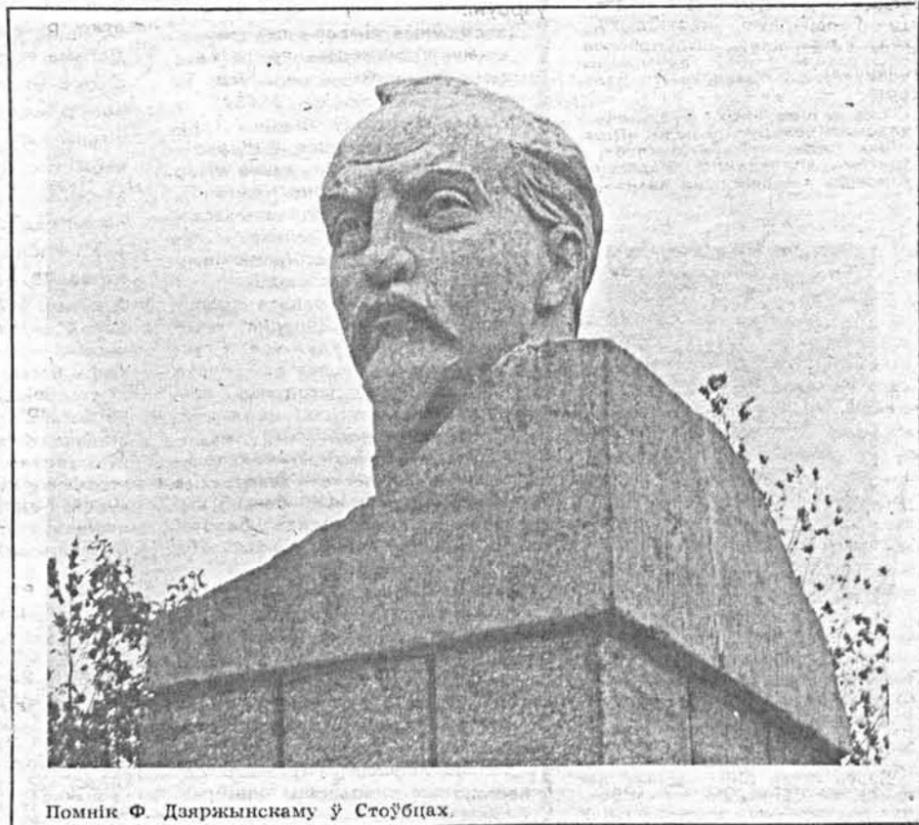
Чэкісты, якім Дзяржынскі развязаў рукі і дзейнічалі адпаведна. Вось што дакладваў Дзяржынскаму начальнік Ніжагародскага губчэка:

«Камісія на забойства Урыцкага адказала тэрорам і расстраляла 41 чалавек з лагера буржуазіі, масавымі вобывіскамі і арыштамі. Арыштаваныя будуць таксама

справе няма... З такім становішчам павінна быць рашуча скончана. З буржуазіі і афіцэрства павінна быць узятая значная колькасць заложнікаў. Пры малейшых спробах супраціўлення і малейшым руху ў белагвардзейскім асяроддзі павінен прымяняцца масавы тэрор».

«Масавы тэрор» — любімы тэрмін, большавіцкіх дзеячаў таго часу. Гэта пайшло ад Леніна, яго тэлеграмы ў Петраград з заклікам «...заахвочваць энергію і масавінасць тэрору».

Давалася прачытаць артыкул «Чэ-Ка» ў штотыднёвіку «Красный меч» — органе палітдзелу Асобага корпуса войск ВЧК, непасрэдна падначаленага Дзяржынскаму. «Для нас, — пісалася там, — няма і не можа быць старых устояў маралі і гуманнасці, выдуманых буржуазіяй... Нам усё дазволена... Ахвяры, якія мы патрабуем, — ахвяры выратавальныя, якія ўсцілаюць шлях да светлага царства Працы, Свабоды і Праўды. Кроў? Няхай кроў, калі толькі ёю можна выфарбаваць

Помнік Ф. Дзяржынскаму ў Стоўбцах.

у чырвоны колер шэра-белы штандарт старога разбойніцкага свету».

Пад канец грамадзянскай вайны пагроза саветскай уладзе скончылася, урад вымушаны быў абмежаваць пакаранне смерцю на тэрыторыі, дзе не праходзілі ваенныя дзеянні. Аднак Дзяржынскі не мог жыць без расстрэлаў і аддаў вольнае распараджэнне сваім падначаленым: «Сакрэтна. Цыркулярна. Старшыням ЧК, ВЧК. З прычыны адмены смертнай кары прапануем усіх асоб, якія за розныя злачынствы падлягаюць вышэйшым мерам пакарання, адпраўляць у паласу ваенных дзеянняў, як месца, куды дзкрэз аб адмене смертнай кары не распаўсюджваецца. 15 красавіка 1920 г.». Разаслаў яго кіраўнік асобага аддзела ВЧК Ягода.

жынскага. Вось адна з іх. У 1921 годзе была сфабрыкавана справа так званай Петраградскай баявой арганізацыі, якой інкрымінавалі змову супраць саветскай улады. Было арыштавана больш чым сто чалавек, у асноўным інтэлігентаў — вучоных, літаратараў, інжынераў. Стварыў гэту справу вядомы кат Я. Агронаў. Суда над імі не было (успомніце словы Дзяржынскага — суд бы апраўдаў іх). Пастаўленай калегіі Петраградскага ЧК з санкцыяй Дзяржынскага 24 жніўня 1921 года з гэтай групы было расстраляна 61 чалавек, сярод якіх быў паэт М. Гумілёў і 20 жанчын.

Потым Дзяржынскі арганізаваў працэс над лідарамі правых сацыялістаў-рэвалюцыянераў. Іх асудзілі на смерць, але (Працяг на стар. 12).

МЕСЯЧНЫЯ НОЧЫ. Апавяданні беларускіх пісьменнікаў. Укладальнік У. Рубанаў. На казахскай мове. Алма-Ата, «Жазушы», 1991.

Серыя «Бібліятэна «Дружба», якую выпускае казахскае выдавецтва «Жазушы», знаёміць чытачоў з творчасцю пісьменнікаў, прадстаўнікоў розных народаў Савецкага Саюза. На гэты раз у ёй выступаюць беларусы. У зборнік «Месячныя ночы» увайшлі апавяданні Я. Скрыгана, Я. Брыля, А. Васілевіча, І. Шамякіна, І. Навуменкі, У. Дамашэвіча, П. Місько, В. Адамчыка, В. Карамазова, І. Чыгрынава, А. Кудраўца, Б. Сачанкі, Я. Сіпакова, Г. Далідовіча, В. Пегевіча, В. Коўтун, А. Жука, Г. Марчука, А. Кажадуба, У. Арлова, У. Рубанава і А. Рыбана, перакладзеныя шэрагам аўтараў.

СВЕТ ПРАЦЫ. Зборнік мастацкіх твораў. Складальнік І. Забіла. На Украінскай мове. Кіеў, «Радзінска школа», 1990.

У гэтым прадстаўнічым зборніку, аб'ёмам амаль дваццаць улікова-выдавецкіх аркушаў, змешчаны як лепшыя ўзоры фальклору, так і вершы, апавяданні савецкіх і замежных паэтаў і празаікаў, што прывіваюць дзецям любоў да працы, услаўляюць чалавечы стваральнік.

Сярод шматлікіх публікацый вядомыя беларускія казкі «Пшанічны каласок», «Лёгкі хлеб», а таксама апавяданне Уладзіміра Ліпскага «Марынына казка».

І. МУРАВЕЙКА. Прынёс з вайны. Франтавыя запісы. Расказы пра аднапалчан. Апавяданні. Вершы. Для старэйшага школьнага ўзросту. Мінск, «Юнацтва», 1991.

Назва гэтай кнігі вельмі дакладная. Сапраўды, на старонках яе тое, што нарадзілася ў гады Вялікай Айчыннай вайны, у час якой Іван Муравейка быў салдатам, намандзірам палка, а пасля карэспандэнтам дывізіённай газеты. Да ўсяго яшчэ п'ясу вершы. Пад Смаленскам і ў Падмаскоўі, у шпіталі на Алтаі і пад Сталінградам. Радзі, што ішлі з глыбіні душы, з самога сэрца нараджаліся ў яго на Вісла і Одры.

Гэтыя творы, як слухна заўважае ў прадмове Уладзімір Паўлаў, «з прысманам пароху» і хоць яны доўга чакалі свайго шляху да чытача, «з-за гэтага, аднак, першародства матэрыялу не пабяжыла, бо эмацыянальнае ўздзеянне сабранага ў ёй (кнізе) вялікае». Дадамо — і выхвалячае таксама. Асабліва цяпер, калі адбываецца пераацэнка мінулага і адначасова нельга забыцца — перажывае ў барацьбе з фашызмам не мае права на забыццё.

ЧАРГОВЫ. ЗВЫКЛЫ. НЕАБХОДНЫ?

Пра «Дзень паэзіі-1990»

Напачатку маленькі экскурс у вытокі. Пачыналася серыя ў часы так званай адлігі, калі маскоўскія стадыёны збіралі тысячы людзей на паэтычныя святы. На Беларусі падобнага не было і быць не магло, аднак прыліўная хваля дайшла і сюды: паэты актывізаваліся, чытацкая эліта, паспяваючы за модай, палічыла сваім абавязкам далучыцца да ўсеагульнага захаплення.

Але няма вечнага пад месяцам. Хваля, патрымаўшыся колькі часу, пайшла на спад, паступова пачаў аціхаць і гучны поспех куміраў. Сёння, праз дваццаць гадоў, «Дні паэзіі», як усесаюзныя, так і нашы, — гэта святло даўно патухшай зоркі. А калі не гаварыць прыгожа, то перад намі тыповы прыклад інерцыйнасці, кансерватыўнасці выдавецкай практыкі. Выдаўцоў зразумець можна: як ты раптам возьмеш і адменіш тое, што па сутнасці стала традыцыяй?

Зірнём, аднак жа, праўдзе ў вочы: гераі «Дня паэзіі» чакваюць выключна паэты. Прыемна пагартцаць на добрай паперы аддрукаваную кнігу, пабачыць

у ёй сярод іншых сваё прозвішча. Тым не менш, з кожным выпускам усё меней становіцца слынных паэтычных імён. Зборнік драбнее, робіцца выданнем ці то для маладых (чаму б гэта, дарэчы, не ўзаконалі?), ці то для паўпрафесіяналаў і аматараў.

...Развагі развагамі, а чарговы «Дзень паэзіі-1990» выйшаў і паступіў у продаж. Яго складальнікі, мабыць, прытрымліваліся прымаўкі «кожнай сястрыцы па завушніцы», таму стракатасць аўтарскага складу незвычайная. З аднаго боку, гэта добра — шырокі абсяг, дэмакратычнасць, з другога — відавочны перапады па ўзроўні і стылях, тэматычны разнабой, выпадковасць многіх, хай сабе і адзінаковых, публікацый. Не здарма лічыцца, што недахопы — працяг нашых вартасцяў...

Не да канца вытрыманы ў зборніку прыныцы навізны, першаснасці. Асобныя з нібыта новых і недрукаваных вершаў сустракаліся мне ў «Ліме», «Полымі», «Маладосці». Даўно парушана і ўмова аддаваць у гадавік лепшае. Хтосьці ўсё

вартасць паспявае змясціць у іншых выданнях, хтосьці выбірае лепшае з благага, каб толькі быць прадстаўленым.

Калі б у мяне спыталі, ці можна каротка сфармуляваць асноўны лейтматыў сённяшняга «Дня паэзіі», я сказала б — уваскрэсенне душы. Так ці інакш названая тэма праходзіць у творах С. Панізініка і Р. Баравіковай, В. Гардзея і М. Пракаповіча, У. Марука і Х. Лялько, (дэбют у новым жанры?), А. Канпелькі і Я. Гарадніцкага, М. Башлакова і У. Сцяпана, М. Скоблы і С. Сокалава-Воюша. Туга па страчаным, адчуванне непаўнаты, абдзеленасці быцця, прага гармоніі, якой не стала ні ў душы, ні ў свеце, — вось гама пачуццяў, характэрная для вершаў названых і іншых аўтараў.

Парадавала сталасцю думкі, вынашанасцю радка Л. Рублеўскай. З уласцівым ёй драматызмам піша паэтка пра нерэалізаваныя сілы народа:

Нашы волаты спяць
пад сцяжынамі нашых
турботаў.

Дробны тупат на версе
не можа парушыць іх сон.
Як заснулі яны,
не знайшоўшы па сілах
работы,
Так і спяць, хоць работы
становіцца болей штодзён.

Бадай, я нанова адкрыла для сябе Х. Жычку з кароткімі, на кантрастах заснаванымі верлібрамі, і У. Марука з яго самавітасць набіраючым словам. Вершы Л. Дайнекі прымушаюць задумацца, Г. Дубянецкай — вабяць чысцінёй і паўтонамі. А вось Л. Дранько-Майсюк і У. Глобус расчаравалі. Першы тым, што выдаў за вершы тры ладныя эсы, якія ўвогуле яму ўдаюцца, а другі — нейкай невытлумачальнай упартасцю ў канструаванні трохрадкоўяў (на гэты раз яны ідуць без назвы «хайку»). У Р. Барадзіліна таксама трохрадкоўі, толькі без штучнасці і на трывалым грунце перажытага. Вось адзін з «трыпунікаў» (вызначэнне аўтара):

Як назваць яго, Лёсам ці Богам,
Дзякуй, што ашчаслівіў
дзе ў няволі нам вольна
астрогам,
нарэшце.

Мае рацыю Л. Дранько-Майсюк, калі піша: «лішнія слова — страшней, чым лішні келіх». Лішнімі бываюць словы або тады, калі творцу проста няма чаго сказаць, або ў выпадку, калі ён абраў неадпаведны зольнасцям жанр. Больш погляд, больш ласавала б пісаць прозу Я. Міклашэўскаму і У. Ракаву. Цяжка назваць удамай публікацыю Э. Скобелева, зашмат ілюстрацыйнасці ў

«І ТАДЫ БУДЗЕМ ПРЫГОЖЫМІ І СВЕТЛЫМІ...»

чыць. Ведама, нарадзіўся, калі сумленне прадавалі.

Прывабляюць дабрыйна, бескарысліваць Манюкіна. Не падумаўшы нават пра небяспеку, кідаецца ён ратаваць чалавека. Дапамагае галоднаму мядзведзю, а як клапоціцца ён правучоную мядзведзіцу: «Сам галодны лягу, а мядзведзіцу пакармлю». Дзякуючы Манюкіну, зачараваны чарнакіжнікам чалавек пазбаўляецца злых чараў... Робіць усё гэта дзед ад сэрца, не чакаючы ўзнагароды. Але калі ўсё ж аддзячаць яго, дык абавязкова падзеліцца з іншымі. «Навошта мне аднаму такое багацце?» — кажа ён, калі становіцца ўладаром казкана багатага скарба. І дзеліць з людзьмі і золата, і чарадзейную хвойку. Пакладзеш ад яе «трэсачку ці іголку ў пусты вулей, і адразу туды рой прыляціць... Калі ў зямлю кінеш, «родзіць зямля, як чароўна».

Пра ўсім падабенстве з героямі народных казак, у адрозненне ад іх дзед Манюкін мае канкрэтную біяграфію, прымацаваную да пэўнага часу. Вядома, напрыклад, што ён — удзельнік Вялікай Айчыннай вайны, за мужнасць узнагароджаны ордэнамі і медалямі. У мірны час гэта сумленны працоўнік. Гэтыя і іншыя факты рэальнай біяграфіі ўключаюцца аўтарам у казачную структуру кнігі з майстэрствам, з усведамленнем таго, што казка не церпіць грубага ўмяшання, яе вельмі лёгка разбурыць.

Народны каларыт казак узмацняецца ўвядзеннем традыцыйных і фальклорных вобразаў розных нячысцікаў — чарцей, прыраўнаных, люцыпараў. Прыгадваецца, як рэзка і бяздарна крытыкаваўся Янка Маўр толькі за тое, што ў аўтабіяграфічнай апавесці «Шлях з цемры» яе герой прыгадвае, як тлумачыла яго навакольны свет бабуля: «За печкай жыве дамавік, у лесе — лясавік, у вадзе — вадзянік, а пад зямлёй — чэрці». Чаму могуць навучыць дзяцей

такія кнігі? — такую назву мела рэцэнзія. Пасля яе праца над апавесцю была надоўга спынена і засталася незавершанай...

Васіль Шырко не пабаяўся «крыміналу». Захоўваючы пачуццё меры, ён пусціў у сваю кніжку і ведзьмакоў, і прыраўнаных, папярэдзіўшы пры гэтым дзяцей, што цяпер гэтых істот застаўся зусім мала. «Яно і зразумела, паначаплалі цяперака дратоў, антэны развесілі, электрычка ноччу на слух гарыць, вось і бяцца нячысцікі падступіцца: смальне токма, чаго добрага, дык адны ножкі ды рожкі застануцца... Нехта трапна сказаў, што гумар — не мастацкі прыём, а спосаб мыслення. Яно сапраўды такі Гумар — адметная асаблівасць стылю казак Васіля Шырко, звязаная з асаблівасцямі характэрна, светабачання героя кнігі і яе аўтара — чалавека, моцна звязанага з роднымі карэннямі, з народнымі звычаямі, уяўленнямі і традыцыямі. Яму падуладна роднае слова, яго фарбы і адценні, ён валодае законамі казачнага жанру, таленавіта карыстаецца фальклорнымі сродкамі, таму не збіваецца з абранага шляху: літаральна на нашых вачах творыць казкі. Удакладнім: літаратурныя казкі, бо аўтарскі пачатак у кнізе «Дзед Манюкін не салжэ» вызначальны. Гэта выяўляецца ў тонкай шліфоўцы дэталю, у арыгінальных сюжэтах, у цэласнасці аўтарскай гуманістычнай канцэпцыі, адметнасці яго мастацкай індывідуальнасці. Натуральна і лёгка ўключаюцца ў казкі літаратурныя факты, імёны і вобразы. Напрыклад, дзедзія добра вядомы дзед Міхед, герой любімай імі паэмы А. Астрэйкі «Прыгоды дзеда Міхеда». Аказваецца, што разам са слаўным Міхедам партызаніў дзед Манюкін, які з гонарам гаворыць: «У самога дзеда Міхеда спытайце, хто смялей ад яго і мяне быў у партызанскім атрадзе. Шкада, няма ў жывых друга найфайнейшага, а то ён па-

ведаў бы... Як кажуць, хочаце верце, хочаце не...

Нельга не ўсімнуцца, аддаўшы належнае аўтару, калі яго Манюкін пасля ўдалай рыбалкі («Выцягнуў ілотку з калодку, язя з парся, шчупака... ну, няхай не з быка, але з добрае свінчо»), узваліўшы на плечы вялізны мех з рыбай, ідзе ў добрым настроі і падпывае шырока вядомую прыпеўку з каменды Купалы: «Танцавала рыбка з ракам... Далей, як у «Паўлінцы», толькі з адпаведнымі фанетычнымі карэктывамі, бо ў Купалавай п'есе гэтую прыпеўку, ведаем, спявае шляхціц Быкоўскі.

Знайшлося ў кнізе «Дзед Манюкін не салжэ» месца і вядомай «свінтусу-грандыёзусу» Крапівы. Толькі тут гэта не выкапнёвая жывёліна, а вялікі, дужы, рахманы дзік, якога дзед Манюкін і яго жонка бабка Адарка выходзілі, выкармілі і далі мудроную мянушку.

Якіх толькі гісторый не напрыдумваў Васіль Шырко! Фантазія аўтара невывяржана. Складаючы казкі, ён сам захоплены гэтым працэсам, гарэзіліва, весела гуляе з дзецьмі, вядзе іх шляхамі казачных прыгод. У кнізе шмат прыказак, прымавак, трапных выслоўяў, вядомых і невядомых, пачутых і складзеных самім аўтарам. Іх перачытваеш, стараешся запамінаць: «Дым густы — абад пусты», «Сядзіць, як жаба на купіне», «Цягнецца ноччу з Рысава-Барысава з голымі рукамі», «Ён бы рад забрахаць, ды наморднік перашкаджае», «Не паспею рукі развесці — знайду такіх, як ты, дзвесце», «Закруціць, змеце, як у жорнах», «Гэны адным стрэлам сем качак заб'е» і інш. Нямала ў казках каларытных слоў, звязаных з асаблівасцямі беларускага побыту, звычаяў, страў. Успомнім хоць тую цыбульку (вянкую дзесцяць), што вісіць у дзеда пад бэлькаю, альбо куфар, што стаіць у дзедавай хаце, калаўрот, які «мірна круціцца, нітка цягнецца»...

Васіль Шырко, «Дзед Манюкін не салжэ». Казкі. Мн., «Юнацтва», 1991.

«...Ва ймя святога ўсім нам адраджэння»

Л. Паўлікавай, А. Пісарыка, неўласціва яму ноты бярэ ў публіцыстычных спрабах Б. Спрычан.

Выдаюць «на адзін твар» многія з вершаў на рускай мове, асабліва невядомых аўтараў. Збярэ ў адзін раздзел — і будзе поўнае ўражанне, што напісаны адной асобай. Тут дарэчы будзе ўспомніць удалы радок С. Каробкінай: «Бясскроўныя друкуем вершы»...

Зборнік аздоблены фатаілюстрацыямі, якія дадаюць новай штрыхі да аблічча паэтаў і паэтак. А завяршаецца ён традыцыйна — гумарам. У гэтым раздзеле паэты — у большасці пад псеўданімамі — хлестка высцёбаюць сваіх таварышаў па прыму (іншыя аб'екты для крытыкі яны знаходзяць рэдка). Прычым рэдактар зборніка Р. Яўсееў свой гумарыстычны верх змясціў чамусьці не ў адпаведны раздзел, а ў «сур'ёзнай» паэзіі.

Падсумоўваючы, мушу сказаць, што дамінуе адчуванне застыласці, стомленасці формы выдання. Хто ведае, колькі яму яшчэ засталася праіснаваць перад пагрозным насіваючым рынку. Ды калі нарэшце сыдзе адпущаны яму тэрмін, ці не будзе ўсім нам не ставаць гэтых «Дзён»?

Галіна КАРЖАНЕУСКАЯ.

Дзед Манюкін, акрамя ўсяго, — філосаф, у яго разважаных увасоблена народная мудрасць, народны погляд на многія падзеі і пытанні. З хітрынкай раскрывае ён чытачам сакрэт свайго рыбацкага шчасця: аказваецца, што рыба, як і чалавек, любіць усё натуральнае. «Што ёй тыя жылкі і ляматалі. Куды цікавей конскі хвост і жывы, прама з зямлі, чарыя»... Сучасна, трапна гучаць разважанні дзеда пра безгалосых выканаўцаў, якія «сапуць у магнітафон», крыку нарочыць, хоць вушы затыкае. Вы даруйце, саколікі, старому, — кажа дзед Манюкін, — я не супраць тэхнікі, але, як той казаў, а гэны слухаў, лепш сваім голасам крычаць».

Аўтар вясёлых казак, у якіх знаходзім элементы дасціпных народных анекдотаў, баек, выходзіць на надзвычай сур'ёзныя тэмы: лёс роднай культуры і мовы, занябанне народных традыцый, небяспека духоўнага збяднення, пытанні экалогіі. Ці могуць аўтар і яго герой абьякава глядзець на тое, як бяздумна нішчыцца родная прырода? Яшчэ нядаўна Манюкіна радавалі дубы-аслікі ў сем-восем абхватаў, спрэс усыпаная жалудамі. Нібы жывыя, яны гаманілі паміж сабой... Але асушылі балотца, ля якога раслі гэтыя «векавыя веліканы», і жалуды прапалі, і дубы ўжо не гамоняць, а стогнуць. Мы ж не чуюм... «А мы глухія, — з болей гаворыць Манюкін. — Ды што там глухія, хутка станем без'языкія, мову сваю забываем...»

У кнізе няма сацыялагітарскіх схем, маральных сентэнцый, яна гаворыць з дзецьмі мовай мастацкіх вобразаў. Гэты прынцып не парушаецца і тады, калі пісьменнік выходзіць на адкрытую размову з чытачамі «пра тое, што баліць», калі ў заключным раздзеле звяртаецца да дзяцей з заклікам берагчы і шанаваць зямельку і ўсё жывое на ёй. «Трэба, дзеткі, чужым даражыць і сваё ў крыўду не даваць. І тады мы самі будзем прыгожымі і светлымі, як нашы бярэзы, добрымі і вясёлымі, як сонечная раница».

Маргарыта ЯФІМАВА.

ПАМ'ЯТАЕЦЦА, пасля выхаду апошняга, чацвёртага тома Збору твораў Максіма Гарэцкага знаходзіліся ахвотнікі пакліць, што ўкладальнікі — Інстытут літаратуры імя Янкі Купалы Акадэміі навук БССР і выдавецтва «Мастацкая літаратура» — не парупіліся, маўляў, уключыць у яго асобныя творы пісьменніка і праявілі тым самым звычайную агледкавасць, якой не могуць пазбавіцца яшчэ з застойных часоў. Няўцям было «добра-зачліўцам», што хоць тамы і пазначаны 1984—1986 гадамі, ды рыхтаваліся яны задоўга да гэтага, а значыць, пры ўсім жаданні немагчыма было ўключыць у іх і аповесць «Дзве душы», і інае з таго, што і сёння яшчэ сямую-таму падаецца «крамольным».

Аднак Бог з імі, з тымі закідамі. Што было, тое было. Здзіўляе інае: больш за паўгода ляжыць на паліцах кнігарань том «Твораў» М. Гарэцкага, выпушчаны як дапаўненне да тых чатырох ранейшых (дарэчы, у гэтым жа афармленні, хіба што лічбы пяць на ім няма), а хоць бы слова ў друку. Вось і выходзіць: крычым, браткі, крычым, а калі да справы...

Выход «Твораў» М. Гарэцкага — з'ява ў літаратурным і культурным жыцці. Сюды якраз і ўвайшло тое са спадчыны нашага нацыянальнага класіка, што вельмі доўга працягвалася дарога да сучаснага чытача. Найперш — ужо згаданая аповесць «Дзве душы». Твор быў вернуты з небыцця роўна праз семдзесят гадоў. Упершыню асобныя раздзелы з аповесці публікаваліся ў чэрвені-ліпені 1919 года ў газеце «Беларуская думка». У тым жа годзе «Дзве душы» выйшлі асобнай кнігай у Вільні. І толькі ў 1989-ым годзе аповесць надрукаваў часопіс «Полымя» (№ 7). Публікацыі спадарожнічаў артыкул П. Васючэні «Чаму дваілася душа?» Варыянт яго пад назвай «Дыялектыка душы» ўключаны ў том.

Пра аповесць «Дзве душы» «ЛіМ» пісаў пасля палымянскай публікацыі. Таму абмяжземся некалькімі словамі. М. Гарэцкі ў гэтым творы ўжо тады, адразу пасля рэвалюцыі, глянуў на яе як бы з другога боку, паказаў, што ачысчальны працэс нясе з сабой не толькі абнаўленне свету, але і актывізуе сілы цемры, дае жыццё розным прыстасаванцам. Безумоўна, галоўным носьбітам аўтарскай ідэі стаў Ігнат Абдзіраловіч, у якога «душа дваілася». Адна палова несказана плакала і жалілася на другую, нашто яна мучыць яе падманкамі. Але ж, як чытач памятае, ёсць у «Дзвюх душах» і іншыя, не менш каларытныя вобразы.

Іван Карпавіч Гаршчок, што ідзе рэвалюцыйны апаганьваў і сваімі паводзінамі, і сваёй... разбуральнай дзейнасцю. Настройваў людзей супраць тых, хто на самай справе хацеў народу лепшага жыцця. Ёсць тут і іншыя «гаршчкі», для наго, ап'яненых сусветнай рэвалюцыяй, не было нічога святога. Поруч стаяць у творы вобразы сапраўдных шчырых, адданных змагароў за беларушчыну, за нацыянальнае адраджэнне. Ірына Сакавічанка, Мікола Канцавы... Магчыма, Канцавы і празмерна катэгарычны ў сваіх мераваннях і абгульненнях, але хіба не мае ён рацыі, хіба яго развагі не актуальныя і сёння? «Міноле, як і ўсім адраджэнцам, было дужа цяжка зносіць тое, што на тэрыторыі Беларусі ў большасці, апрача чужынцаў, апынуліся і ўзяліся іраваць беларускім сялянствам якраз найгоршыя на іх погляд беларускія людзі, бо абмаскаленыя беларусы, занаранелыя рэнегаты і партыйна-тупыя праціўнікі «ўсянага там яшчэ адраджэння», пагарджаўшы, з іх убогай духоўнай фанатычнасцю, беларускай моваю і ўсім нацыянальна-беларускім».

Падобнае сцвярджэнне і лічылася крамолай. Яно, а тансма агульны пафас аповесці і вырашылі яе далейшы лёс. Маўчалі спецхраны, не адчынялі дзверы перад тымі, хто турбаваўся, каб «Дзве душы» сталі актыўным набыткам літаратуры, а не толькі гісторыяй. Налёгна было і рэдактару «Полымя» С. Законнікову, які прабіваў аповесці дарогу ў друку. «Пройгрышыня», малі падыходзіць да іх з пункту гледжання нядаўняй афіцыйнай ідэалогіі, асобныя апавяданні М. Гарэцкага, якія тансма на гадоў семдзесят заставаліся толькі ў сваіх першых публікацыях. Узяць, напрыклад, адно з іх — «Лір-

ныя спевы». Даследчыкі звярталі ўвагу на гэты твор. Падкрэслівалі нават, што ў ім пісьменнік паспяхова абжывае гістарычную праблематыку. Але... Вельмі ж «муляла» ў апавяданні адна мясціна. Тая самая, дзе мніх Грыгорый разважае: «Ня хочыць Польшча Русь Літоўскую сястрой роўнай лічыць, дык ня будзіць ні Літвы, ні Польшчы, а будзе магутная бесканечная Маскоўшчына».

І ў іншых забароненых апавяданнях («У 1920 годзе», «Фантазія», «Апостал», «Незадача», «Усебеларускі з'езд 1917-га года») перастрахоўшчыкі нязменна знаходзілі тое, што дазваляла ім неаднойчы падымаць перад гэтымі творамі слагбаум забароны. Ці не самае характэрнае ў гэтых адносінах апавяданне — «У 1920 годзе». Галоўны герой твора, які мае падагалолак «апавяданне народнага чалавека», як і Ігнат Абдзіраловіч, належыць да тых, хто пакуль што не знайшоў на зямлі нейкага пэўнага прыстанішча. Больш дакладна — ён далёка не ўсё прымае ў рэвалюцыйных падзеях. І мае на гэта падставы.

У рэчаіснасці, якую памастацку пераканаўча адлюстроўвае М. Гарэцкі, і на самай справе непрывабны выгляд. Зноў жа, не будзем забывацца, рэвалюцыйная плынь падхапіла шмат людскага смецця, што не толькі не тоне, а пастаянна трымаецца на паверхні. Характэрная гаворка, выпадковым сведкам якой стаў «народны чалавек». Апынуўшыся за лініяй фронту, знаходзячыся ў хаце сельскаганаправедніка, якога схопілі чырвонаармейцы і, па ўсім відаць, ужо расстралілі, апавядальнік глыбока пакутуе, што ён па сутнасці прынёс гора чужой сям'і, паставіў пад пагрозу жыццё сумленых людзей.

Аказваецца, у гэтай жа хаце ёсць і такія, хто сумленнем не пакутуе. Наадварот, з любой, самай складанай сітуацыі знаходзяць выйсце. Адзін з суб'яднікаў — настаўнік, каб неяк выжыць, у розных вёсках па чарзе прапаноўваў, так сказаць, руку і сэрца дочкам заможных бацькоў. Калі ж справа ішла да вяселля — своечасова ўцякаў. Амаральнасць яго паводзін відавочная, але амаральнасць гэтая двайная. Нават у такіх сітуацыях «герой» як быццам стаіць за беларускасць: «з каханкамі я толькі па-беларуску й гаманіў». Гэта проста гульня на нацыянальных пацунцях свядомых людзей, пераконвае далейшы ход гаворкі. Другі суб'яднік, былы афіцэр, хваліцца: «Я «прымазаўся» да беларусаў, дастаю паёк у беларускай вайскавай арганізацыі... Цяпер прыехаў вось сюды вербаваць ахвотнікаў». Пасля дадае: «Я, прызнацца, не шаную гэтай мовы: дык, няхай, чаго... адно свінства!» «Шчыры» беларус-настаўнік не прамінуў выпадку, каб папрасіць: «А ўсё ж ты мяне завярбуй ў сваё беларускае войска па старой дружбе».

Двурушнасць яго тым больш адчувальна, што перад гэтым афіцэр яму адкрыта сказаў: «Як будзе адзіная незалежная Расея, то я і цябе адным заходам пастараюся павесіць».

У адрозненне ад іншых апавяданняў, у гэтым як быццам шмат і недагаворана аўтарам. І сапраўды, М. Гарэцкі не спытаўся расставіць усе кропкі над «і», хоць апошняю кропку ў творы паставіў адразу і тым самым даў магчымае чытачу зноў і зноў задумца над усёй супярэчнасцю «кручаных дзён» (Л. Калюга), іх нейкай драматычнай накіраванасцю. Быццам і на самай справе насіліся не-

дзе поруч нябачныя чэрці, тыя «бесы» Ф. Дастаеўскага, якім толькі і хацелася ўсё рушыць з месца, знішчаць, руйнаваць, не задумваючыся надта, ёсць у гэтым неабходнасць ці няма. Неверагодна, але гэта так: становішча, у якое трапілі самыя шчырыя і самыя адданыя рэвалюцыянеры, адначасова несла ў сабе і камічнасць, і трагедыюнасць.

Як не ўспомніць тут апавяданне «Незадача» Выпадак, пра які расказвае пісьменнік, тыповы. Нездарма ў адным з рукапісаў М. Гарэцкага пад самой назвай рукою аўтара пазначана: «Быль». У творы нічога лішняга, як бы знарок — пратакольная дакладнасць, што відаць ужо ў самым пачатку: «Часовы камісар Н-скай фронтавой надзвычайнай камісіі ў справе змагання з контррэвалюцыяй, спекуляцыяй і дэзерцірствам, таварыш Батрачонкаў, ехаў на аўтамабілі ў сваёй матроскай куртцы дамоў к Іллі на свята, каб разам з тым даведацца, як ідзе рэвалюцыя ў вёсцы».

Аўтар не абцяжарвае твор разгорнутымі апісаннямі, не вельмі кляпоціцца, каб «ужыцца» ў вобраз. Таварыш Батрачонкаў і так навідавоку. Ён — тыповы прадстаўнік народнай масы, абуджанай да новага жыцця, але ў той час няздольнай (амуніцыі, як кажуць, адпаведнай не было) узяцца над гэтым жыццём, цяжарна аданіць і свае паводзіны, і паводзіны таварышы на партыі. Ёсць рэвалюцыйны максімізм, ёсць задаволенасць ад усведамлення, што мы, яшчэ ўчора будучы нічым, сёння сталі ўсім... І ўсё... У астатнім Батрачонкаў (прозвішча сімвалічнае), як усе.

Хочаш смеяцца, хочаш плач... Па дарозе ў родную вёску Батрачонкаў у думках прадугадвае радасць моманту, як глянуць на яго, камісара, землякі, калі ўбачаць у аўтамабілі: «Падумаць: былы падпасак Арцёмка Батрачонка — другі чалавек, што едзе па гэтым шляху на аўтамабілі; першым быў Шальновіч (земскі. — А. М.)».

«Хай жыве рэвалюцыя!» — голасна крыкнуў Батрачонкаў. Шум машыны і свіст ветру схопілі яго словы.

— Што вы, таварыш? — пачуў, аднак, шафёр і аглянупся.

— Нічога, нічога... — сканфузіўся матрос».

Фінал жа гэтых адведзін «былога падпасака» і цяперашняга камісара Арцёма Батрачонкава ў родную вёску аказаўся страшнейшым, чым можна было і падумаць. Гарачая галава, Батрачонкаў, ап'янены ўладай, гуляў, як мог... Зноў пратакольная дакладнасць і заключных радках апавядання: «Цераз дзень ён быў арыштаваны і адданы пад суд за спекуляцыю, п'янства і шкодную для службы адлучку для асабістых патрэб на кэзённым самакаце». Не ведаю, як каму, а мне ў гэтым «казённым самакаце», паколькі словы ідуць з вуснаў заможанага аўтара, а не з вуснаў зацюканых персанажаў, чуюцца з'едліва іронія. А мо і напамінак (ці перасцярога?): і не такое яшчэ будзе, калі да ўлады паўсюдна прыдуць батрачонкавы...

Вернуты з небыцця М. Гарэцкі — гэта і п'еса «Жартаўлівы Пісарвіч» (па-сапраўднаму нацыянальны характар, увасоблены ў галоўным герое, які, нягледзячы ні на што, застаецца беларусам, хоць і не тутэйшым), багата літаратурна-крытычная, публіцыстычная і эпістальная спадчына (44 лісты публікуюцца ўпершыню).

Матэрыялы гэтыя — самыя розныя. І спроба падрахункавання пэўнага этапу ў творчасці асобных пісьменнікаў (С. Баранавых, Я. Нёманскі, М. Чарот, А. Моркаўка і іншыя), і артыкулы з нагоды тых ці іншых падзей культурнага і грамадскага жыцця, і развагі краязнаўчага характару...

Хацелася б вылучыць артыкул «Развагі і думкі», упершыню надрукаваны ў 1914 годзе ў «Велікоднай пісанцы». Напісаны ён быццам сёння, бо ўвесь прасякнуты ідэяй нацыянальнага Адраджэння, клопатам аб будучыні нашай нацыі.

Услухаемся ж у гэты бескампрамісны, неабыймавы голас. Ён адрасаваны і нам, сучаснікам чарговай хвалі нацыянальнага ўздыму. І не ў апошнюю чаргу тансма тым, хто, як кажуць, па абавязку служыць музіцы рухаў Адраджэнне наперад: «Вот тут-то я і звярну да «генералаў» адраджэння, іраўнікоў руху... Тут я скажу ім: смілей гаварыце новае слова народу беларускаму! Смійлей! Менш уважайце на напасці з польскага і расійскага боку. Менш азірайцеся на іх. Смійлей спраўляйце хаўтуры па тых святых мучаніках, на насіцах каторых радзілася новая Беларусь, і смійлей пасылайте добрыя весткі тым братам нашым, што «сярод лядоў, сярод жуды» пакутуюць за адраджэнне!»

Як заповіт — і гэтыя радкі: «Прыйдзіце к нам, справядлівыя, прыйдзіце к нам, цвёрдыя, упорныя, смелья, прыйдзіце к нам, рухавыя. Прыйдзіце к нам, асілікі волі! А вы, браты мае, сястрычкі мае, здабывайце сабе волю, гадуіце ў сабе волю, перш-наперш будзьце вольны ў саміх сабе».

Сярод эпістальнай спадчыны прыцягвае ўвагу ліст М. Гарэцкага ад 1 ліпеня 1919 года да рэдактара газеты «Беларуская думка» У. Знамяроўскага. Пісаў ён у сувязі з тым, што невядомы аўтар, які схаваўся пад псеўданімам «Я», у той жа «Беларускай думцы» фальсіфікаваў змест апавядання М. Гарэцкага «Ідуць усе — іду я», абвінавачваў пісьменніка ў «хныканні», адсутнасці «цвёрдасці ў наш адказны час». М. Гарэцкі пратэставаў, але, хоць і быў пакрыўджаны на газету за публікацыю пасквіля, не збіраўся парываць з ёй: «Ад літаратурнага супрацоўніцтва ў «Беларускай думцы» не адмаўляюся пасля такой прыгоды толькі дзеля таго, што ахвярую сваім «Я» ва ймя святога ўсім нам адраджэння».

Вось так: пісьменнік здатны быў узвысіцца над асабістым дзеля агульнанацыянальнага! Ці не прыклад усім нам, незалежна ад таго, у якіх партыях мы знаходзіліся ці ў якіх партыі ўступім заўтра? Адкінем дробязна-ўласнае, калі не на словах, а на справе стойм за нацыянальнае Адраджэнне. Гісторыяй дадзены нам апошні шанец. Выкарыстаем жа яго...

Выдавецтва «Мастацкая літаратура» мае намер у 1992 годзе выпусціць у серыі «Спадчына» і яшчэ адну вядомую працу М. Гарэцкага — «Гісторыю беларускай літаратуры». Зноў жа: мо варта адмовіцца ад серыянасці і зрабіць яшчэ адзін том-дадатак да Збору твораў?

І апошняе. Збор твораў М. Гарэцкага ў чатырох тамах выходзіць тыражом 8 тысяч экзэмпляраў кожна. Выраж тама-дадатак — усяго 3100... Прайшло з дня яго выхаду, паўтараю, больш за паўгода, а кніга не разышлася.

Якія ж мы пасля гэтага змаганцы за Адраджэнне?

А. М.

На сяўбу!

Беларусы, сеяць будзем,
Дбайна зерне варушыць.
Мы павінны жыць як людзі,
А не жыць як набяжыць.

Беларусы, будзем сеяць —
Мы рупліва будзем жаць.
Сэрцы любяць, рукі ўмеюць...
Будзем долю набліжаць.

Беларусы, сеяць будзем!
Поле памяці ляжыць.
Поле памяці абудзім —
Мы як людзі будзем жыць.

Доля Новіка-Пяюна

Ён перажыў рэжымы катаў;
дарыў заходні кат яму
жалезныя няволі краты,
а ўсходні — «волю»: Калыму.

Так забівалі спадзяванні,
так распіналі на крыжы...
Ды засталася з ім каханне
да Беларусі, тым і жыў.

Славу ты род яго — шматлікі,
хапіла ў сэрцы месца ўсім...
Ёсць у яго радні вялікай
Францішак.

Костусь
і Максім.

Калі ж туга душу праймае,
яго сусцешыць ёсць каму:
са стужкі Данчык праспявае
пашчотна «Зорачкі...» яму.

Трывога

Трыпціх

1. Замест матчынае калыханкі

Любая мая дзяўчынка,
светлая расінка,
чыстая мая слязінка,
родная крывінка,
донечка мая, дачушка,
ластавачка-шчабатушка!
Што ж ты ніяк не заснеш!
Калыханкі чакаеш!
А мне не пяецца:
у горле — камяк.
Я з табой размаўляю моўчкі.
Ты яшчэ не ведаеш, мая кветачка,

кволая мая раслінка,
страшных паняццяў «зона» і «радыяцыя».
Не ведаеш ты, як мне трывожна,
што ў цябе ненатуральна бледны тварык
і недзіцячыя сумныя вочы,
і як мне балюча
ад няведання і бездапаможнасці...
Што, як з матчыных рук
ты прымаеш атруту запаволенага

дзеяння
ў выглядзе дзіцячага харчавання!
Што мы ядзім і п'ем!
І чым дышаем мы!
І хто нам скажа,

ці можам радавацца
дожджыку і азону,
ветру і снегападу!

Хто адрозніць і хто аддзеліць
чыстае паветра ад смертаноснага,
жывую ваду ад мёртвай!
Хто супыніць распаўзання і рассяленне
радыенуклідаў нябачных!..
Спі, мая донечка,—
зайшло даўно сонейка,—
увайдзі ў сон, святлейшы за яву,
каб суняўся вецер думак маіх

трывожных,
каб я патушыла на ноч
вогнішча цяжкіх пачуццяў.
Спі, мая донечка,
наперадзе ночанька,
за ночкаю — ранак.
Засынаць вучыся
без калыханак.

2. Заўтрашняя нявесты

Пад Нароўляю, Менскам, Бярэццем,
як чароўныя краскі вясны,
падрастаюць нявесты чыесці,
расцвітаюць пад сонцам яны.

У цянечку танючкіх матэрыяў
наліваюцца гронкі грудзей...
Адступіцеся, цэзіі і цэрыі,
не забіце найсветлых надзей!

Што на сэрцы ў нявест Беларусі!
Грозны джын атруціў іх зямлю.
Уратуй жа, усявышні Ісусе,
наша заўтра, цябе я маю.

3. Хто ўратуе?

Божа, Божа! Ты за што караеш
чорнай быллю нас каторы год!
Дзе зямля з вадою памірае,—
як жа акрыяе там народ!

Дзе ты, Божа, дзе ты, ўсемагутны!
Бачыш ты, што атам нарабіў!

Што, калі над краем шматпакутным
і цябе дастаў ён і забіў!

Чым жа ты, ўсявышні, быў заняты,
што такую дапусціў бяду!
Атам, атам, сатана пракляты!
Хто зямлю ўратуе і ваду,
верне смех дзіцячы ў нашы хаты!
Ці знайду адказ я, ці знайду!

Ты ў храме, бо ён табе накіраваны.
Ды храм той пакуль што табой
неспазнаны.

Ён гожа, высокі, ён велічны самы,
святлейшы за ўсе рукатворныя храмы.

Куды ты ні пойдзеш — не выйдзеш з яго
ты,
няхай без замкоў дзверы тут і вароты.

Ты ў цэнтры з любой сваёй сцэжкай
змяною.
І купал заўжды над тваёй галавою.

Прызнанне

Я ўварваўся на твае вулікі і пляцы
свежым ветрам правінцыі, на заплява-
ных прыпынках цалаваў я тваіх самотных
жанчын, ішоў на зялёнае толькі святло і...

Божа! Як доўга крочыў я тваімі шырокі-
мі праспектамі, шукаючы сябе і сяброў,
сустракаючы ворагаў і прыдуркаў. Скро-
гат заводаў тваіх пакрываў я голасам
собскім, песняй і плачам.

О горад мой! Гэта я адкрыў тваю
Кальварыю, Жоўтую цэркаўку на Нямізе
і зялёную Лошыцу. Ты, сучасны і стара-
жытны, рабіў мяне Чалавекам, вяртаў
мяне Памяць, гартаваў мой Дух.

Помню я: ты хацеў праглынуць мя-
не, прышлага, высмактаць мае сілы. Але
ты пацярпеў фіяска, горад. І я дарую та-
бе тваю жорсткасць. Вось мая рука на
сяброўства. У яе жылах цячэ кроў бела-
руса, усмоенага вольніцай на прасторах
між Будславам і Крывічамі, між Мала-
дзечнам і Полацкам, між Зямлёй і Сус-
ветам...

Ты — горад маёй нацыі. Слухай мя-
не: я прызнаюся табе ў любові. Я веру ў
тваё адраджэнне.
Люблю цябе, Менск.

Мая Жанчына
ўсміхаецца мне,
катуючы маё сэрца,

КАЛІ я спрабую расказаць,
чым мы займаліся калі не на
Каляды, дык у апошнія меся-
цы 1949 года, мне робіцца бо-
язна з тае прычыны, што ўсё
гэта можа здавацца камусьці такім, якім
яно ў сапраўднасці не было,—выключна
гераічным. Гэтая шмат разоў падкрэслена-
ная «прага адбудовы», якасць, якую шы-
рока рэкламуюць перад новым пакален-
нем, альбо нават «выдатныя дасягненні
ў адбудове» — жahlівы ламбард, які му-

«l'art pour l'art»: «Ага, так яно бы-
ло...» — Ці напярэду яно было так?

Галалёд гэта якраз мая тэма: лёд у
тую зіму 1945-46 года амаль што ніколі
не раставаў у пакоі, які пазней павінен
быў зрабіцца кухняй. І трэба было ра-
біць сякія-такія фокусы, каб згатаваць
суп.

Мы пачалі з разбуранага дома на
Шылерштрэсе ў кельнскім прадмесці
Баенталь — спачатку як спецыялісты па
захопе дамоў, якія пасля сталі спецыя-

Каб толькі не гераічная ода...

Генрых Бёль

Рыхтуючы кнігу прозы нямецкага пісьменніка, лаўрэата Нобелеўскай прэміі
Генрыха Бёля (1916—1985), якая павінна выйсці налета ў выдавецтве «Мастацкая
літаратура», я звярнуў увагу на невялікія аўтабіяграфічныя нататкі пад назваю
«Каб толькі не гераічная ода...» і не ўтрымаўся, каб не перакласці іх. Паспрабую
тут растлумачыць, чаму.

У нашай публіцыстыцы не раз ужо закраналася пытанне, чаму ўзровень жыц-
ця ў краінах, што пацярпелі паражэнне ў другой сусветнай вайне — Японіі і Ня-
меччыне, у прыватнасці, — сёння набагата вышэйшы, чым у нашай краіне-пера-
можцы. Сапраўды, немцы ды японцы не растратвалі сваіх сіл на задавальненне
імперскіх амбіцый, на фінансаванне сусветнае рэвалюцыі, на барацьбу з «бяз-
роднымі касмапалітамі», «нацыяналістамі» і іншымі «ворагамі самага перадаво-
га ладу». Ды й не надта яны імкнуліся называць свой лад самым перадавым у
свецце. Яны проста працавалі, ведаючы, што ў іх дзяржавах на проста «хто пра-
цуе, той ёсць», але той, хто працуе, той сам можа па-людску аблазіць сваё
жыццё. Якраз пра гэта — малавядомы ў нас твор выдатнага нямецкага пісь-
менніка-гуманіста.

Ляон БАРШЧЭУСКІ.

сіць трымаць на сваіх плячах менавіта
гэтае новае пакаленне і на якім так
ахвотна (і з такімі высокімі працэнта-
мі) гунтуюць свае разлікі палітычныя
дзеянні; а ўсё гэта было не больш, чым
жаданне ператварыць простую бараць-
бу за выжыванне ў жыццё; у кагосьці
гэта атрымлівалася з большым, у кагосьці
— з меншым поспехам. Я ўпэўнены,
што гэтае новае пакаленне, якое ўзесь
час мусіць сутыкацца з вялізнымі дасяг-
неннямі сваіх бацькоў і дзядоў, здоле-
ла б пасля аналагічнай па сваіх выніках
катастрофы «дасягнуць» гэтулькі сама.
Часам замежныя сябры з нейтральных
краін пыталіся ў мяне з вялікай доляю
захаплення:

— Як вы ўсё гэта вытрывалі?

І я заўсёды адказваў:

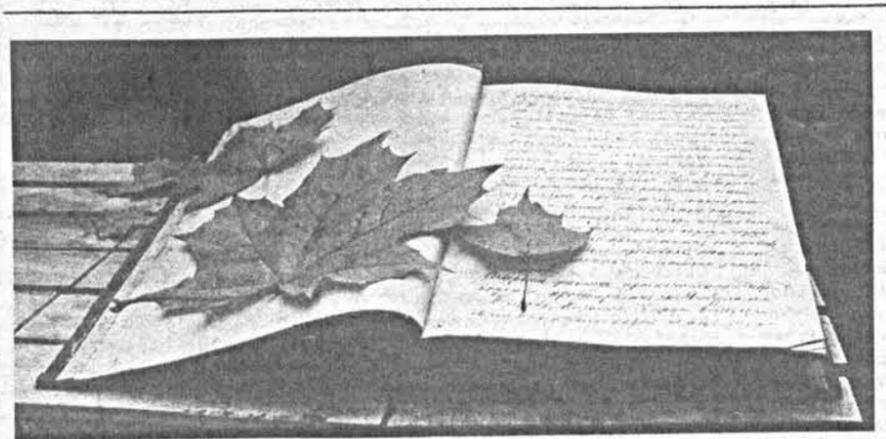
— Гэтакасама, як бы вытрывалі і вы.

Гэта трэба мець на ўвазе, калі я спра-
бую расказаць, і месцамі мой аповяд
гучыць, нібы казка. І я не надта ахвот-
на наважваюся выходзіць на галалёд
гэткіх успамінаў. Я заўсёды — таксама і
ў дачыненні да сябе самога — з недаве-
рам ставіўся да гэтых піруэтаў, тыпу

лістамі па захопе з наступным іх
рамонтам (варта дадаць: такі захоп быў у
тыя часы законны, і наша кватэра так-
сама была законна захопленая — і цю-
цю!). Цікава было б даведацца, колькі
жыхароў Кёльна пачыналі ў той час як
захопнікі дамоў. Тады існаваў дзень
унясення платы, пасля якога ўсе памяш-
канні, у якіх ніхто не жыў, дазвалялася
займаць.

Варта дадаць яшчэ, што за захоп з
наступным рамонтам нам плацілі. Плата
за гадзіну працы (павышаны тарыф да-
паможных рабочых) — адна тагачасная
марка: калі пералічыць на сапраўдную,
рэальную вартасць, гэта была сёмая
частка адной цыгарэты. Паводле вельмі
прыблізных падлікаў, утрыманне дома
павінна каштаваць цяперашняму ўла-
дальніку — Федэратыўнай Рэспубліцы
Германіі — прыкладна пяцьдзесят ты-
сяч марак; сёння дом каштуе ў дзесяць
разоў больш, паводле цвёрдага курсу
сённяшняй маркі. Які камп'ютэр можа
падлічыць, якое тут адбылося памнажэн-
не прыбытку, калі марку, за якую мож-

* l'art pour l'art (французск.) — мас-
тацтва дзеля мастацтва.

Фота А. КЛЕШЧУКА.

а слёзы й просьбы мае
яе злуочы,
а вачыма яна пасміхаецца,
а рукамі гэтакімі зграбнымі,
смуглявымі, далікатнымі й гатовымі
для пацалункаў — рукамі гэтымі
яна заціскае мой прагны да крыку рот.
Мая Жанчына — сымбаль і паходня,
разлітая скрозь як святло й цемра —
дух, які вядзе мяне па жыцці,
і калі вы здолееце адабраць
у мяне маю Жанчыну — вы
заб'яце Волю,
прагненне Красы —
вы заб'яце мяне, адзінага для яе
Мужчыну.

Малітоўна

Не прыйду да цябе больш. Бачыць
не буду. Сыйду з воч тваіх. Праклянне-за-
клянне. Знелюблю. Зненавіджу.

А ты ў снах маіх пад раніцу пастука-
еш ля весніц сэрца, каханнем сцягата. І

адчыніцца табе — зойдзеш, дзёрзкая. І
сон не сон — на зарокі забудуся. Абач-
нуся — да рук тваіх пабягу, як цюцька...
Бо кахаю!

І вось я малады,
і мне крыху за дваццаць,
і, крэслычы сляды,
мне лёгка не стамляцца.
Яшчэ я не прывык
да белае сарочкі —
увесь худы як смык,
збягаю з дому ўпрыхці.
На крушнях і ў стагах
начую шэрым зайцам
і заядаю страх
ажынай і акрайцам,
што мне дала Жанчына
ў руку на развітанне;
і вось прыйшло яно,

хопнікі-рамонтнікі». Мы не саромеліся
таксама ўладкоўваць сваё матэрыяль-
нае забеспячэнне з дапамогай асфальту,
выламананага з тратуара на Баентальскім
Кальцы, і тут высветлілася, што карды-
нал Фрынгс быў наш найбліжэйшы су-
сед; калі мы сабраліся былі экспрапры-
раваць асфальт перад біскупавым до-
мам, адзін айцец пробашч ветліва на-
мякнуў нам, што ёсць і іншыя магчы-
масці набыць неабходны матэрыял. Та-
кіх магчымасцей было досыць, і мы не
ўступілі ў канфлікт з архібіскупавымі ін-
станцыямі.

Не, героямі мы не былі — нават ад-
моўнымі героямі. Нас апаноўвала сто-
ма, амаль апатыя; таксама хзаробы і
слабасць. Толькі праз два гады, недзе ў
тысяча дзевяцьсот сорок сёмым, мы
збольшага адчулі ў сабе сілы; тэмпы на-
шай працы напачатку былі надта маруд-
ныя; той, хто кажа наконт «прагі да ад-
будовы» альбо нават наконт «выдатных
дасягненняў у адбудове», мусіць усве-
дамляць, што ў гэтых словах ёсць пэў-
ны здэк: мы жадалі займаць дах над
галавою і — больш нічога. Нам хацелася
займець і вокны, але шкла проста
было, і таму аконныя проёмшчы проста
забіваліся дошкамі.

Харчаванне? Вядома ж, сёе-тое на тых
маркі было, і дадатковыя нормы больш-
шлі. Былі чэргі па малако-перагон —
прадавец гэтак спрытна завіхаўся з чар-
паком: гэта трэба ўмець, каб чарпак ні-
колі не быў зусім поўны; літр — гэта
яшчэ не літр, не, не літр; толькі ружа
гэта ёсць ружа, менавіта ружа! А 62,5
грама маргарыну — гэта 62,5 грама; ці-
кава, але заўсёды крыху маргарыну за-
ставалася на нашы ў прадаўца; апроч
таго, папера была досыць тоўстая, і яе
важылі разам з маргарынам; і цікава,
што ніколі з нажа лішку маргарыну ні-
кому не дакладвалі — а гэта было б зу-
сім лагічна, калі зважаць на звычайную
недакладнасць вагаў. О вы, тая грама
меслаі маргарыну, што заставалася на
нашы, і яшчэ ты, тоўстая папера... ці не
вы сталіся прычынаю тых «выдатных да-
сягненняў у адбудове»? Дні, тыдні, ме-
сяцы прэплываюць у маёй памяці; толь-
кі адну дату я запаміну трывала: на
Міколу ў сорок пятым годзе мой швагер
Эдуард вярнуўся да нас у Кёльн; у
Прагу паехаць ён не мог; пра лёс сва-
ёй сям'і яму нічога (і доўгі час) не бы-
ло вядома. У Кёльне на цэнтральным
вакзале ў яго ўкраві ўсю яго маё-
масць — набіты поўна марскі рэчмя-
шок — ён пайшоў у даведанае бюро,
каб даведацца пра наш адрас, з пусты-
мі рукамі. О, радасць пры сустрэчы з
чалавекам, які вярнуўся дахаты! Ён за-
стаўся жыць з намі, атрымаў спальнае
месца на лаве і хутка зрабіўся пры-
стойным «захопнікам-рамонтнікам». Да
таго ж у яго неяк быў ацалеў марскі
хранометр, які пазней даваўся прадаць
на чорным рынку. Ганнамары, працуючы
настаўніцай, займалася галоўным чынам
тым, што размяркоўвала суп паміж
шасцюдзесяціцю ці сямідзесяціцю вучані-
цамі і збольшага наладжвала дысцыплі-
ну сярод гэтых дзяцей руін. Эдзі ды я,
мы абодва, нібы галодныя ваўкі, чакалі
рэшткаў супу і яе ўласнай порцыі, якую
яна прыносіла з сабой у рондэлі, калі,
усмерць змучаная, вярталася дахаты;
супы бывалі салодкія і тлустыя, тлустыя
былі нам больш да смаку. Не, героямі
адбудовы мы не былі, і кожны, кожны
наш нашчадак пасля падобнай да той
катастрофы, пры абставінах, падобных
да тых, меў бы тыя самыя «дасягнен-
ні» — я паўтараю гэта і хачу дадаць: мы

сাপраўднае каханне.
І пераплёты кніг
яшчэ рыхтуе кніжнік,
і апантаны Грыг
сваіх здзіўляе бліжніх.
Далёка, па той бок
начнога далагляду
я чую німфы крок
і першага ападу
у садзе залатым
пок-пок, пок-пок, пок-пок.
І атачае змрок
асеннія прысады,
і трызніцца здалёк
прамаці юнай Лады.
Рулады простых фраз
ліюцца па Эдэме.
Я профіль і анфас
малюю не па тэме.
Кантамінацый пыл
і золата кантракту,
свяшчэнны жоўты Ніл
і таямніца пакту

пасля катастрофы, непараўнальнай з той,
ужо б не здолелі «дасягнуць» анічога.
На Каляды — а можа, гэта было паз-
ней? — нам нечакана гашанцавала: мы
яшчэ раз паехалі за горад, дзе ў гор-
най вёсачцы пасяліліся ў пакойчыку для
эвакуіраваных. У пакой панавалі спецы-
фічны беспарадак: відавочна, там пата-
емна забілі жывёліну, бо ніхто не ду-
маў, што мы гэтак хутка яшчэ раз пры-
едзем туды. У якасці «платы за маўчан-
не» мы атрымалі добры кавалак мяса,
і гэта быў нечаканы, сенсацыйны дада-
так да нашага меню, якое звычайна
складалася з абстрактнага цытавання
рэцэптаў страў; о, я добра памятаю, як
Эдзі падрабязна апісаў гатаванне чэш-
скага і аўстрыйскага печыва — напры-
клад, рагулек з ванілю ці кнэдлікаў са
сліновым павідлам — у той час як мы
сёрбалі свае нішчымыя супы.

Не ведаю, ці быў тады ў Кёльне хоць
адзін жыхар, які б не краў; кожны мусі-
ў красці хоць бы тое, што называлася
«безгаспадарнай маёмасцю». Калі такі
жыхар ёсць — трэба яму паставіць по-
мнік, увекавечыць яго подзвіг на пляцы
Ранкалі. Што засталося за плячыма ў
тых, хто перажыў тыя гады? Гэта і толь-
кі гэта будзе цікава нашчадкамі і пра-
гэта ім будзе варта ведаць. Якая ка-
рысць з пераліку «герайчных» выпадкаў
і дэталей, з паказак пра сваю хітраць,
калі дакладна не зразумець, што паняц-
це ўласнасці, якое сёння належыць у
краіне да самых святых, было практыч-
на знішчаным. І гэтак вось адбывалася
дзіўнае «размеркаванне груп», якое ні-
кай не кантралявалася. Я нават не ка-
жу тут пра тых шматлікіх асоб, што мелі
шчасце браць удзел у падзеле зда-
бычы са зліквідаваных складаў забеспяч-
чэння, вайсковых складаў; аўтамашыны
і харчы, гумовыя аўтапакрышкі, тэк-
стыльныя вырабы... колькі людзей гэтак
«герайчна» нажыло сабе маёмасць?

Я, відаць, напісаў зашмат белетрысты-
кі пра гэтыя гады, каб Вы маглі дава-
раць маім спробам напісаць нешта да-
кументальнае. Не ведаю: можа, аповесці
і раманы праўдзівейшыя за тое, што я
тут расказваю.

Баюся, што ўсё ж атрымалася герайч-
ная ода, не пра стансучых, не пра ад-
моўных, а пра надзвычай стомленых ге-
роў, што майстравалі сабе ў разбура-
ным горадзе нейкі дах над галавой,
спляталі сцены, разбівалі камльгі руін —
захопнікі жытла, захопнікі-рамонтнікі,
зусім (тады) законныя. Пэўным чынам —
таксама здабывальнікі: сярод іншага ў
падвале суседняга дома мы знайшлі на-
палову спаракхель, увесь у плямах,
асобнік «Песень шыбеніка» Крысціяна
Моргенштэрна, і на доўгія гады героі
тых вершаў Шлухтэнгунд і Зібэншвайн,
а таксама іх шматлікія родзічы зрабілі-
ся нашымі кампаньёнамі за сталом.

Каляды тысяча дзевяцьсот сорок пя-
тага года... я не магу ўзгадаць пра іх
што-небудзь больш канкрэтнае. Святоч-
ная ёлка? Свечкі? Я проста ўжо не па-
мятаю. Было штосьці такое, што, мажлі-
ва, магло «зафіксавацца» — пыл і цішы-
ня. І мне здаецца, што сама лепей бу-
дзе, калі я працую тое, што напісаў
пра ўсё гэта шаснаццаць год таму, і
сёння лепш не скажу:

«Пыл, тло разбурання праходзіла ва
ўсе шчыліны, асядала на кнігах, у рука-
пісах, на рызманах, на хлебце, пападала
ў суп; пыл і тло былі заручаныя з павет-

між Небам і Зямлёй —
мне гэта ўсё знаёма...

Дачка

Дзесьці ходзяць твае ножачкі,
Па зямлі абцасік стукае.
На травы зялёнай ножычкі
Ты іртом маленькім хукаеш.

У касе тваёй істужачка —
Белы колер і чырвоненькі.
І сама ты нібы ружачка,
А ў руцэ тваёй балёнікі.

І бяжыш ты за прысадзі, Каля
Каля дзедаўскага хутара,
Між Вялікднем і Калядамі,
Як па сэрцы маім сутарга.

рам, былі аднымі душою і целам; год
за годам смяротная пакута супраць уся-
лякага розуму, супраць усялякай надзеі
на тое, што, нібы Сізіфу ды Геркулесу,
удасца перамагчы гэтую ўсюдыіснасць
пылу, які ўздымаў горад такога машта-
бу, якім быў Кёльн; гэты пыл залепваў
павекі і бровы, рыпеў на зубах, наліпаў
на нёба, набіваўся ў нос, у раны; з го-
ду ў год ішло гэтае змаганне супраць
атамізацыі агромістых колькасцей цэ-
менту і каменя.

Яшчэ — была цішыня. Яна была такая
самая бязмежная, як і пыл; толькі тое,
што яна не была суцэльнай, прымушала
паверыць у яе існаванне і цяпець яе;
недзе гэтымі бязмежнымі начамі аб-
вальваліся асобныя камяні або абрынаў-
ся дах; разбуранне праходзіла паводле
законаў адваротнай статыкі з дынамікай
структур, у якіх парушаны цэнтр цяжа-
ру; відавочна, можна разбурыць і цэнтр
статыкі будынка. Часцяком сярод бела-
га дня можна было бачыць, як дах па-
вольна, амаль урачыста пачынаў ссоў-
вацца долу, рассяпаліся цэментаваныя
стыкі, нагадваючы сетку, вочкі якой па-
вялічваюцца — і пачыналі грымець ка-
мяні. Разбуранне горада — гэта не нейкі
закончаны працэс, як аперацыя: яно
прагрэсіруе, нібы паралюш; паўсюль усё
крышыцца, а потым разбураецца, абры-
наецца. Гэта незабыўнае відовішча, калі
палавінка даху самахоць, без усякага
ўздзеяння выбуху альбо іншай гвалтоў-
най сілы, правальваецца; у нейкі мо-
мант, які немагчыма ні прадбачыць, ні,
тым больш, папярэдне вылічыць, гэтае
ладна сканструяванае, з верай і радасцю
выкананае збудаванне пачынае пад-
давацца, ідзе з ледзь чутнымі ціканнем
і рыпеннем зваротны адлік ад тады
свайго ўзнікнення да нічога, да тла — і
вось яго ўжо няма.

Сапраўды, пыл і цішыня тут прысут-
ныя, і гэта давала пэўную ўцеху — зра-
біць прыдатным пад жыллё разбураны
дом; героі-бацькі, што гэтак часта, ві-
навацячы ды і асуджаючы ўсіх, б'юць
кулакамі сябе ў грудзі — грудзі «героюў
адбудовы», і надта лёгка забываюцца,
колькі радасці было, колькі вынаходлі-
васці ўжывалася, калі трэба было зда-
быць матэрыялы і кожны, кожны абед
быў перамогаю. Не трэба забываць, што
англчане былі прыемнай, амаль непри-
кметнай акупацыйнай уладаю.

Не памятаю ўжо, ці то перад, ці то
пасля Калядаў, але здарыўся нейкі цуд:
мне даслалі — а ўжо ж прайшло больш
як паўгода пасля заканчэння вайны —
некалькі (колькі — я цяпер ужо не
ўспомню) месячных обер-эфрэйтарскіх
зарплатаў! Нейкі сумленны вайсковы бух-
галтар, напэўна, здолеў забраць дадому
«вайсковую кэсу» ды адрасы салдат і
унтэр-афіцэраў і па справядлівасці па-
дзяліў гэтую (паводле міжнароднага
вайсковага права) незаконную здабычу.
Гэты нечаканы даход — адзіны, калі не
лічыць сарэка п'яці марак тыднёвай зар-
платы «захопніка-рамонтніка» ды настаў-
ніцкага жалавання Ганнамары — хутка
апынуўся, як тады і любая выпадковая
банкнота, на чорным рынку: былі куп-
лены хлеб, цыгарэты, колькі лотаў ке-
вы, але досыць пра гэта...

Мы вытрывалі і пачалі жыць.

1980.

Наташа Растова—з. а. БССР Н. КЛСТЭНКА.

НА ТРАЕЦКАЙ ПЛОШЧЫ ГОМАН...

Адкрыў сезон Дзяржаўны тэатр оперы і балета БССР

Лімавец рушыў да Траецкай гары не ў лепшым настроі. На спектакль, казалі, было прададзена толькі 14 білетаў; адміністрацыя звыклася з думкай, што людзі заняты іншымі, чым паход у оперу, клопатамі і калі куды і пойдучы, дык на плошчу, што адкрыццё сезона праваліцца...

Лімавец меў шанц стацца «юбілейным», 15-м глядачом. І каб не засяроджвацца на гэтай малапрыемнай рэчы, прыдумваў для сябе «гумку-жуйку», загадкі-забаўляльнікі: навошта на Траецкай гары плошча Парыжскай камуны? калі тэатральны дом пазначаюць нумарам «1», дык да якога будынка на Траецкай гары (ці на Траецкай плошчы) прышлілены нумар «2»?

Загадку наступную падкінула жыццё: што здарылася, няўжо гэта—у нашым тэатры? Лімавец не даў веры: публіка ўтварала чэргі. У гардэроб і да лясцэрка. Па пірожны і праграмкі. Запайняла партэр ды бельэтаж. Радасць прыхарошвала і пасвяжэлыя за лета, і стомленыя твары нашай мінскай інтэлігенцыі, студэнтаў, дзетак...

Крытыкі па-рознаму ставяцца

да оперы С. Пракоф'ева «Вайна і мір» і да яе ўвасаблення на беларускай сцэне. Па-рознаму «складвалася жыццё» і канкрэтнага спектакля—увечары 3 верасня. Але ж галоўнае, што жыццё ладзілася, злучаючы аркестр, сцэну, залу гаючымі энергетычнымі токамі.

Опера «Вайна і мір» пастаўлена дырыжорам Г. Праватаравым, рэжысёрам С. Штэйнам, мастакамі Э. Гейдэрэхтам ды В. Шчарбакавай, хормайстрамі А. Кагадзеевым, Н. Ламановіч, Г. Луцэвіч да 40-годдзя Вялікай Перамогі, што адзначалася ва ўсім свеце. Першы спектакль сёлетняга сезона, з удзелам А. Саўчанкі, Н. Кастэнікі, В. Цішынай, А. Кеды, У. Экнадзіёсава, А. Тузлукова, Н. Галеевай і многіх іншых салістаў, быў прысвечаны 100-годдзю вялікага Пракоф'ева, чый юбілей адзначаецца таксама як сусветная падзея.

Лімавец задумаўся над словамі «вайна і мір», «вайна і свет». Усіхнімі, сусветнымі. Вечнымі. І такімі змяняльнымі сёння...

С. ВЕТКА.

СПАГАДА, ДАЛІКАТНАСЦЬ, ДАБРЫНЯ

З мастацкім кіраўніком Рэспубліканскага
тэатра юнага глядача Мадэстам АБРАМАВЫМ
гутарыць наш карэспандэнт Жана ЛАШКЕВІЧ

— Мадэст Мадэставіч, з шэрагу вашых спектакляў (у Кішыніве, Гародні, Мінску) можна прыгадаць няшмат дзіцячых; нядаўна ж вы сталі на чале дзіцячага тэатра...

— Чаму, вы спытаеце? Жакліва правая: у «дарослым» тэатры я згубіў глядача. У мяне — пустая зала... Крытыка ставіцца прыязна, калегі віншуюць з поспехам, а зала — пустая! Тэатр — для сябе? Я раптам зразумеў, як мне важны глядач. А я... я ж ніколі нікога не вучыў быць глядачом! Цяпер вы разумееце, чаму я шчыра лічу першымі тэатрамі краіны дзіцячыя тэатры: толькі яны здолеюць вярнуць глядачоў у залы. Толькі яны ў стане падрыхтаваць глядача ды выхаваць яго. Беларускі ТЮГ ніколі не стане падымаць цэны на білеты, ніколі. Наше мастацтва мусіць быць даступным. Вось калі мы выхаваем патрэбу ў сваім мастацтве, тады цэны на білеты ў «дарослым» тэатры можна смела падымаць...

— Калі выхаваеце патрэбу...
— Перачытаючы класікаў, заўважаю: пішуць пра патрэбу паслухаць музыку, атрымаць асалоду ад жывапісу, ад зносін з прыродаю... Малых вучылі маляваць, слухаць музыку, валодаць музычнымі інструментамі, чытаць... Знакамітыя гувернанткі не насы выціралі, — выхоўвалі душу... Я, дарослы чалавек, з жахам згадаю школьныя ўрокі спеваў ды малявання. Ці шмат змянілася ў нашай школе? Але ж менавіта праз яе было прынята «запрашаць» глядача ў тэатрскую залу.

— Ці не таму паняцце «тэатр» самым прыкрым чынам атаясамілася ў дзяцей са школай? Спектакль—чарговы ўрок, да якога, дзякуй Богу, рыхтавацца не трэба. Дарэчы, адзін з вашых папярэднікаў на пасадзе мастацкага кіраўніка ТЮГА сцвярджаў, што дзіцяці сучаснага падлетка інакш як трукам, звышздзіўленнем ці, прабачце, якімісьці выдурненнем нельга прымусіць сачыць за дзеяннем...

— Пачнём з таго, што калі ў спектаклі дзеянне ёсць, дык сачыць за ім будуць. Іншая справа — як гэтае дзеянне выявіць, знейсіці, выбудаваць? Вядома, для маленькага глядача хочацца зрабіць маленькі чуд. Сам, да прыкладу, памятаю спектакль, дзе лёталі... гусі. Не ведаю, як гэтага дамагліся, ды ўражаны й сёння. Але не магу не згадаць, як І. Смак-

туноўскі на пытанне «Што для вас найбольш каштоўнае ў акцёрскім адказаў: «Жывыя вочы на спакойным твары». А гэтага вельмі цяжка дамагчыся. Дзеянне — гэта зрухі чалавечай душы — перадусім. Па маім зірнанні, пакуль што ў ТЮГу прынята кульгаць не наогу тварам. Ісціну, што і ў дзіцячым тэатры кульгаць трэба гою, мушу адстойваць тут.

— Дзіцячы тэатр нашай краіны — надзіва аднастайны. Сёйтой з ягоных твораў заклікае вярнуцца да Бранцава, большыня захапляецца Генрыятай Яноўскай і хоча мець спектаклі ў «ейным» стылі, своеасабліва працуюць для дзяцей тэатры лялек. У южнага — сваё ўяўленне пра дзіцячы тэатр, у некаторых — свая канцэпцыя ягонага развіцця да існавання! Чым можаце пахваліцца вы?

— Ведаеце, з чым я сутыкнуўся на пачатку свайго мастацкага кіравання? Шмат хто з малых мінчукоў не ведае пра дзіцячы тэатр ва ўласным горадзе... Я мару разбіць сцэну, якая аддзяляе дзяцей ад тэатра. Не дзіцячага ці падлеткавага, проста — Тэатра. Я мушу браць глядача шасцігадовага ды весці яго ад спектакля да спектакля, — менавіта на шасці-васьмігадовых дзяцей мы арыентуем некаторыя з апошніх пастановак. Каб навучыць іх тэатральнай мове, каб яны асвоіліся з тэатральнаю ўмоўнасцю, прызвычаліся да тэатральнай атмасферы. Я магу зразумець тых самых школьнікаў, якім увесь час навазвалі білеты ў ТЮГ. Мы вырашылі распачаць справу па-новаму. Зрабілі маленькі спектакль на трыццаць хвілін, паездзілі з ім па школах. Падабаецца? Можна набыць білеты на спектакль у тэатр. Не падабаецца? Што ж... Але наша прапанова — сумленая.

— Не магу даць веры вушам сваім: няўжо школьнікаў не будуць болей у ТЮГ... заганяць?

— Не будуць. Мы хочам, каб тэатр наведвалі. Мусілі рэарганізаваць педагагічную частку. Плануем распачаць сапраўдныя сацыялагічныя доследы, бо айчынных распрацовак амаль няма, ніхто з рэжысёраў не ведае, ці ёсць у дзяцей патрэба ў ягоных прапановах, ці дзеці іх проста не разумеюць. Прадумаем кожную драбязу. Вось каляровыя паштоўкі са сцэнамі з нашых спектакляў.

Вось партрэты артыстаў ТЮГА ў атачэнні персанажаў, якіх сыгралі ўжо (пакуль дзеці гоісяюць па фее, абавязкова звернуць увагу, а звернуць увагу — запамняць). Пасля некаторых спектакляў будзем знаёміць дзяцей са службамі тэатра. Запросім на сцэну, да прыкладу, мастака-грывёра і няхай ён пераўвасобіць любога хлапчука з залы ў аднаго з герояў спектакля. Задумаем шмат, не буду расказаць пра ўсе, але асноўнае вы зразумелі: трэба зрабіць так, каб дзеці пра ТЮГ памяталі як пра свой тэатр.

— Іншымі словамі, чуд спектакля спадзяецца п'доўжыцца?

— Разбурыць сцэну між дзецьмі і тэатрам — вось мая канцэпцыя. Для самых маленькіх на сцэне будуць чуды. Для старэйшых — шмат музыкі, руху, маляўнічасці. Вялікая праграма з твораў класікаў мунарэжы, апанаваць падмоўкі ТЮГА. На маю думку, толка дэбрыня на сцэне, толькі атмасфера спагады ды далікатнасці ўтрымае дзяцей у тэатры, — калі ў ТЮГу пачнуць размаўляць чалавечымі галасамі...

— На дрэннай мове? Хіба не прафесійная загана — несавабоднае валоданне моваю, на якой працуеш? Ці будзеце вы штосьці прадрываць, каб выправіць становішча?

— Я спачатку доўга не мог зразумець, што ж адбываецца на рэпетыцыях: дзіўныя паўзы-правалы... разгубленыя акцёрскія вочы... Аказваецца, выканаўца шукае слова! Ён забыўся, «как это будет по-белорусски!» Я разумею, што гэта—катастрофа. Што за адзін дзень, за адзін сезон нічога не выправіш (хоць я і прапанаваў свайго роду гульні-навучанне). Ні пра якое двухмоўе не можа ісці гаворка. Я і сам, нарэшце, дачуў дыку беларускай мовы. Убачыў, як акцёры наіскаюць на слова, а яно... разбураецца. Яно крохае і нетрывушае. Але зірнём глыбей. Няшмат хто з маіх калегай ведае, што праз сцэну пад час рэпетыцыі хадзіць няможна, а каляюш за кулісамі трэба здымаць. Не ведаюць, што ў тэатры служаць, слугуюць, — як у арміі ды ў царкве. У нас пакуль што — працуюць, робяць... Але добра сказана: калі тэатр не для надзеі, дык навошта ён?..

ЧАС НА ПАРАЗУМЕННЕ

Аўстралійская аповесць на брэсцкай лялечнай сцэне

«Жылі Мышка і Вамбат...» — п'еса ліндградкі Ірыны Паўлічавай па матывах аповесці-казкі Руф Парк «Вамбат з ускудлачанай галавой». Аповесць патрапіла да берасцейскіх лялечнікаў праз Ленінград з Аўстраліі, і цалкам натуральна рэжысёр Алег Жугжда прадставіў гэтае патрапленне праз велізарныя кубы-пасылкі, свайго роду гуманітарную дапамогу. Кубы — не толькі аснова дэкарацыі. Акцёры дастануць адтуль... невялічкія размаітыя сумачкі-торбачкі: гэтак фантазія мастацкі Людмілы Панамаровай падказала магчымасць пераўвасаблення звычайных ужытковых рэчаў у... сумкавыя жывёл. Са школьнага ранца з'яўляецца ўскудлачаная Вамбатава галава з вушкамі, ножкі і маленькі хвостчак, «пра які нават і гаварыць не даводзіцца...» Такім са-

мым чынам з іншае сумачкі ўтворацца Мышка, а лапленая торба зробіцца Стракатым Катом; Уладзімір і Лідзія Зайцавы ды Уладзімір Тэвасян адразу праявяць характары сваіх улюблёнцаў-персанажаў. Да шчырага акцёрскага ўвасаблення, бадай, знойдзецца адна заўвага. Трэба, як той казаў, вызначыцца — што прадстаўляе. Персанажыка з во-сь такім віскацівым галаском (без шырмы? усе пераўтварэнні ажыццяўляюцца на вачах глядачоў, яны прынялі ўжо правільны гульні), ці нешта больш складанае і цікавае, скажам, сваё стаўленне да персанажаў (але без штучных, тэатральна-наіграных ацэнак), свае дыстанцыі да іх, сваю мэру пераўтварэння-гульні, нарэшце, сваю чалавечую «порцыю» крыўдаў на іх ці захапленняў імі... (Бліжэй за ўсіх да

такога існавання ў спектаклі наблізілася Лідзія Зайцава.)

Вырашэнне Алега Жугжды падштурхоўвае да выяўлення дзвюх паралельных плыняў дзеяння. Уласна лялечнага, апавядальнага, ды псіхалагічнага, заснаванага на адвечна-чалавечых стасунках. Не трэба баяцца пераўскладніць дзіцячы спектакль, — хоць бы таму, што дарослым побач з дзецьмі таксама будзе цікава, і таму, што разуменню персанажаў і бацькамі, і дзецьмі спрыяюць дацціпныя музычныя рэпрызы Паўла Кандрусевіча. Ягонай кампазітарскай вынаходлівасці, а яна моцна падтрымлівае вынаходлівасць рэжысёрскую, можна шчыра падзівіцца. Адзін прыклад: тупае праз сцэну абяляны Фермер-недарэка з рудымі вусамі, кожнаму «тупу» адпавядае бязладны акорд духаво-

га гармоніка; раптам Фермер засаромеецца залы і ўласнага няўмельства ды ахвяруе сваю музыку Мышцы. Тая возьмецца вучыць Вамбата, а ён захопіцца — ажно пракаўтне гармонік. Што рабіць? Граць сваім дыханнем! Музычныя нумары «для дыху» са спевамі суправаджаць сцэны паразумення і народзінаў вялікае мары сябрукоў і зарабіць на ровар з чырвонымі коламі.

Розар прарэкламуе смешны Фермер, якога хутка зменіць майстра-Фатограф, Прадавачка пыласосаў, Гаспадар цырка і нават Ільвіца з таго самага цырку. Увасабленне гэтых герояў належыць Ларысе Мікуліч, якая нахшталь «хору» зядзе спектакль, рухаючы яго ад падзеі да падзеі, ад здарэння да здарэння, вызначаючы ці нежныя ягоныя эпізоды. Прыездом цырка скончыцца першая дзея спектакля, арганічнасць актрысы канчаткова зачаруе аўдыторыю, якая ўдзячна перачакае антракт. Прыгодзілі трох прыцяцеляў у цырку і ў тэатры пра-

цягнецца другая дзея. Але пасля таго, як закрыецца заслона, няможна не пашкадаваць, што вобразу спектакля, ягонага адзінага мастацкага вырашэння спазнаць не выпала; з'яві нітаваліся хіба паслядоўнасцю падзей, часткі сцэнічнага афармлення прастойвалі пачатак першай дзеі, зававалены тэмпырым скраў ладны кавалак сцэнічнага часу, а выканаўцы пакуль больш намагаюцца, як дасягаюць. Мо трэба больш прыдзірліва паставіцца і да літаратурнае асновы?

Праўда, далейшае дасканаленне рупіць рэжысёру, і ён, так бы мовіць, пакінуў на яго прастору ў спектаклі; варта было б адшкадаваць і часу. Як не шкадуе часу маленькага Мышка Лідзіі Зайцавай, — не на грошы для мары з чырвонымі коламі, — для паразумення.

Антаніна ЗАБЛОЦКАЯ.

НЕ УСЁ ЯШЧЭ СТРАЧАНА

Разбуджаным пчаліным вуллем гула Салігорская дзіцячая музычная школа. Юныя трубацы, валтарністы, трамбаністы, тубісты, ударнікі сабраліся на сааб доўгачаканае свята — Рэспубліканскі конкурс выканаўцаў на медных духавых і ударных інструментах. Апошнім часам такія конкурсы завяршаліся на ўзроўні абласцей, не выходзячы на рэспубліку. Гэта зніжала цікавасць да іх, не прыносіла належнага задавальнення ні іх удзельнікам, ні іх настаўнікам.

Салігорск падаўся нам маладым прыгожым горадам, а музычная школа — гэта палац, прынамсі, па сённяшніх мерках. (Помніцца той барак, у якім размяшчалася школа гадоў дваццаць таму). Але самае галоўнае — педагогічны калектыў. На яго плечы леглі ўсе арганізатарскія клопаты, з якімі ён бліскуча справіўся.

Не ведаю, ці выклікае гэта ўражанне ў чытача, але для мяне прыемныя нечаканасці пачаліся ў першы ж дзень. Прадслухоўванні пачыналіся штараўцаў у 10.00. Прачнуўшыся ўсім і выйшаўшы ў калідор, я пачуў, што многія дзеці ўжо паціхеньку разыгрываюцца на сваіх інструментах. Падыходзячы ў восем гадзін да школы, зразумеў, што многія ўдзельнікі конкурсу ўжо даўно займаюцца. Мне прыгадалася, што нядаўна я спытаўся ў аднаго прафесара, які прыехаў да нас і якога мы пасялілі ў інтэрнаце кансерваторыі, ці добра ён адпачыў. Той не без колкасці адказаў: «У вас тут лепш, чым у гасцініцы. Ужо дзесьці гадзін, а я яшчэ не пачуў ніводнага гуку».

Упершыню конкурс праходзіў не па навучальных установах (школа, вучылішча і г. д.), а па ўзроставых групах, што адпавядае міжнароднай практыцы. Шыкі падыход дазваляе вызначыць пераможцу па пэўнай спецыяльнасці і ў пэўным узроставым прамежку, незалежна ад таго, да якога навучальнага калектыву ён належыць, і ці належыць. Новыя ўмовы значна пашырылі кола ўдзельнікаў маладшага ўзросту (да 13 гадоў уключна) і дазволілі членам журы своечасова выявіць шэраг юных талентаў.

Думаю, вынікі конкурсу варта апублікаваць падрабязна, бо за кожным месцам пераможцы, кожным заахвочвальным дыпламам — і здольнае дзіця, і праца педагога, якую журы можа адзначыць толькі добрым словам...

Сярод трубацоў маладзай узроставай групы вылучыўся Максім Генісеў з Новадудкомля (выкладчык А. Разумоўскі), Алег Шыханоўскі з Татачына (выкладчык А. Кунцавіч), Давід Шышко з Сеніцы (выкладчык В. Богдан), Дзяніс Шостак з Наваградка (выкладчык В. Слабодчыкаў), Шымон Умараў з ДМШ № 2 г. Мінска (выкладчык Ф. Ліўшыц). Сярод трубацоў старшай групы (да 15 гадоў уключна) — Уладзімір Драчан з Нясвіжа (выкладчык А. Добыш), Віталь Кобрын з Клецка (выкладчык Л. Левановіч), Дзмітрый Трафімовіч з Салігорска (выкладчык Л. Карташоў), Васіль Волкаў (ДМШ № 4 г. Мінска, выкладчык А. Куцік) і Мікалай Чубараў з Бышава (выкладчык А. Купрыянаў)...

Сярод валтарністаў маладзай групы — Даніла Сідлярэвіч з Музычнага ліцэя пры БДК (выкладчык Л. Гучок), Андрэй Нікалаюк (ДМШ № 1 г. Брэста, выкладчык А. Сапоненка). Сярод валтарністаў старшай групы — Дзмітрый Капыткоў з Музычнага ліцэя пры БДК (выкладчык Л. Гучок), Павел Паўлокас з Маладзечна (выкладчык І. Сушкевіч).

Барытаністы выступалі толькі ў старшай групе. І месца заняў Аляксандр Тарніцкі са Стаўбцоўскай ДМШ (выкладчык І. Янкоўскі), ІІ — Руслан Касцюкевіч (ДМШ № 3 г. Магілёва, выкладчык А. Мушак), ІІІ месца не прысуджалася. Заахвочвальным дыпламам адзначаны Аляксандр Рускевіч (Краснаслабодская ДМШ, выкладчык С. Дубовік). Трамбаністы і тубісты таксама выступалі толькі ў старшай групе, І і ІІ месцы журы не прысудзіла. ІІІ месца заняў Дзмітрый Гузаў з Жодзінскай ДМШ (выкладчык А. Моўчан).

Сярод ударнікаў у маладзай і ў старшай групах адзначаны Канстанцін Гардзеў з Ганцавіч (выкладчык В. Задзярхоўскі), Дзмітрый Камароў (ДМШ № 1 г. Магілёва, выкладчык Л. Мураўчык), Павел Бяляў (ДМШ № 14 г. Мінска, выкладчык В. Дарыенка), Антон Якімчык (ДМШ № 5 г. Мінска, выкладчык В. Чарняўскі), Алег Чыпурка са Слуцка (выкладчык С. Лях), Яўген Акалакулак з Мінска (выкладчык А. Луччанкоў).

Зразумела, названы далёка не ўсе і лаўрэаты, і ўладальнікі заахвочвальных дыпламаў. Не ўдакладняю і прозвішчы лепшых канцэртмайстраў конкурсу, якіх журы адзначыла заахвочвальнымі дыпламамі.

Нам паведамілі, што Міністэрства культуры БССР прыняло рашэнне: пераможцы гэтага рэспубліканскага конкурсу (тыя, хто заняў І, ІІ і ІІІ месцы) пры паступленні ў музычныя вучылішчы рэспублікі ў 1991 годзе залічваюцца без уступных экзаменаў. Гэта, канечне, добрае і ў духу часу рашэнне, якое стане магутным стымулам для ўдзельнікаў будучых конкурсаў.

На жаль, не абмінеш і праблемы. Слабей за іншых на конкурсе аказаліся валтарністы і трамбаністы. І колькасць удзельнікаў конкурсу па гэтых спецыяльнасцях, і якасць падрыхтоўкі большасці іх (за выключэннем навучэнцаў ліцэя пры БДК) вымагаюць лепшага. Невыпадкова кансерваторыя ў апошнія гады адчувае цяжкасці ў прыёме, у прыватнасці, валтарністаў. Ёсць пра што падумаць спецыялістам, найперш — педагогам гэтых класаў, пачынаючы з музычных школ.

Звяртае на сябе ўвагу геаграфія размеркавання пераможцаў конкурсу з ліку навучэнцаў ДМШ. Галоўныя прызавыя месцы занялі дзеці, які прывыклі гаварыць, з глыбінкі. З аднаго боку, гэта радуе, гэта — справядліва, гэта — прыток новых, свежых сіл у музычнае мастацтва. Але ўзнікаюць пытанні. Ні для кога не сакрэт, што лепшыя педагогічныя сілы, як правіла, засяроджаны ў Мінску, у абласных цэнтрах, у гарадах, дзе

ёсць музычныя вучылішчы. Не абдзелены гэтыя гарады і таленавітымі дзецьмі. Чаму ж многія гарадскія школы слаба прадставілі сваіх выканаўцаў на медных духавых інструментах? Так, са сталічных школ толькі адзін вучань атрымаў ІІІ месца і адзін — заахвочвальны дыплом. Праўда, вызначыліся ўдарнікі, заваяваўшы першыя і другія месцы. А дзе валтарністы, трубацы, трамбаністы, тубісты? З Віцебска і Гомеля наогул не было ўдзельнікаў конкурсу па гэтых спецыяльнасцях. А дзе нашы духавыя школы?

Калі пытаеш, чаму так адбываецца, згадваюць і цяжкае становішча з інструментамі, і нежаданне дзяцей займацца музыкой, і нежаданне адміністрацыі школ займацца развіццём выканальніцтва на духавых інструментах і г. д. Канечне, усё гэта ёсць і, пэўна, у большай ступені — дзе-небудзь у вясковай школе, чым у мінскай, віцебскай ці гомельскай. Але вось факт: калі ў Магілёве клопацца пра развіццё духавой музыкі, то ў тамтэйшым музычным вучылішчы — адно з лепшых аддзяленняў духавых інструментаў у рэспубліцы, а на конкурсе шырокае прадстаўлены школы горада. А цяжасці ж паўсюль амаль аднолькавыя...

Вядома, што цэнтральнай фігурай у развіцці любой прафесіі з'яўляецца педагог-настаўнік. Гэтае ганаровае званне нельга надаць ні кваліфікацыяй і дыпламе, ні ўказам. Сапраўдны настаўнік — гэта прызвание. Вось гэтыя педагогі-настаўнікі знаходзяць магчымасць вырашыць праблему інструментаў, да іх, у рэшце рэшт, самі прыходзяць таленавітыя дзеці і просяць прыняць у клас, на іх трымаецца і яны развіваюць усё наша музычнае мастацтва. Беларусь запрашала на работу музыкантаў з Масквы, Ленінграда, іншых гарадоў краіны. Калі прааналізаваць развіццё нашага выканаўчага мастацтва, то высветліцца, што больш паспяхова развіваюцца тыя спецыяльнасці, класы якіх з самага пачатку ўзначалі сапраўдныя педагогі. Сістэматычна, напрыклад, запрашаюцца галоўныя дырыжоры ў оперны тэатр, а сваіх оперна-сімфанічных дырыжораў, здольных узначаліць акадэмічныя калектывы, як не было, так і няма. А чаму? Сярод заездных дырыжораў пакуль не аказалася сапраўднага педагога, педагога-настаўніка.

Пішу гэтак зусім не для таго, каб узваліць на педагога адказнасць за ўсё. Кожны, у рэшце рэшт, павінен займацца сваёй справай: адзін — вучыць, другі — ствараць для гэтага неабходныя матэрыяльныя ўмовы. Пішу таму, што нягледзячы на ўсе залаведзі, здаровы сэнс і заклікі — павярнуцца тварам да педагога, — рэальна гэтага пакуль не адбываецца. А пара навучыцца аддаваць належнае настаўніку.

Конкурс паказаў, што многія нашы педагогі-музыканты спакойна і сумленна вырашаюць свае задачы. Іх адданасць справе, імунітэт да мітынгавага свербу і стваральная праца даюць спадзяванне, што яшчэ не ўсё развалена, яшчэ не ўсё згублена. Скажам ім ад душы яшчэ раз: дзякуй.

Мікалай ВОЛКАЎ,
дацэнт БДК, старшыня
журы конкурсу.

Сустрэча з суайчыннікам

У мінскім ДOME работнікаў мастацтва працавала выстава графічных твораў мастака беларускага замежжа Анатоля Чайкоўскага «Геапаззія малявання».

На выставе дэманструецца ка-

ля 50-ці твораў у тэхніцы гра-

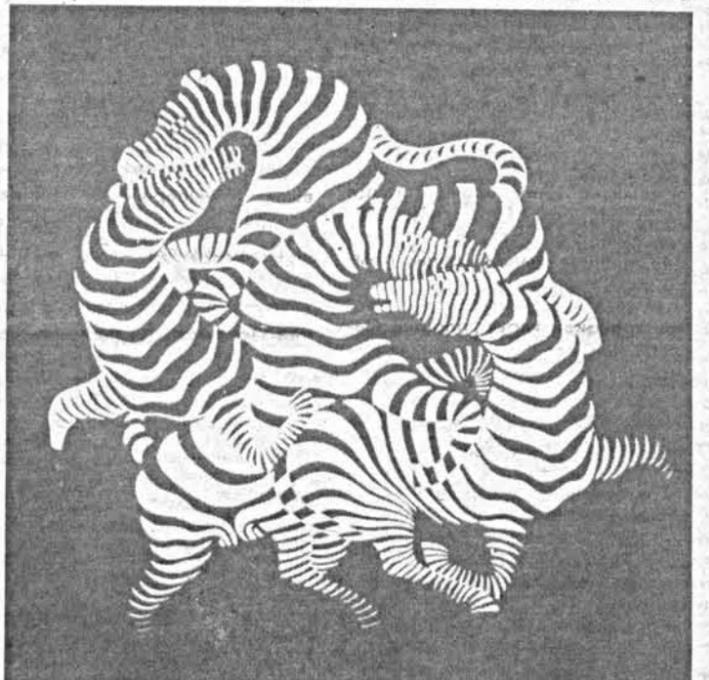
воры і арыгінальнай графікі. На творчасць Анатоля Чайкоўскага паўплывала мастацтва класікаў сюррэалізму Макса Эрнста ды Сальваторэ Далі і блізікі ім па духу літаратурнымі творамі Юнга і Артаўда. Мастак упершыню прыязджае на радзіму бацькоў.

Яго выстава праходзіць у рамках святравання 100-годдзя з дня нараджэння Максіма Багдановіча.

НАШ КАР.

ВЫСТАВЫ

Знаёмства з ОП-АРТам

Гэтым летам у Мінскім палацы мастацтваў праходзіла выстава твораў Віктара Вазарэлі, наладжаная дырэкцыяй выстаў СМ БССР і Культурна-мастацкім цэнтрам «Арфей» з Кіева. Яна паклала пачатак шырому азнаямленню з творчасцю стваральніка ОП-АРТА — аднаго з асноўных кірункаў у мастацтве геаметрычнай абстракцыі. Калі ўлічыць, што ўзнікненне і росквіт ОП-АРТА ў Заходніх Еўропе і Злучаных Штатах Амерыкі прыпадае на 50—60-я гг., а прэзентацыя для нашага гледача адбылася толькі на пачатку 1990-х гг., дык міжволі напрашваецца думка: «Няўжо і надалей нам быць аўтсайдарамі ў справе культурнай мадэрнізацыі, калі ж нарэшце мы дасягнем узроўню, які б адпавядаў нашаму геаграфічнаму цэнтральнаеўрапейскаму знаходжанню?» На жаль, выстава не атрымала патрэбнага розгаласу, не стала месцам «паломніцтва» аматараў мастацтва. Здаецца, у канцы 80-х гг. у Мінску яна магла б выклікаць непараўнальна жывейшую рэакцыю. Хіба ўжо сталіліся і ад недаступных да нядаўняга часу аўтэнтчных узораў заходняга мастацтва, толькі раз-другі пабачыўшы свой мясцовы «андэграунд»? Прывыклі затое скардзіцца, што «нас не ведаюць, бо мы самі не імкнемся дэдавацца ад іншых, наладжваць шырокія культурныя кантакты ў рэгіёне і свеце, чакаем па завядзенні, калі нам нехта нешта прывязе і пакажа».

Праведзеная выстава з прыватнага збору блізкага сябра мастака, прапагандыста яго творчасці, венгерскага музыканта Цібара Чапелі — прыклад уда-

ветнічна-інфармацыйны, і канцэптуальна-творчы аспект. Фатадымікі анатацыйнай часткі выставы знаёмяць з ужо 83-х гадовым творцам. Яго творчы ўяўляюцца надзвычай шырока асацыятыўнымі, злучанымі з уражанымі ад наваколлага свету і духоўным станам, настроямі, адчуваннямі творчай натуры. Яны падаюцца праз мігальна-калеравую сістэму геаметрычных форм, найчасцей колаў і квадратаў, якія выклікаюць на плоскасці ўражанне вярчэння, пульсацыі, іншых аптычных ілюзій (ад чаго гэты кірунак і атрымаў сваю ўсталяваную ўжо назву ОП-АРТ — аптычнае мастацтва). Вока і розум нібыта вызваляюцца ад баласта надзённасці. А разам з тым, як вядома з выказванняў Вазарэлі, яго абстрагаваны свет мае вытокі з прыродных ураманняў — структуры камяню, дрэва, рытму хваляў і т. п. У ім шмаз агульнага ад матэматычнай логікі, ад арнаментальнасці тнацтва, магічна знаваасці. Не мінае творца ў перапрацоўцы свет фігуратывных форм. На выставе дэманструецца цыкл «Зэбры», надзіва проста выкананы з перакрываванняў і выгібаў чорных і белых палос, іншыя выявы зяроў і людзей, што вынікаюць з рытмаў і спалучэнняў геаметрычных форм.

Супрэматычная азбука Казіміра Малевіча, што пачалася з квадратаў і колаў, які бачым, прыдаецца многім мастакам для ўтварэння ўласнай мастацкай мовы. Творчасць Вазарэлі — цудоўны прыклад гэтага. Колькі карыснага магла б даць выстава ОП-АРТА пры не дыскусійным абмеркаванні, шырокім аналізе для розных мастацкіх задач, чаго, на жаль, не адбылося.

Яўген ШУНЕЙКА.

Хто ж ён, Сядура-Глыбінны?

З прыемнасцю і цікавасцю 9 жніўня прачытаў у «Ліме» артыкул Уладзіміра Мальцава «Запозная прэм'ера» пра кнігу Уладзіміра Глыбіннага «Гісторыя беларускага тэатра і драмы», выдадзена ў 1955 годзе на англійскай мове ў Нью-Ёрку.

Аўтар прарабіў вялікую працу, прачытаўшы ў арыгінале і прааналізаваны гэтае грунтоўнае даследаванне. Але першыя два радкі артыкула мяне ўразілі і засмуцілі: неадкладна вестак пра асобу аўтара «Гісторыі». У Мальцаў піша: «Сядура — псеўданім беларускага пісьменніка і публіцыста Уладзіміра Глыбіннага. Да другой сусветнай вайны ён працаваў у Мінскім педагагічным інстытуце, апынуўшыся на Захадзе, зрабіўся(?) прафесарам Рэнселерскага політэхнічнага інстытута ў ЗША. Далей ідзе пералік некаторых публікацый Глыбіннага за мяжой. Далей аўтар артыкула сумленна прызнаецца: «Паводле чутак, некалькі гадоў назад аўтар кнігі памёр. Вось, бадай і ўсё, што мне пра яго вядома».

«Гісторыю беларускага тэатра і драмы» ў пяцідзятка гады прывёз з Амерыкі Пятро Глеба. І мне давялося патрымаць і пагартыць багата люстраванага здымкамі акцёраў і сцэн са спэтакляў саліднага том. Бачылі яго многія ў Саюзе пісьменнікаў і ў Акадэміі навук. Ші не падтурхнула праца Глыбіннага нашых мастацтвазнаўцаў узятца за стварэнне гісторыі беларускага тэатра?

Прачытаўшы артыкул У. Мальцава і павягаўшы трохі, я выважыў усё ж тое-сёе ўдакладніць і дадаць да вельмі скудных вестак пра асобу Глыбіннага. Уладзімір Ільч Сядура — сапраўднае прозвішча аўтара «Гісторыі беларускага тэатра», а Глыбінны — псеўданім, набыты за мяжой.

З Сядурам я не толькі быў знаёмы, але і блізка сябраваў. Нарадзіўся ён у 1911 годзе ў Мінску, на Старажоўцы, сям'я жыла бедна ў старэнькай, з падпоркамі, хэтчы на беразе Свіслачы. Бацька, былы рабочы, яшчэ не стары чалавек, атрымліваў невялікую пенсію па інваліднасці, маці працавала на выпадковых работах, пры хаце быў і невялічкі гарадчык. Спачатку Валодзя вучыўся ў Белнедзхнікуме імя Ігнатюскага, а потым на літаратурна-лінгвістычным факультэце ўніверсітэта. Рэцэнзіі на новыя кнігі і грунтоўныя артыкулы Сядуры часта з'яўляліся ў «Маладняку», «Чырвонай Беларусі», «Узвышшы» і амаль ва ўсіх рэспубліканскіх газетах. Ён быў аб'ектыўны, удумлівы і дасведчаны літаратар. Часта мы сустракаліся на сходах камсамольскай ячэйкі пры Саюзе пісьменнікаў, на выступленнях у маладзёжных клубах.

Пасля арышту ў 1930 годзе Дубоўкі, Пушчы і Бабарэкі Сядура збырог забароненыя нумары «Узвышша» з пазмай Ду-

боўкі «І пурпуровых ветразей узвівы», «Лістамі да сабакі» і Ленінградскім цыклам Язэпа Пушчы. У нашых вандроўках па берагах Свіслачы і загарадных вулках усю пазму Дубоўкі Валодзя чытаў па памяці.

Быў ён сярэдняга росту, хударлявы, светлавалосы, з прыемнымі рысамі твару і шэрымі вачыма, заўсёды ўраўнаважаны, спакойны, добразычлівы і ўсмешлівы. Мы часта сустракаліся ў доўгіх пераездах, заходзілі то да яго, то да мяне.

У 1933 годзе, у «другі пісьменніцкі» набор, разам з Нікановічам, Ліхадзіўскім, Таўбіным, Астапенкам, Калюгам арыштавалі і Сядура. Шэптам хадзілі розныя чуткі, але толкам ніхто нічога не ведаў. Сядура знік да лета 1935 года.

Ліпнёвым сонечным днём я ішоў па вуліцы Энгельса. На павароце з Савецкай мяне абганяў трамвай. У адсутным акне я ўбачыў Сядура. Заўважыў і ён мяне. Памыхалі адзін аднаму рукамі. На прыпынку ён выскачыў і пайшоў мне насустрач. Сустрэліся мы як даўня сябры і разам пайшлі да мяне на Цянскую вуліцу. Далі яму тады ўсяго два гады. Адбыў, а ў Мінску жыць забаронена. Збіраўся недзе паездзіць, каб дзе-калі зачэпаць за якую работу. Пра допыты і свае лагерныя гады раскажыў скупа, бо ўзялі «подпіску о неразглашении». Адно сказаў: «За «Узвышша», Дубоўку і Пушчу».

Прысмакаў у мяне асаблівае не было. За гаворкаю мы з'елі вялікую місу грэш і, здаецца, выпілі чацьвярцінку. Надвечоркам я праводзіў Валодзю на цяжкіх па мокрывых лузе там, дзе цяпер вуліцы Харужай, Варшаўскай, Крапоткіна. Цягнуўся ён да самай Свіслачы.

Неўзабаве Сядура некуды знік. Ён ведаў, што адкрываць свой адрас і кампраметаваць мяне лістамі небяспечна, таму затаіўся і змоўк.

Праз восемнаццаць месяцаў па нашай сустрэчы і мяне не абмінула сваё ўваганя НКВД. Толькі «цанна» за чытанне твораў Дубоўкі і Пушчы пабольшала ў многа разоў. Далі мне 10 гадоў лагера, на пяцігодку пазбавілі правоў, потым далі вечную ссылку.

У лагеры ў 1944 годзе апынулася шмат падлеткаў з «Саюза беларускай моладзі». Былы саліст хору Шырымы, прыгажун Лёна Леванчук нека ў гаворцы назваў прозвішча Сядуры. Я зацікавіўся. І даведаўся,

што да вайны ён недалёка ад Мінска настаўнічаў, а пры немцах рэдагаваў нейкі невялічкі часопіс, з падыходам савецкіх войск падаўся на Захад.

Пасля рэабілітацыі ў 1956 годзе я прыехаў у Мінск і пачаў даволі часта выступаць у друку. Здаецца, у 1958 годзе на адрас Саюза пісьменнікаў прыйшоў мне з Нью-Ёрка ліст ад Уладзіміра Глыбіннага. Ён быў рады, што я выйшаў з пекла жыцця, і вітаў з публікацыяй новых вершаў. Пісаў, што вельмі нудзіцца па родных мясцінах, па сябрах і па Мінску, пісаў пра сваю кнігу пра беларускі тэатр, якая «стала папулярна ў англійскім свеце». Я адразу здагадаўся, што Глыбінны — Валодзя Сядура. Такі ж ліст атрымаў і Янка Шарахоўскі і раскажыў мне.

Я яшчэ не адышоў ад страху і не ведаў, што мне рабіць з гэтым амерыканскім лістом. Вырашыў параіцца з Броўкам. Ён не здзівіўся. «Там, дзе трэба, ведаюць пра гэты ліст і чакаюць, затоішы, ці каму пакажаць. Вось па гэтым тэлефоне пазвані ў ЦК таварышу (здаецца) Раманаву, ён параіць, што рабіць. І я атрымаю ад Цэ-леша і ад Казака і ўсе, здаю туды», — растлумачыў Пятрусь Усцінавіч.

Я пазваніў і сказаў, што трэба. «Ваша зайдзіце з лістом у пакой №... а 16 гадзіне. Пропуск будзе заказаны», — пачуўся гучны, тлуставаты голас. У прызначаны час апынуўся ўпершыню ў гэтым недасяжным мне будынку. Ішоў доўгімі пустымі калідорамі па мяккай чырвонай дарожцы і адчуў сабе, як пад следствам. Усяляк думалася. Прыняў мяне таўставаты немаляды чалавек. Сесці не прапанаваў. Ужо лягчы, значыць хутка адпусціць. Прачытаў ён той ліст, пакруціў з усіх бакоў і спытаў: «Ён вам не дужа патрэбны?» — «Вядома, не», — узрадаваўся, што пазбавіўся, як ад бомбы. З палёгкаю выскачыў з кабінета і галоўнага дома рэспублікі.

Міналі гады. Былі «адлігі» і «замарзкі», расправы з «дысідэнтамі» і зноў палёгікі. Увесну 1982 года прыйшоў новы ліст з Нью-Ёрка. На гэты раз я ўжо не дрываў і нікому пра яго не дакладваў. Калі цікава, вась ён з захаваннем формы і арфаграфіі:

«Пэту Сяргею Грахоўскаму ў Менску, БССР.
28 лютага 1982
Дарагі Сяргей!
Незаўважна старасьць нас

знаходзіць абодвух. Усё менш і менш застарацца людзей, з якімі мы зналіся і былі сябрамі. Няма ўжо ніводнага з слаўнага Мсьціслаўскага пляяды — ні Зьмітрака Астапенкі, ні Юлія Таўбіна, ні Аркадзя Куляшова. Даўно памёр наш агульны знаёмы Янка Шарахоўскі. Цяпер адно прыходзіцца ўспамінаць аб іх з прыемнасцю, што былі такі людзі на свеце.

Надочы я прачытаў твае цудоўныя пераклады з Аляксандра Блока — «На полі Куліковым» і «Салаўіны сад» у «Полымі» за жнівень 1979 год. А ў канцы мінулага году прачытаў у ЛІМЕ рэцэнзію на зборнік твораў Аляксандра Блока ў тваім перакладзе. І я вельмі ўзрадаваўся, што цяпер мы маем багаты плён тваіх заінтэрасаваных перакладаў. Я памятаю, што яшчэ студэнтам ты пісаў дэсэртацыю пра Блока і тады многа папрацаваў над ёю, перагарнуў безліч матэрыялаў пра Блока. Я заўсёды радуся, бачачы твае працазнычы і пазытыўныя творы ў друку. Дарэчы, я зрабіў цябе гэрым у аповесці «Да родных берагоў», скарываўшы той эпізод, калі ты наведваў мяне ў маіх бацькоў, калі я звярнуўся адтуль, куды хутка і ты паехаў. Мне да с'ягодняшняга дня ўспамінаецца той выпадак, калі я наведваўшы цябе, зьвёў цябе ў талерку грэш. Удзячнасць за тую грэш і сумленне не пакідаюць мяне.

А Зьмітраку Астапенку я прысвяціў свой раман «Вялікія дарогі», які я пачаў пісаць яшчэ ў 1951 г. і закончыў толькі летась. Цяпер друкую аповесць пра Максіма Багдановіча «Пад лебядзіным знакам», прысвечаную яго жыццю ў Ракуцёўшчыне ўлетку 1911 г. Дзеля таго, што пісьменнікі баяцца называць людзей, з якімі ён сустракаўся, я пішу поўную праўду аб тым п'янінне леце. Друкую ў часопісу «Беларускае жыццё», але мяноку выдаць асобна кнігай.

От быў-бы рады сустрэцца, але гэта немагчыма.
Калі-б ты меў магчымасць выслаць мне дзве кнігі, быў-бы ўдзячны табе:

- 1) Аляксандр Блок. ВЕРШЫ У тваіх перакладах.
- 2) Мікола Гусоўскі. «ПЕСЬНЯ ПРА ЗУБРА».

Мой адрас: Mr. U. Hlyvinnyy 29 Mellon Avenue Troy, № У. 12180 U. S. A.

Жадаю табе далейшых творчых удачай і дасягненняў. Твой

У. Глыбінны.

Просьбу яго я выканаў: праз рэдакцыю газеты «Голас Радзімы» паслеў кнігі Блока і Гусоўскага. Адкажу не атрымаў. Не ведаю, ці дайшла мая бандроль. Удалося мне прачытаць аповесць «Да родных берагоў». Пазнаў у ёй і сябе пад прозвішчам Мацея Грушоўскага і нашага з Сядурам агульнага прыяцеля, незванага Янкам Спалахоўскім.

У незабыўныя дні наведвання Мінска нашым слаўным спеваком Данчыкам Андрусішым мы былі з ім і яго мілаю мамаю, пані Юляй, у нашым доме творчасці. У зручную хвіліну я спытаў у Юліі Вадзімаўны, ці ведае яна Уладзіміра Сядуру. «Яго нашы ведаюць усе. Гэта сур'ёзны вучоны, пісьменнік і абаяльны чалавек. Наколькі мне вядома, апошнім часам ён ляжыць спаралізаваны».

Вось, бадай, і ўсё, што ведаю пра Уладзіміра Ільча Сядуру, аўтара кнігі «Гісторыя беларускага тэатра і драмы» — Уладзіміра Глыбіннага.

Сяргей ГРАХОЎСКІ.

МУЗЫЧНЫ КУФЭРАК

Амерыканскі тэнор Б. С. Розенберг узяў удзел у канцэртнай праграме Мінскага аркестра духавых інструментаў «Няміга» пад кіраўніцтвам А. Берына. Канцэрт адбыўся ў зале ДАВТА БССР і трансліраваўся па рэспубліканскім тэлебачанні. Гучалі італьянскія песні, ары, інструментальныя творы кампазітараў Беларусі і інш. А ўпершыню гасць з ЗША выступіў у Мінску гэтай вясной, калі адначаліся п'ятыя ўгодкі чарнобыльскай трагедыі: ён быў сярод салістаў у «Рэвіюме» Д. Вердзі.

С. Б.

У Сочы па запрашэнні гарадскога аддзела культуры пабывала танцавальная студыя «Мара» пад кіраўніцтвам Л. Лазаравай (Мінск, ПК трантарнага завода). Канцэрты прайшлі з вялікім поспехам, пры перапоўненых глядзельных залах. Вялікую работу праводзіў ўдзельнікі студыі, дзелячыся сваім багатым вопытам з лазарэўскай (раён Сочы) студыяй балнага танца: праводзіліся семінары, сумесныя рэпетыцыі. А вечарамі — канцэрты ў РДК, у санаторыях, у п'янерлагерах.

Н. БАХМЕЦЕНКА.

г. Сочы.

Шмат дзе даводзілася выступаць Бобрскаму фальклорна-этнографічнаму калектыву: на сцэнах клубу і дамоў культуры раёна, у Барысаве, Бярэзіне, Мінску. І вось — запрашэнне ў Маскву. Першае выступленне на некалькіх пляцоўках ВДНГ: большасць нумароў — беларускія народныя песні, танцы, інструментальная музыка. (Музычным калектывам кіруе М. Нещерчык, фальклорна-этнографічным — Р. Пяталовіч, танцавальным — І. Шалавумай). Адбыліся і іншыя канцэрты і экскурсіі па Маскве.

І. КОЗЕНКА.

г. Крупкі.

20 гадоў таму ўпершыню расчыніліся дзверы Віцебскага культурна-асветнага вучылішча. Сваю задачу адміністрацыя вучылішча бачыць у тым, каб падрыхтаваць такіх кіраўнічых харавых, тэатральных і танцавальных калектываў, якія здаты былі б весці за сабой людзей, сілай мастацтва абуджаць іх душы. Калі 2 тысяч спецыялістаў падрыхтавана ў сцэнах вучылішча за час існавання. Больш як 100 канцэртаў даюць штогод навуцэнцы і выкладчыкі вучылішча для жыхароў прыватнага краі. Новыя таленты папоўнілі калектывы ў с'ялетнім навуцальным годзе. Першыя свае канцэрты яны наладзіць пад час традыцыйнай восеньскай «бульбы».

К. КАРНЯЛЮК.

г. Віцебск.

Помнік Ф. Дзяржынскаму ў Дзяржынаве.

НАШ СЛАВУТЫ ЗЯМЛЯК

(Пачатан на стар. 5).
выкананне прыгавору прыпынілі, асуджаных прызналі заложнікамі, адказнымі за дзеянні эсэраў, што былі за граніцай.
Дзяржынскі з'яўляўся і непасрэдным выканаўцам высілкі ў 1922 годзе за мяжу вядомых рускіх вучоных, пісьменнікаў. Сярод іх былі рэктар Маскоўскага ўніверсітэта прафесар Новікаў (зоолаг), рэктар Пецярбургскага ўніверсітэта прафесар Карсавін (філосаф), група матэматыкаў на чале з дэканам матэматычнага факультэта МДУ прафесарам Старавайтавым, эканамісты — Зварыкін, Бруцкус, Ладжанскі, Пракаповіч, тэарэтыкі і практыкі кааператыўнага руху Ізюмаў, Кудраўцоў, Булатаў, гісторыкі Кізіветар, Флароўскі, Мякоцін, Багалепай, сацыёлаг Піцірым Сарокін, філосафы Бярдзязеў, Франк, Вышаслаўцаў, Ільін, Трубяцкі, Булгакаў, пісьменнік М. Асоргін — усяго 160 чалавек.

Ідэя высілкі належала Леніну і мэтай яе — напалохаць інтэлігенцыю, якая заставалася ў Расіі. 19 мая 1922 г. Ленін пісаў: «Т. Дзяржынскі! Да пытання аб высілцы за граніцу пісьменнікаў і прафесараў, якія дапамагаюць контррэвалюцыі. Трэба гэта падрыхтаваць вельмі старанна. Без падрыхтоўкі мы зробім глуп-

ства. Прашу абмеркаваць такія меры падрыхтоўкі. Сабраць сістэматычныя звесткі аб палітстажы, рабоце і літаратурнай дзейнасці прафесараў і пісьменнікаў. Даручыць усё гэта талкаваму, адукаванаму і акуртанаму чалавеку з ГПУ».

Дзяржынскі выканаў распараджэнне Леніна і нават з лішкам. Ён загадаў, каб кожны, хто падлягаў высілцы, падпісаў дакумент, у якім ён папярэджваўся, што будзе расстраляны, калі вернецца ў РСФСР. І такі яшчэ здзек — кожнаму дазволілі ўзяць з сабой па адным палітозімнім, адным летнім, адным касцюме, па дзве кашулі. «Чым менш яны пазязуць з сабой, — тым больш застанецца для рэзкізцыі», — словы Дзяржынскага.

Ленін, як вядома, біялагічна ненавідзеў рэлігію. Падаў сігнал аб расправе над ёй ён сваім пісьмом у Палітбюро ад 19 сакавіка 1922 г. у якім патрабаваў, каб карны працэс супраць духавенства прайшоў «з максімальнай хуткасцю і закончыўся не інакш як расстрэлам вельмі вялікай колькасці самых уплывовых і небяспечных... Чым большую колькасць прадстаўнікоў рэакцыйнага духавенства ўдасца нам расстраляць, тым лепш. Трэба іменна зараз правучыць гэтую публіку так,

каб на некалькі дзесяткаў гадоў ні пра якое супраціўленне яны не смелі думаць».

Гэту крываваую акцыю правёў Дзяржынскі, пра што з натхненнем далажыў на Палітбюро.

Памёр жалезны Фелікс у 1926 годзе, як пісалі, ад раптоўнага паралічу сэрца пасля прамовы на пленуме ЦК ВКП(б), скіраванай супраць Троцкага, Зіноўева і іншых апазіцыянераў.

Толькі ці памёр сваёй смерцю?
Успомніў расказ былога буйнога чэкіста, ээка, які быў днявальным па бараку ў нашай калоне. Ён сцвярджаў, што Дзяржынскі памёр не ад хваробы, а яго атруцілі, бо Сталіну ён не падабаўся. Гэта зусім магчыма, калі ўлічыць, што тады падручным Сталіна быў Ягода, фармаколаг па прафесіі, які загадваў сакрэтнай фармакалагічнай лабараторыяй, дзе вырабляліся розныя атруты. Крываваыя лідэры ў барацьбе за аўтарытэт і ўладу былі, як скарпіны ў слоіку. Знішчалі адзін аднаго, каб узвысіцца самі.

...Калі гэты артыкул быў напісаны, стала вядома, што масквічы знеслі помнік Дзяржынскаму на Лубянскай плошчы каля будынка КДБ. Ці не час ужо і нашы паселішчы ачысціць ад скульптурных выяў жалезнага Фелікса, вярнуць старыя назвы гарадам, сёлам, вуліцам і плошчам, якія гвалтоўна былі названы яго імем?

УДАКЛАДНІМ ЗНАЧЭННІ СЛОЎ

Беларуская мова, як і іншыя, складалася на працягу стагоддзяў. І, зразумела, як усё жывое, паступова мянялася. Інакш яна гучала ў часы Скарыны, а яшчэ інакш — цяпер.

Літаратурная мова абавязана быць яснай, зразумелай і блізкай да жывой мовы народа. Гэта добра разумелі і ажыццяўлялі на практыцы выдатныя знаўцы беларускай мовы акадэмікі А. Шахматаў, Яўхім Карскі, праф. Рудольф Абіхт і многія іншыя.

Неабходнасць дастасавання літаратурнай (юрыдычнай, канцылярскай і г. д.) мовы да мовы народнай, усім зразумелай жывой мовы, існуючай на выработным вякамі падмурку канонаў (аканне, яканне, дзеканне, цеканне, мяккасць, плаўнасць і г. д.), разумелі многія філолагі і адраджэнцы нашага краю. Першым рэалізаваў гэтую задуму вядомы дзеяч і вучоны Браніслаў Тарашкевіч. Апрацаваная ім і выдадзеная ў 1918 г. «Беларуская граматыка для школ» адразу была прынята ўсімі навуковымі і асветніцкімі ўстановамі Беларусі. З пэўнымі дапрацоўкамі Лёсіка яна, на маю думку, па сённяшні дзень з'яўляецца найбольш прыдатнай да агульнага карыстання. Афіцыйны, абавязковы і вялікі беларускі правапіс з'яўляецца даволі грубай спробай «азбаўлення мовы яе прыродных якасцяў. Розныя вучоныя калечылі нашу мову, выконваючы дырэктыву «набліжэння» яе да мовы расейскай. А другім «важным» фактарам было: чым больш спяганена будзе беларуская мова і літаратура — тым хутчэй беларускія масы прыгоруцца да больш якаснай расейшчыны (выключаючы, зразумела, «мат» і іншыя «кветачкі» рускай мовы).

У выніку былі груба паламаны, або зусім выкінуты асноўныя элементы і правілы граматыкі Тарашкевіча і Лёсіка. Было загадана пісаць не сьвет, цьв'ярозасьць, зьліваць, а «свет», «цвярозасьць», «зліваць»; не пяску, духу, народу, а пяска, духа, народа. Замест ня плакаць, ня бачыць, ня мець — не плакаць, не бачыць, не мець і г. д. Скалечаны пераходныя формы слоў: замест міна — замінаваць — «замініраваць»; зміграцыя — зміграваць — «змігрыраваць»; склад — складаць (складаць) — «складзіраваць» і г. д.

Русіфікуюцца канчаткі слоў: яблына і яблыны — яблыня (яблыні); уводзяцца чужыя нашай мове тэрміны: замест у склад прэзідыума — у «састаў» прэзідыума. У беларускай мове слова саставіць ужываецца ў іншым сэнсе: саставіць лаўкі, сталы, крэслы (у сэнсе ссунуць), альбо «састаў вазон з этажэры на падаконнікі» (пераставіць).

Уводзяцца без змен узятая з расейшчыны слова: «вузы» (дружбы), калі рускае слова «вузы», ніколі не ўжывае на Беларусі, раптам з'яўляецца ў форме нейкага адмысловага неалагізму. А ўжо сапраўднай «пэрлай» сучаснай афіцыйнай граматыкі з'яўляецца неалагізм «па д'я р г а ц ь». Есць у беларускай мове тэрмін звяртаць, звергнуць — але сэнс яго зусім іншы: кожны селянін ведае, што прыйшла бяда, калі кабыла зьвергла, г. зн. ажарабілася без пары. Але падвергла, падвяргала?.. Такого ніто нідзе на Беларусі не чуў. Гора-перакладчыкам некаторых нашых газет і ў галаву не прыходзіць, што не ўсе словы могуць быць перакладзены, або проста перакінуты з адной мовы ў дру-

гую. Паспрабуйце, напрыклад, беларускае кахаю перакласці на расейскую мову. Вы скажаце «люблю». Але па-беларуску гавораць — я люблю сваю кароўку, люблю цялушку, кабылку, сучку, а жоначку кахаю!

Не менш дзіўна гучыць слова «ўборка» (збожжа, кватары). Сэнс слова ўбор зусім іншы: «пара ўбраць елку», «прыгожа ўбраная маладая» (да шлюбу), «які цудоўны ўбор на галаве!». Але рабіць на полі ўбор ці ўборку — такога не знойдзецца ў тысячах тамоў мастацкай і фальклорнай літаратуры на працягу тысячы гадоў, аж да сталінскай «рэформы».

Без патрэбы ўліхаецца ў нашу мову «ўход» (за хворым, старым). Спрадэку існуе беларускае слова доглядаць, даглядаць. Праўда, ужываецца паўсюдна слова ўхадзілася, падхадзіўся, але яно паўстала ад «хадзіць», хада.

Чамусьці перакручаны сэнс папулярнага расейскага слова г л а с н о с т ь. У руска-беларускім слоўніку «гласность» азначае п у б л і ч н а с ц ь, ўзнасць. А ў жывой народнай мове «галоснасць» раўназначна гучнасці, галасістасці, што ні ў якім выпадку не адназначна з ўзнасцю.

Не раз сустракаем зварот: «На самай справе». Дагадваем, што гэта перанята з расейскага «в самом деле». І адразу ж здагадваем, што гэтае перайманне рабіў не беларус. Бо беларус сказаў бы — с а п р а ў д ы. Ды нямаю існуе і іншых адпаведнікаў. А ў нашай мове справа не азначае «дзеяла». Расейскае дело (действие) — гэта чын (учынак, учыны чалавек). А справа азначае амаль тое ж, што патрэба. Напрыклад: «У якой справе вы прыйшлі?», можна таксама сказаць «З якой патрэбы вы прыйшлі?». «Справа — справіцца — справунак» мае далёка не той самы сэнс, што «чын — чынасць» (рус. — дело). Практыкаваны сёння зварот: «даказаць

справай, а не словам» — гучыць для мяне малазразумела. «Даказаць чынам, а не балбатнёй» — так бліжэй да ісціны.

Незразумела, чаму былія рэфарматары вытрупілі з нашай мовы вякамі ўтвораны ІМЯН-НЫЯ адмены. Яшчэ ў трыццатых і саракавых гадах практыкаваліся ў гутарцы і пісьме жаночыя назвы. «Сцяпаніха, Караліха, Каваліха, Баярыніха, Краўчычыха, Біраніха, Сымоніха і г. д. У школьных журналах і дакументах пісалася (дзявочыя прозвішчы): Ганчаранка, Пятручанка, Каратаянка, Каршунянка, і г. д. Таксама практыкаваліся паўсюдна звароты тыпу «пападзянка», «леснічанка», «мінчанка», «крывічанка» і т. п. Чаму цяпер гэтыя назвы і тэрміны выключаны з друкаванай мовы?

У Літве, Польшчы і іншых з развітай моваю краінах прозвішча замужняй жанчыны гучыць інакш, чым прозвішча дзяўчыны. Такое ж правіла з незапам'ятных часоў існавала і ў беларускай мове. Вось прыклады:

Літоўская мова	Беларуская мова	Польская мова	Расейская мова
м. Петрыкас	Петрык	Петрык	Петрик
зам. Петрыкене	Петрычыха	Петрыкова	Петрикова
дз. Петрыкайце	Петрычанка	Петрыкувна	Петричанка
муж. Жураўлёвас	Жураўлёў	Журавлёв	Журавлев
зам. Жураўлёвене	Жураўліха	Журавлёва	Журавлева
дз. Жураўлёвайце	Жураўлянка	Журавлювна	Журавлева
муж. Казанас	Казак	Козак	Казак
жан. Казакене	Казачыха	Козакана	Казакана
дз. Казакайце	Казачанка	Козакувна	Казакана
муж. Матвінас	Матвін	Матвін	Матвин
зам. Матвінене	Матвініха	Матвінова	Матвинова
дз. Матвінайце	Матвінянка	Матвінувна	Матвиновна
муж. Кароліс	Кароль	Кароль	Кароль
зам. Кароліне	Караліха	Карольва	Карольва
дз. Каролайце	Каралінка	Карольвна	Карольва

Такім спосабам гаворацца і пішуцца прозвішчы ў пашпарты і ўсіх іншых дакументах. Так пісалася і вымаўлялася калісьці ў беларускай мове.

У беларускай фанетычнай мове быў скасаваны і мяккі знак паміж здвоенымі зычнымі «нн», «сс», «цц», «ддз». Ці апраўдана гэтая папраўка? Пра гэта можна спрачацца. Тым не менш, паспрабуйце вымавіць слова НАСЕННЕ так, каб пер-

шае здвоенае «н» гучала цвёрда — насен-не (спатканне, уладанне, каменне). Можна, гэта вам і ўдасца, але нялёгка. Гучанне слоў «насенне», «спатканне», «каменне» чуецца гэтаксама, як «насенне», «спатканне», «каменне» і г. д. Падобна «страхоцце», «ліхалецце», «калоссе», «двакоссе», «зелле», «вяселле», «безуладдзе» і г. д. Бадай, варта было б пакінуць ужо гэтую частку правапісу такою, бо да яго людзі прывык-

лі, ён не нарушае фанетычнасці ды і крыху літаратуры выпадае, хутчэй пішацца.

Ці не надыйшла пара вярнуць нашай спеўнай і лірычнай, не ведаўшай «мата» мове яе даўнюю славу і прыгажосць, ачысціць яе ад смецця і жаргону? Вучоныя і філолагі, дзеячы Вярхоўнага Савета, за Вамі слова!

Аляксей АНІШЧЫК.

г. Вільня.

ПАЛІТЫКА «ЖОРСТКАГА НАЦЫЯНАЛІЗМУ»

Калі зараз паўстала пытанне пра адраджэнне нацыі, каб паць беларусам нароўні з астатнімі «людзьмі звацца», мне бачыцца адзін выхад: правядзенне ў адносінах да беларусаннацыі палітыкі жорсткага нацыяналізму. Гэтыя меры непавінны датычыцца людзей і шых нацыянальнасцяў, якія трапілі на Беларусь у выніку розных вялікіх пачыненняў савецкай улады на працягу апошніх дзесяцігоддзяў. Не датычацца гэтыя меры і вайскоўцаў, якіх служба кідае з рэспублікі ў рэспубліку, людзей, якія пераехалі на работу, а значыць і на жыхарства ў рэспубліку і даволі кампактна жывуць ці ў асобным нселеным пункце, ці ра-

зам з беларусамі. Зараз гаворка не пра іх, не пра меншасць. Зараз гаворка пра большасць, пра касмапалітычную большасць, якую мы імкнёмся ператварыць у свядомую, паўнаўную беларускую нацыю.

Гэта значыць — правядзенне комплексу мерапрыстваў па ўсебаковым ажыццяўленні палітыкі нацыянальнага адраджэння. Вялікі настаўнік — гісторыя — дае нам прыклад нацыянальнага адраджэння чэшскай нацыі, якая ў сярэдзіне XIX ст. была на грані анямечвання. Чэшская суполка «Яднота» выпрацавала шэраг прынцыпаў па-

водзін чэха, які вядомы пад назвай «Статут чэшскай сям'і», паводле якога чэхі былі абавязаны:

1. У сям'і размаўляць толькі па-чэшску.
  2. Дзяцей аддаваць толькі ў чэшскія школы.
  3. Шлюб браць толькі між чэхаў і г. д.
- Чэхі тады ўратаваліся.
- Прыняць такі статут поўнасцю ў Беларусі зараз немагчыма. Адыбылі вялікія змены. І таму я прапаную свой варыянт практычных мер палітыкі «жорсткага нацыяналізму»:
1. У сям'і размаўляць толькі па-беларуску.
  2. У беларускамоўных калектывах размаўляць толькі па-беларуску.
  3. Дзяцей аддаваць у беларускамоўныя школы і класы.

4. Усе дзяржаўныя ўстановы перавесці на беларускую мову.
  5. Усе сярэднія спецыяльныя і вышэйшыя навуковыя ўстановы перавесці на беларускую мову выкладання. Уступныя экзамены прымаць па-беларуску, пакінуўшы рускамоўныя і польскамоўныя патакі прапарцыянальна колькасці этнічных рускіх, паліякаў і іншых народаў у Беларусі.
  6. Праводзіць палітыку надання беларускай нацыянальнасці ўсім небеларусам, хто авалодаў мовай і выказвае да гэтага жаданне.
  7. Сферу абслугоўвання перавесці на беларускую мову — за выключэннем гутарак з наведнікамі іншых нацый.
  8. Усе праграмы радыё і тэлебачання, за выключэннем агульнасаюзных, — на беларускую мову.
  9. Тэрмінова прыняць нацыянальную сімволіку.
  10. Выдаць поўную нацыянальную гісторыю Беларусі.
  11. Распрацаваць меры па абароне інтарэсаў беларускай нацыі за межамі Беларусі.
- Магчыма, гэта і не ўсё. Маг-

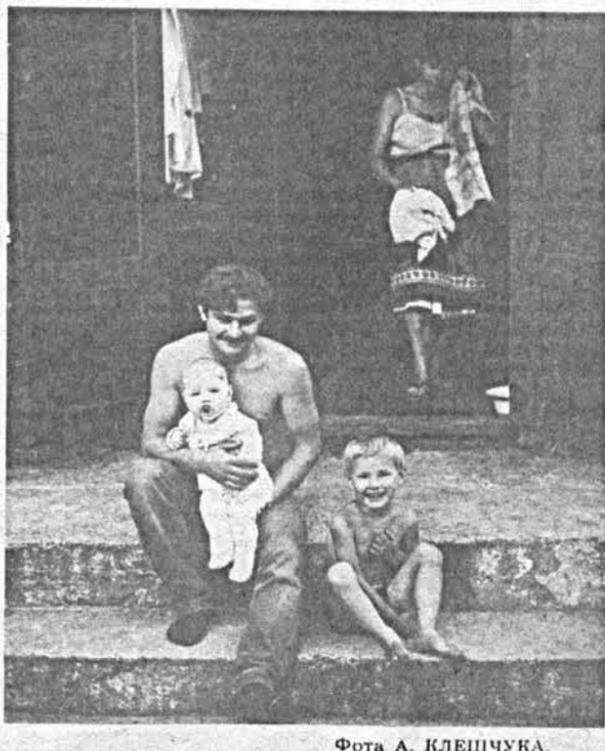
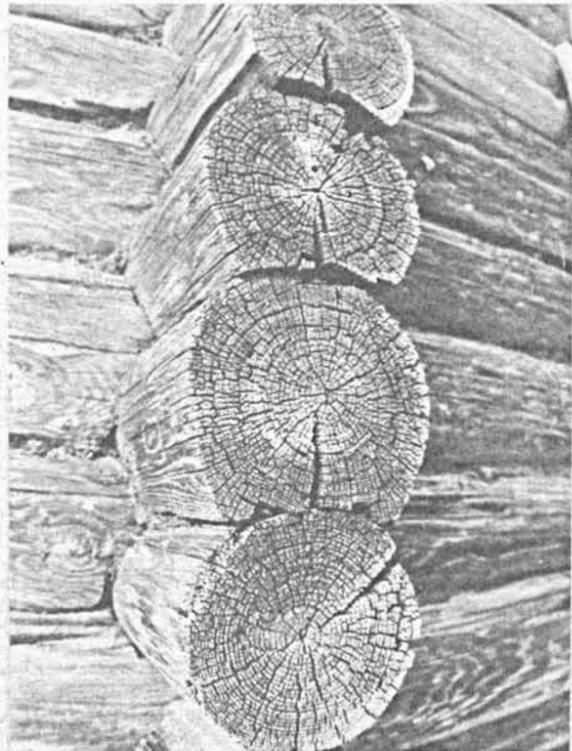
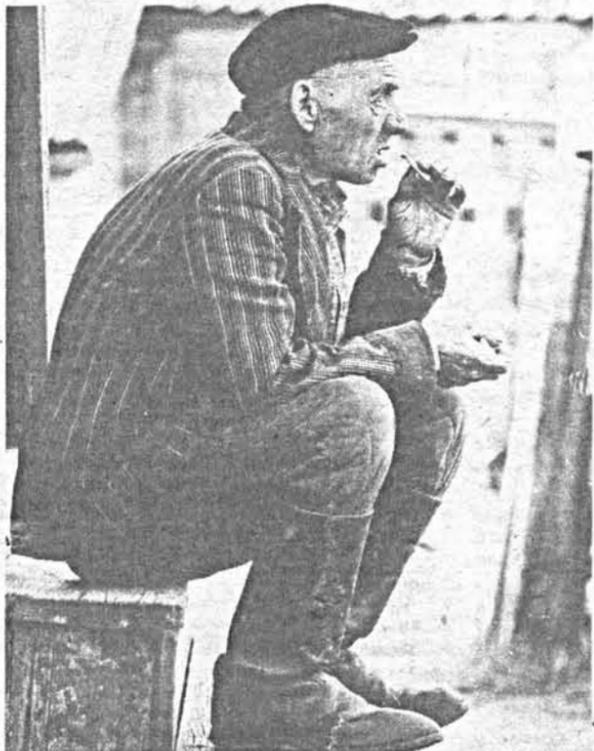
чыма, гэтага мала. Магчыма, не з гэтага трэба пачынаць, але гэта — на парадку дня беларускага Адраджэння.

Яшчэ раз паўтараю: гэта ўсё павінна датычыцца толькі беларусаў. Людзі другіх нацый хай сабе жывуць спакойна. Іх інтарэсы, правы і свабоды абмежаваны не будуць. Трэба рускія школы для этнічных рускіх — яны ёсць і будуць, але для беларуса дарога ў такую школу павінна быць закрыта.

Беларускі «жорсткі нацыяналізм» датычыцца толькі беларускай нацыі, накіраваны толькі на яе адраджэнне і не нясе пагрозы ні іншым народам, ні цэласнасці Саюзнай дзяржавы — гэта наш апошні шанец, гэта адзіны выхад, гэта наша сямейная справа.

Вацлаў СЯРПІНСКІ.

(«Рокаш», № 4, 1991 г.).

Фота А. КЛЕШЧУКА.

ЯК ВЯДОМА, улётку 1938 года ў Мінск прыехаў на пасадку першага сакратара ЦК КП(б)Б П. К. Панамарэнка. З першых дзён ён пачаў шукаць кантактаў з рэшткамі яшчэ нерэпрэсраванай, непасаджанай у турмы, несасланай у лагера, нерасстралянай беларускай творчай інтэлігенцыяй. Адна за адной склікаліся розныя нарады, наладжваліся сустрэчы. Пра адну з такіх нарад ці сустрэч расказаў некажы рэдакцыі часопіса «Польмя» Яўген Рамановіч:

«Выклікалі нас, пісьменнікаў і артыстаў, у ЦК. Сядзім, чакаем, што будзе. Аж выходзіць да нас тады яшчэ малавядомы нам першы сакратар Панамарэнка. Прывітаўся, акінуў паглядам усіх, хто сабраўся, і пачаў гаварыць пра неабходнасць цесных сувязей кіраўніцтва рэспублікі з творчай інтэлігенцыяй, пра сумесную працу на карысць народа. Скончыў ён — і ў зале запанавала цішыня. Доўгая, гняткавая...»

— Наўжо ў вас няма чаго сказаць? — запытаў урэшце Панцеляймон Кандратавіч.

І тады падняўся Змітрок Бядуля. Ён на сустрэчы быў старэйшы (Коласа і Купалы чамусьці там не было) і, мусіць, адчуў неабходнасць сказаць, што думае. І сказаў літаральна вось што:

— Таварыш Панамарэнка, пра што можна гаварыць, калі з кожным днём нас меншае. Зсталася адна жменька. І тых бяруць... Днямі забралі Кузьму Чорнага, аднаго з лепшых нашых пражанцаў. А ён жа цвёрда стаяў на савецкіх пазіцыях... Я таксама падрыхтаваўся, што мяне не сёння-заўтра забяруць, сабраў чамаданчык з усім неабходным... І кожны з нас так...

Змітрок Бядуля сеў. Зноў запанавала цішыня.

— А Кузьма Чорны сапраўды добры пісьменнік і стаіць на савецкіх пазіцыях? — спытаў Панцеляймон Кандратавіч у залы.

Зала пацвердзіла гэта кіўкамі галоў, галасамі.

Сустрэча на тым і скончылася. Але карысць ад яе была — П. К. Панамарэнка, кажучы, сам прачытаў некаторыя творы К. Чорнага, дамогся, каб яго выпусцілі з турмы. І быццам нават сустрэўся з ім, сказаўшы пры гэтым:

— Працуй, пішы, Мікалай Карлавіч. І не займайся больш антысавецкай дзейнасцю. А то зноў пасадзім...»

Некалькі чалавек гаварылі мне, што быццам я ідэалізую П. К. Панамарэнка. Не, я далёкі ад думкі, што гэта выратавальнік беларускай літаратуры, культуры. Ён быў чалавек свайго часу і рабіў тое, што ад яго патрабавалі. Але ў адрозненне ад іншых, ён быў культурны, адукаваны, любіў літаратуру, ведаў, што без апоры на нацыянальную інтэлігенцыю ён, сам рускі, не знойдзе падтрымкі ў беларускага народа. Да таго ж, П. К. Панамарэнка і Г. М. Маліноў былі жанаты на сёстрах, таму ён меў падтрымку з боку Г. М. Маліноў, а значыцца, і І. В. Сталіна... І мог дазволіць сабе тое, чаго іншыя не дазвалялі...

І ў памяці многіх дзеляў беларускай літаратуры і культуры ён застаўся ледзь не як анёл-выратавальнік...

Не ўсе, хто павінен быў напісаць успаміны ці мемуары, іх напісалі. У кожнага на тое былі свае прычыны. Каб некажы заахвоціць людзей бавалых ды і слаўных усё ж сесці за стол ды запісаць хоць што-колечы з бачанага, перажытага, у свой час рэдакцыя часопіса «Польмя» арганізавала сустрэчы выдатных людзей Беларусі. Помню, ці не першая на гэтай сустрэчы расказвала пра сябе народная артыстка СССР Л. П. Александровіч. Гаварыла яна з вялікім, непадробным хваляваннем, аж расчыраванелася. Асабліва, калі дайшла да таго моманту, як ёй П. К. Панамарэнка даручыў выступіць у Маскве на ўрачыстым пасяджэнні, на якім прысутнічала кіраўніцтва партыі і краіны на чале са Сталіным:

— Выступаць павінен быў Янка Купала. Але ён выступаць не любіў, папрасіў, каб гэтую ганаровую місію даручылі каму-небудзь іншаму, найлепш — жанчыне. Выбар спыніўся на мне... Прамова была напісаная, аддрукаваная, вывучаная мною на памяць. Выйшла я за трыбуну і пачала: «Дорогие товарищи!»... І раптам чуо: у прэзідыуме Сталін гаворыць, здаецца, Варашылаву: «Беларусы маглі б і на сваёй мове выступаць». Я адразу ж узлялася-перакладца на беларускую мову тэкст прамовы. Скончыла — і сама не свая: «Што я нарабіла?» Не помню, як дайшла да крэсла, села. Не паспела супакоіцца, а мяне ўжо асцярожненька ляпаюць па плячы, кажучы: «Пройдемте». Я і пайшла. Прывялі мяне ў нейкі пакой, загадалі: «Подождите». Чакаю п'яць, чакаю дзесяць, чакаю дваццаць хвілін. Ніхто не заходзіць, нічога нічога мне не кажа. Ну, думаю, пасадзіць... А час жа такі быў, што садзілі, нават не тлумачычы за што. Можна, праз гадзіну толькі адпусцілі мяне — выявілася, стэнаграму выступлення трэба было вычытаць, перакласці на рускую мову... А што перажыла я за гэты час!..

На той сустрэчы ў «Польмі» апавядаў Л. П. Александровіч тады народны артыст БССР, а потым — народны артыст СССР, любімец беларускай тэатральнай публікі Уладзімір Іосіфавіч Дзяздышка:

— Гэта, здаецца, было на Дзекадзе беларускага мастацтва і літаратуры ў Маскве. Па заканчэнні яе быў наладжаны прыём, на які прыйшло ўсё кіраўніцтва партыі і краіны на чале са Сталіным. Не магу зразумець, як апынуўся я за сталом побач з К. Я. Варашылавым. Нахіліўся ён да мяне, пытае: «Як вы п'яце — з шапачкай ці без шапачкі?» Я не ведаў, што гэта такое — піць з шапачкай ці без шапачкі. Кажу: «Мне ўсё роўна, абы было што піць». «Не, не кажыце», — усміхаецца Клімент Яфрэмавіч. І налівае тан, як у нас кажучы, у коптур — поўненькую чарачку, як вока, нават з верхам. «Вось гэта і ёсць з шапачкай, — смяецца ён. — Так будзем і піць». І пачалі мы з Кліментам Яфрэмавічам куляць чарачка за чарачкай ды з гэтай самай шапачкай...

...Прачнуўся з ў казённым доме. Спялохаўся: «Дзе я?» Падхапіўся на ногі, да стала падышоў — на ім тэлефон стаў. Бачу — пад шклом нейкай паперка лямпы, на якой надрукавана: «Калі вам дрэнна — званіце па тэлефоне, выклікайце ўрача. Калі вам хочацца апахмяліцца ці паесці — выклікайце афіцыянтку. Калі вам хочацца паехаць адсюль — выклікайце машыну». І тэлефоны партрэйныя таксама надрукаваны. Ну, я, вядомага справа, хацеў як найхутчэй пачуць незнаёмае мне месца. Пазваніў па апошнім тэлефоне, мне казалі, што машына ўнізе, чакае мяне. Апрагнуўся, і — уніз. Там сапраўды чакала машына, яна і адвезла мяне ў гасцініцу...

Так дасюль і не ведаю, дзе я наваў, хто і як адвёз мяне туды... Але выпіўку з «шапачкай» запаміну...

Успаміны П. К. Панамарэнка пакуль не надрукаваны. І сказаць з пэўнасцю, што ён напісаў там пра смерць Янкі Купалы цяжка. Ды і ці напісаў наогул ён пра гэта хоць што-небудзь? Янка ж Купала для яго быў не тым, кім ён з'яўляецца для кожнага з нас, беларусаў. У вуснай жа размове ён неаднаразова паўтараў: — Я выратаваў бы Купала, каб ён прыехаў у Маскву праз тыдзень-два. Тады ж, у тых дні, не мог...

І звычайна дадаваў: — Берыя быў супраць падзелу разведкі. Ён хацеў, каб уся яна падпарадкоўвалася толькі яму... А я быў начальнікам штаба партызанскага руху. І працаваў без сваёй разведкі... А паколькі Сталін падтрымліваў мяне, Берыя помсціў...

Пра працалюбовых, рознабакова адораных талентамі братоў, а то і увесь род Гарэцкіх усё часцей і часцей можна прачытаць у нашым друку. Я ж помню той час, калі ў Беларусі пра Гарэцкіх нельга было сказаць добрага слова. Колькі давялося пазамагацца, каб вярнуць нашай літаратуры выдатнага прадстаўніка гэтага роду Максіма Гарэцкага! Калі ўсё было быццам зроблена дзеля поўнай яго рэабілітацыі, нехта падсунуў (першаю сакратару ЦК КПБ К. Т. Мазураву ліст М. Гарэцкага «на чале Сярэдняй Літвы», генералу Л. Жалігоўскаму, у якім «беларускі літаратар» прасіў дазволіць яму выдаваць «нірылаўскімі літарамі» беларускую газету. Ліст М. Гарэцкага трапіў у асноўныя даклад, і тое добрае, што было зроблена дзеля рэабілітацыі пісьменніка, было перакрэслена, зноў трэба было пачынаць усё нанова. Праўда, М. Танк, калі яго паклікалі на гутарку, сказаў К. Т. Мазураву:

— Нейкі ліст Гарэцкага вашы памочнікі дык знайшлі... Чаму ж яны не знайшлі раман пра віленскіх намунараў? Што, нявыгадна гэта некаторым?

Тады, неўзабаве, праводзіўся ў Саюзе пісьменнікаў вечар М. Гарэцкага. Першы ў пасляваенны час. На вечар меўся прыехаць брат Максіма Гарэцкага Гаўрыла Іванавіч са сваім сынам Радзімам. Мне было даручана іх сустрэць на ванзале. Я і сустрэў. Помню, першае, з чым звярнуўся да мяне Радзім, калі мы пазнаёміліся, — гэта каб я папраўляў яго беларускую мову, калі ён скажа нешта не так.

— Я ж першы раз у Беларусі, — сказаў ён. — І роднай мове навучыўся ад бацькі і маці...

Было ў мяне некалькі сустрэч з дачкою М. Гарэцкага Галінай Максімаўнай і, вядома ж, з Гаўрыла Іванавічам. І ў розных грамадскіх установах, і дома. Але найбольш уразіла мяне адна сустрэча, і не з самім Гаўрыла Іванавічам, а з яго вучнямі. Я вяртаўся з Балгарыі, і калі зайшоў у вагон, павітаўся з двума незнаёмымі мне, арносна маладымі людзьмі. Павітаўся па-беларуску:

— Добры дзень!

Мне адказалі таксама па-беларуску, вельмі, дарэчы, ветліва.

— Вы з Беларусі? — спытаў я.

— Не, — адказалі мне. — Але беларускую мову трохі ведаем, чулі...

І незнаёмыя мне дзецінкі пачалі расказваць пра сваяцкіх навуку Гаўрылу Гаўрылавічу, які ім калісьці чытаў лекцыі ў Ленінградзе.

— Мы яго так любілі, — прызналіся былыя яго вучні, — што каб зрабіць яму прыёмнае, кожны з нас вывучаў беларускую мову. Гэта — сапраўдныя вучоны, такіх у Савецкім Саюзе няма, ды і ў свеце... Вы яго ведаеце? Як яго здароўе? І мы некалькі гадзін гаварылі пра

Гаўрылу Гарэцкага і яго брата Максіма, гаварылі пра Беларусь.

— Хто ж вы самі будзеце? — урэшце, спытаў я.

Вучні Г. Гарэцкага аказаліся дактарамі навук, яны працавалі ў Балгарыі і вярталіся разам са мною ў Савецкі Саюз, ехалі ў свой родны горад Ленінград...

К. Т. Мазураў... Па-рознаму пра яго гавораць людзі. Маю сваю думку пра яго і я. Ва ўсякім разе ўспамінаю з удзячнасцю — ён у прамым і пераносным сэнсе выратаваў мяне ад турмы і ад «сумы».

Было гэта ў 1962 г. Я выдаў кнігу прозы «Барвы ранняя восені». Вакol гэтай кнігі пачаўся незразумелы мне галас — адны яе хвалілі, называлі ледзь не новым словам у беларускай літаратуры, другія ганілі. У газеце «Звязда» была надрукавана рэцэнзія Я. Сідорчыка (пад гэты псеўданім схаваўся загадчык ад-

дзела гэтай жа газеты, — ён лез у літаратуру, і яго творы я не прапускаў на старонкі «Польмя», дзе тады працаваў) пад назваю «Пацярху». Якраз тады «Польмя» змясціла новыя мае апавяданні, якія былі вытлумачаны некаторымі як антысавецкія, варожыя... Успомнілі мне і некаторыя іншыя мае грахі, у прыватнасці, артыкул «Шанаваць родную мову», які ўбачыў свет у газеце «Літаратура і мастацтва» (14 снежня 1957 г.). І закруцілася, завярцелася... Пра мяне пачалі гаварыць ледзь не як пра ворага не толькі на нашых пісьменніцкіх сходах, закрытых і адкрытых, але і ў іншых месцах, нават на пленумах ЦК КПБ...

Аднойчы, калі я чытаў нейкі чарговы рукапіс, да мяне ў «Польмя» завітаў адзін пісьменнік і папрасіў выйсці з ім на вуліцу. Там ён прашптаў мяне на вуха, што толькі што прынята рашэнне, каб мяне арыштаваць. За гэтае рашэнне прагаласавала чатыры чалавекі, супраць — тры... Ён назваў усіх, хто прыняў удзел у галасаванні...

— Мая рада табе — не начы дома, шукай, як трапіць да начальства, найлепш у ЦК — да Шауры ці Мазурава...

Пісьменнік пайшоў, я вярнуўся ў «Польмя». Там мяне чакаў яшчэ адзін пісьменнік, які таксама папрасіў выйсці з ім на вуліцу... І паўтарыў прыкладна тое самае, што і папярэдні...

Што было рабіць? Я кінуўся ў ЦК КПБ, пачаў званіць В. Ф. Шауру. Ён ведаў мяне, некалькі разоў з ім мы нават прагульваліся па парку, даволі шчыра гаварылі пра многія рэчы. Падняў трубку памочнік В. Ф. Шауры, папрасіў сказаць, чаму я хачу трапіць на прыём да сакратара ЦК...

— Па асабістым пытанні, — адказаў я.

— Па асабістых пытаннях Васіль Філімонавіч прымае толькі членаў партыі. Па пятніцах...

Членам партыі я не быў. І чакаць да пятніцы таксама...

Падумаўшы хвілін колькі, я набраў нумар тэлефона першага сакратара ЦК КПБ К. Т. Мазурава. Трубку падняў таксама памочнік.

— Я хацеў бы трапіць да Кірылы Трафімавіча Мазурава на прыём, — сказаў я, назваўшыся, што звоніць.

— Чаму? — было пытанне.

— У мяне да яго ёсць просьба, — сказаў я. — І дадаў: — Скажыце яму, што ў час вайны ён хаваўся на гарышчы ў майго бацькі.

— Добра, — адказалі мне. — Пазваніце праз паўгадзіны...

Я не выходзіў з ЦК, цяпліва чакаў. Праз паўгадзіны пазваніў.

— Дзе вы? — спыталі ў мяне.

— Я тут жа, у ЦК.

— Падыміцеся на пяты паверх, да памочніка Паўлёнка...

— Мяне не пуская міліцыянер, — сказаў я.

— Перадайце яму трубочку...

...Праз некалькі хвілін я быў на пятым паверсе, сядзеў у памочніка К. Т. Мазурава Паўлёнка. Ён спытаў у мяне, што здарылася, чаму я руся на прыём да К. Т. Мазурава. Давялося хоць і не ўсё, але сёе-тое расказаць...

...К. Т. Мазураў прыняў мяне назаўтра. Гаворка доўжылася больш за дзве гадзіны. Выявілася, ён прачытаў маю кнігу. І нават паспрабаваў рабіць аналіз некаторым творам. Седзячы насупраць першага сакратара ЦК КПБ, я ўбачыў нумары беларускіх часопісаў «Польмя», «Маладоць», «Беларусь», кнігі некаторых маладых літаратараў, што ляжалі на асобным століку. І гэта мяне ўрадавала: значыцца, чытае. Размова ў нас была шчырая — пра жыццё, літара-

туру. К. Т. Мазураў даволі добра арыентаваўся ў тым, што робіцца ў пісьменніцкай арганізацыі, што пішуць пісьменнікі. Натхняў мяне пісаць пра сучаснасць, пра лепшых людзей нашай рэспублікі...

Так, ён помніў майго бацьку, маці, помніў усю нашу сям'ю. Помніў і тое, як мы, рызыкаючы жыццём, хавалі яго. Спытаў пра далейшы наш лёс, бо ведаў: тую вёску, дзе мы жылі, у чэрвені сорака трэцяга года спалілі немцы... Я расказаў яму пра ўсё. Не таіў і таго, што мне пагражае і чаму я да яго прыйшоў... Ён тут жа набраў нумар тэлефона, некуды пазваніў, сказаў, што на прыёме ў ці малады пісьменнік Барыс Сачанка і ці праўда тое, што ён кажа...

Некалькі хвілін ён уважліва слухаў, што яму дакладвалі. Потым паклаў трубку, сказаў:

Барыс САЧАНКА

ВЯРЖІ І НІЗЫ

— Я не думаў, што ўсё гэтым скончыцца. Вам, відаць, гаварылі, што я вас крытыкаваў на пленуме ЦК. Выступленне маё было справацыравана Броўкам. Ён вас абараняў. І адразу ж пасля выступлення паехаў да сябе на дачу. А я паправіў яго, напамінуў, што ён член ЦК і пакуль пленум не скончыўся, не мае права яго пакаіць... Але калі гэта было такі накірунак, мы ўсё паправім... І «Звязду» таксама. Дапаможам вам і з кватэрай... І не аднаму вам... Даў яшчэ два-тры прозвішчы маладых пісьменнікаў, хто гэтак жа, як і вы, жыве ў прыватных кватэрах з сям'ямі...

Я назваў Рыгора Барадуліна, Анатоля Клышчу...

К. Т. Мазураў сваё слова стрымаў. Газета «Звязда» 5 верасня таго ж 1962 г. надрукавала ліст настаўніка Л. Бульбенава пад назваю «Дзе ж добразачліваць», у якім крытыкавала артыкул Я. Сідорчыка, не пагаджалася з аўтарам, абараняла мяне.

Атрымаў я разам з Р. Барадуліным, А. Клышчам і кватэру... Праўда, не адразу, бо я паспрабаваў ў мяне адабраць. Умяшчаўся зноў К. Т. Мазураў і мае непрыяцелі адступілі...

Пра П. М. Машэрава цяпер расказваюць ледзь не легенды, асабліва, як любіў ён пісьменнікаў, наогул, усю творчую інтэлігенцыю. Так, гэта праўда, цэплены, сардэчны, нават сярбоскі адносіны ў П. М. Машэрава былі з многімі, у тым ліку і з І. П. Мележам. І калі Іван Паўлавіч памёр, Пётр Міронавіч прыйшоў з ім развітацца. Доўга глядзеў у безжыццёвы твар Івана Паўлавіча, а ў канцы, схіліўшы галаву і ўбачыўшы тым ўзнагароду, што Іван Паўлавіч атрымаў, усклікнуў: — Такі чалавек і так мала ў яго ўзнагарод!... Няма нават Дзяржаўнай прэміі БССР...

Назаўтра раніцою мне, тады сакратару праўлення Саюза пісьменнікаў БССР, пазваніў сакратар ЦК КПБ А. Т. Кузьмін:

— Тэрмінова збярыце сход і вылучыце Івана Паўлавіча на Дзяржаўную прэмію БССР, — загадаў ён.

— Але ж Івана Паўлавіча на гэтую ўзнагароду ўжо вылучалі, — паведаміў я.

— Наколькі мне вядома, яго кандыдатуру чамусьці адхілілі...

— Праўда? — здзівіўся Аляксандр Трыфанавіч. — Тады аднавіце ранейшае афармленне.

Я пайшоў у Саюз пісьменнікаў, зрабіў, што было загадана. Паперы панеслі ў ЦК.

Праз якую гадзіну мне пазваніў старшыня камітэта па Дзяржаўных прэміях БССР П. У. Броўка.

— Вы няправільна аформілі паперы, — раздражнёна сказаў ён.

— Чаму? — спытаў я.

— Таму, што трэба Мележа па-новаму вылучыць на прэмію.

— Але ж тады Камітэт будзе мець права адвесці кандыдатуру як вылучаную пасля смерці, — не згадзіўся я з Пятром Усцінавічам. — Ды і Іван Паўлавіч быў ужо вылучаны. Пры жыцці... Вы ж гэта добра ведаеце...

П. У. Броўка не стаў больш са мной гаварыць, паклаў трубку. Ды і што ён мог сказаць? Кандыдатуру Івана Паўлавіча Мележа на Дзяржаўную прэмію БССР вылучылі на прэзідыуме праўлення Саюза пісьменнікаў, і пакуль Іван Паўлавіч ездзіў у Крым, яе скасавалі. Чаму? Маўляў, ніяка «Жыццёвыя клопаты» пісалася ўсё жыццё, а прэмія даецца за творы, напісаныя за апошнія два-чатыры гады... Сапраўднай жа прычынай было тое, што І. П. Мележ асмеліўся пакрытыкаваць «Беларускую Савецкую Эцыклапедыю», галоўным рэдактарам якой быў П. У. Броўка.

Валтузня вакol кандыдатуры І. П. Мележа на Дзяржаўную прэмію БССР ішла доўга, у яе былі падключаны іншыя пісьменнікі і не пісьменнікі...

І ўсё ж, хоць і пасмяротна, але Дзяржаўная прэмія БССР І. П. Мележу была прысуджана...

Любіў беларускую літаратуру і яе творцаў і Ц. Я. Кісялёў. Аднойчы ён нават прызнаўся мне:

— Не хапае на ўсё часу... Але я чытаю тое, што вы пішаце. Увечары, перад сном... Кожны дзень... Вось і вашу кніжку прачытаў...

І выказаў слоў колькі пра
лебных, так і крытычных...

Родам Ціхан Якаўлевіч быў
шчыны. І мяне, як земляка,
яшчэ да таго, як трапіў ён
Маскву. Тады ж, калі ён
Маскве намеснікам Старшыні
міністраў СССР, яго вылучылі
кандыдатам у дэпутаты Вяр-
хета СССР. Трэба было кам-
піць ад інтэлігенцыі горада
вечары-сустрэчы з кандыда-
ты. «Можа, выратуеш?» —
мне. І паколькі званіў добр-
мы, я не мог адмовіцца,
выступіў з падтрымкай
Ц. Я. Кісялёва ў дэпутаты
Савета СССР. Скажаў, як
Якаўлевіч беларускую літаратуру
помніў, што апошняя пастаў
Міністраў БССР, якую ён па-
сваім ад'ездам у Маскву, бы-
ва аб будаўніцтве ў Мінску п-
сіму Багдановічу...

Я, мусіць, расчуліў Ціхана
ча, бо калі скончыў гаварыць,
піўся з месца, абняў мяне,
каб пагаварыць. Я сказаў я-
беларускім літаратарам, яго

— А мне вас,— прызнаўся
Вяртанне зноў у Беларусі
лёва на пасаду першага сак-
КПБ было ўспрынята ў кол-
цы з радасцю. Ды і сам Ці-
віч радаваўся...

На жаль, хвароба не дал-
лежнаму ва ўсю сілу прая-
новай пасадае. Неяк, калі
пасля доўгага лячэння з Ме-
няў групу нас, пісьменнікаў
якраз ордэн Леніна і Зорк-
цыялістычнай Працы. Макс
ён, убачыўшы нас, каб спы-
пытанні, пажартаваў:

— Аказваецца, можна ж-
іваючы... Я вось некалькі
ражыў...

Пісалі мы ўсім кіраўні-
пісьменнікаў яму ліст, калі
зноў у Маскве ў бальніцы,
адказаў нам па-беларуску,
адзінай памылачкі, кожнага
зваўшы па імя і па бацьку..

Са смерцю Ц. Я. Кісялёва
дружба кіраўніцтва рэспублі-
мі работнікамі, беларускай
най інтэлігенцыяй...

●
Не-не ды і чуюцца, асаблі-
ладых, лапроні нашай літа-
цам яна была нясмелая ва ў-
ныя гады, быццам беларускі
кі не баранілі сваю родную
вызначэнні знойдзены —
ная», «прыкарытнікі»...

Не дзеля апраўдання, а д-
лівасці мушу нагадаць нека-

П. М. МАШЭРАЎ з К

ты... Не ўсе, вядома, а толькі
ведаю...

Першая «справа», якую ся-
целася правесці супраць бе-
таратуры і нашай мовы — г-
ская» і накіравана была яна
Караткевіча. Тады ў Оршу в-
калькі пісьменнікаў, яны вы-
зеце «Звязда» з артыкулам
У. Караткевіча і не далі зве-
«ретывым» ахоўнікам саве-
жыцця...

У 1957 г. газета «Літаратур-
ва» надрукавала мой артыкул
родную мову». У падтрымку
ведамленнямі, што робіцца
ненню роднай мовы з ужыты
лісты ў рэдакцыю сотні люд-
з іх была надрукавана. Рэд-
М. Ткачова вызвалілі ад п-
вызвалены ад пасады ўсе тыя
таваў мой артыкул. Супраць
хто пісаў лісты ў рэдакцыю,
мой артыкул, таксама былі
«справы». Многія ні ў чым н-
людзі, асабліва студэнты, а-
самых розных месцах за меж-
сі. Мая справа раскручвалася
не ведаю, чым бы ўсё скончы-

№5 1991

Вось ужо колькі нумароў запар часопіс «Полацак» на сваім развароце дае партрэт каго-небудзь з выдатных дзеячаў нацыянальнага Адраджэння, чые імёны доўга замоўчваліся. У пятым нумары змешчаны партрэт А. Луцкевіча. Даты яго жыцця: «1884 — 1946». І словы, звернутыя да нашчадкаў: «Белы кужаль і ім, тонкая палоска крыві — гэта сцяг паняволенае Беларусі».

Адкрываецца нумар факсімільна верша Р. Бардуліна «Малітва за Беларусь», датаванага 1 студзеня 1991 года.

Пра тое, як у 1922 годзе адбыўся гвалт над мошчамі Ефрасіні і як яны былі вернуты ў гады вайны ў Сафійскі сабор, расказвае У. Арлоў — «Вяртанне святыні». Пра гэта згадваецца і ў сведчанні Ю. Віцьбіча «Аб чым умаўчаў пратаярэі Вайтовіч».

Цікавыя старонкі ўспамінаў (публікацыя пачатак) вядомага беларускага мастака Я. Ціхановіча, які бізнецам У. Галубка і яшчэ па-новаму асэнсоўвае шмат якія падзеі гадоў сталінізму. Лёс газеты «Крыніца» («Беларуская крыніца») прасочвае Л. Мірачыцкі.

Чытач знойдзе і працяг публіцыстычнай аповесці-хронікі ў дыялогах Э. Ялугіна «Свечкі на Дзяды», дакументальнай аповесці С. Белай «Максімава Яраславія», штрыхі да творчага партрэта М. Сяднёва «Ніхто з радзімай Беларусі не прачытае маіх дум...», напісаныя Л. Савік (з гэтым артыкулам знаёмы ўжо лімаўскія чытачы), нататку С. Анатольевай «Міжгагнёўе» Міхася Кавыля, артыкул Я. Лецікі «Адродзімся з верай», іншыя матэрыялы, у тым ліку падборку «З жыцця эміграцыі».

А. М.

Стар Микола ГІЛЬ.

Гляная калегія:

засядаюць АСПЕНКА, Анатоль
ВЯРЦІНСКІ, Андрэй
галоўнага рэдактара,
ДАУ, Лілія ДАВІДОВІЧ,
Алесь ЖУК, Галіна
стар ЛУЧАНОК, Уладзімір
стар ПАШКЕВІЧ, Барыс
ВІРКА, Рычард СМОЛЬСКІ,
ШОНАК, Віктар ТУРАУ.

стар Барыс ПЯТРОВІЧ.

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12
2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12